

SZILÁGYI KÁROLY:

FÖLDMUNKÁS ÉS SZEGÉNYPARASZT
MOZGALMAK CSANÁD MEGYÉBEN:

/1918 - 1919/

T A R T A L O M J E G Y Z É K

I.

Csanád megye agrárproletariátusának helye az agrárszocialista mozgalmakban, a mozgalom hagyományai. 1 - 8. l.

II.

A megye gazdasági - társadalmi viszonyai az 1918 - 1919-es forradalmak előestéjén. 8 - 30. l.

III.

Az őszirózsás forradalom hatása - a novemberi parasztmozgalmak Csanád megyében. 30 - 44. l.

IV.

A hatalmi viszonyok alakulása 1918. november közepétől 1919 január 30-ig. A földkérdés előtérbe kerülése. 44 - 73. l.

V.

Az 1919 évi tavaszi parasztmozgalmak. Földfoglalások, kényszer bérletes földparcellázások. A mezőhegyesi ménesbirtok szocializálása.

A Tanácsköztársaság parasztpolitikájának hatása a megyében. 73 - 98. l.

VI.

Jegyzetek 98- 123. l.

I. fejezet.

Csanád megye agrárproletariátusának helye az agrárszocialista mozgalmakban, a mozgalom hagyományai

A XIX. sz. végi agrárválság okozta nehéz gazdasági helyzet és a földkérdés megoldatlansága következtében az egész országban érlelődött a nagybirtokos - nagytőkés rend elleni elégedetlenség a dolgozó parasztság, különösen az agrárproletariátus és a szegényparasztság körében, amely a századvég nagy agrárszocialista mozgalmainak kirobbanásához vezetett.

Ezekben a mozgalmakban a vezető szerepet a Viharsarok mezőgazdasági proletariátusa játszotta. Részben azért, mert a válság következtében a gabonatermelő kisparasztság leginkább itt adósodott el tömeges méretekben, részben pedig azért mert a XIX. sz. elején lezajlott tulzott mértékű kincstári és magántelepítések következtében "a vidéken nagyobb számú mezőgazdasági proletariátus halmozódott fel, mint másutt" /1/

Ez a vidék volt a kubikosok központja is, akik a nagy folyamszabályozások és a vasutépítések csökkenése, megszűnése után a mezőgazdaságba áramlottak vissza, és ott munkaerő - túlkínálatot okozva csökkentették a kereseti lehetőségeket.

Ezek a proletártömegek koncentráálódtak a Viharsarok területén nagy tömegekben a mezővárosokban, a nagyközségekben és a telepes-községekben. Ez a körülmény nagymértékben megkönnyítette szervezésüket. A mezőgazdasági proletariátus - mint ismeretes - "az ipari munkások után a legkönnyebben szervezhetők." /2/

A Mezőgazdaság gyorsabb ütemű kapitalista fejlődése mellett itt is megtalálhatók voltak a feudalizmus maradványai: a feudális eredetű nagybirtok, a jogi és munkaviszonyok feudális maradványai. "A magyarországi agrártársadalom különböző - feudális, kapitalista - jellegű ellentétei" itt

különös élességgel koncentráálódtak. /3/

Az említett jelenségek Csanád megyében is igen erősen jelentkeztek, különösen a túltelepítés. Battonyán pl. ennek következtében a sz. végén az összlakosság 55 %-a, a mezőgazdasági lakosság 77 %-a földnélküli volt. A 7000 agrárproletárból 5000 napszámos és 2000 mezőgazdasági cseléd. /4/ A 30.000 holdas mezőhegyesi állami ménesbirtok pedig az 1880-as években évente 3000 olcsó felvidéki munkást alkalmazott, antiszociális módon csökkentve a megye agrárproletariátusának kereseti lehetőségeit. /5/

Az 1891 június 21-i battonyai zendülés mozgalmi előzményei hosszú évek-re visszavezethetők. 1886 június 29-én Glac Antal dombegyházi birtokán cselédlázadás tört ki. A cselédek kaszával - kapával felfegyverkezve a kastély ellen vonultak, és agyon akarták verni a földesurat, akit a csendőrség mentett meg. /6/ Júliusban Mezőhegyesen fojtott el munkáslázadást a csendőrség. /7/ 1887 nyarán a vármegye alispánja az előző év tapasztalatainak okulva megerősítette a csendőrőrsöket. Ennek ellenére júliusban zavargások törtek ki a kevermesi aratók között, Dombegyházán pedig aratósztrájkot tört le a csendőrség. /8/ 1887 őszén Pakurás Dimitru / az 1891-es battonyai zendülés egyik vezére / román származású bandagazda munkáscsoportja tagadta meg a munkát Dombegyházán. /9/ 1888 júliusában Bleyer Manó sziondai bérletén tagadták meg az aratók a hordást. /10/ 1889 júliusában a Horowitz testvérek sziondai bérletén lázongtak az aratók. /11/ 1890-ben Montagh Sándor dombegyházi bérletén tört ki cséplősztrájk. /12/ Mindezekből kiderül, hogy az 1891 évi battonyai eseményeknek jelentős előzményei voltak a megyén belül, és ezek nagy szerepet játszottak már az MSZDP szervező munkájának megindulása előtt is a Csanád megyei agrárproletariátus forradalmi öntudatra ébresztésében. Említést érdemel még ez évek kapcsán az a tény, hogy az első aratósztrájkok dátuma tíz évvel előbbre tolódott /13/ az eddig elsőként minősített 1897-es aratósztrájkokhoz képest, /14/ bár szervezettség és az ország földmunkás mozgalmára gyakorolt hatás szempontjából természetesen nem ha-

sonlithatók a szinte az egész országra kiterjedő - 1897. évi aratósztrájkokhoz, de már jelezték a későbbi nagy összezapásokat, és a megye agrárproletariátusának növekvő harci erejét.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890. december 7-i kongresszusa döntő lökést adott a földmunkás mozgalom kibontakozásához. Ezen a kongresszuson résztvett a viharsarki szegényparaszság két küldötte is. Önálló napirendi pontként foglalkozott a kongresszus a mezőgazdasági munkásság helyzetével, hangoztatva szervezésük szükségességét. Akcióprogramjában a föld társadalmi tulajdonba vétele mellett foglalt állást, amely szerint a társadalmi tulajdonba vételt az állami és korona uradalmakkal az egyházi és a községi birtokokkal kell kezdeni, és ezeken földmunkás termelőszövetkezeteket kell létrehozni. Magáévá tette tehát az/első/ I. Internacionálé agrárprogramját, viszont a kisparaszsággal kapcsolatos állásfoglalása elmaradt mögötte. Míg az I. Internacionálé agrárprogramja a kisparaszságnak azért javasolta a szövetkezeti társulást, mert így menekülhet meg a tönkretűntéstől, az MSZDP programja a kisparaszsággal mint a jövő proletárjaival számolt. A program követelte a mezőgazdasági munkások védelmét és munkásvédő törvények megalkotását, de nem sürgette a forradalmi demokratikus földosztást. A javaslat fő érdeme az, hogy lehetőséget adott az agrárproletariátus "legharcosabb erőinek önálló osztályszervezetbe tömörítésére és szocialista szellemű nevelésére" /15/ azzal, hogy elhatározta a földmunkás egyletek szervezését.

A kongresszus hatására már 1890 decemberében a Viharsarok egyes helységeiben / Orosházán, Csorváson, Dömsödön/ munkáskörök alakultak. /16/

A csanádapácai földmunkások a csorvási munkáskörtől kértek és kaptak segítséget saját szervezetük megalakításához. /17/ A május 1-én bekövetkezett orosházi és békéscsabai események már május elején éreztették hatásukat Csanád megyében. Néhány nappal az események után Pitvaros és Nagymajláth községekben röpiratokat találtak. /18/ Május 11-én a mezőkovácsházi főszol-

gabiró jelentette, hogy a járás területén több munkásgyűlés tartására kértek engedélyt, és munkáskörök alapítására is tettek lépéseket. /19/

Csanádapácán május 12-én anapszámosok gyűlést tartottak munkáskör alakítása céljából. /20/ A battonyai járásban Dombegyházán a feles és harmados részesművelők mozgalma bontakozott ki május közepén. 18-20 fős küldöttség kereste fel a jegyzőt, hogy panaszaikat foglalja írásba és küldje fel a belügyminiszterhez orvoslás végett. Követelték, hogy a részesföldek után fizetett uzsorát és a robotot töröljék^{ve} el. Minden kishold /1100 □ ö1/ föld után ugyanis 2-3 nap robotot kellett szolgálniuk a gazda által meghatározott napokon, valamint bizonyos mennyiségű tojás és baromfi beszolgáltatására kötelezte őket a tulajdonos. Kijelentették, hogy készek inkább tömegesen fölkelve életüket áldozni, mintsem a kívánt munkát teljesíteni. Ők nem ijednek meg a csendőrszuronyoktól sem. /21/

A megye alispánja május folyamán felemelte a kovácsházi, a battonyai, a kevermesi és az apácai csendőrörsök létszámát, és intézkedett, hogy szükség esetén a megye katonai segítségét is kapjon. /22/

A szocialista szervezkedés egyik fellegvára Arad volt. Az MSZDP aradi tikársága hatékonyan segítette a környék földmunkásainak szervezkedését. Lapja, a "Közjólét" szilárdan állást foglalt a földmunkások ügye mellett. A párt széleskörű agitációs tevékenységet is folytatott Csanád megyében. 1891. június 2-án Temesvári Gyula aradi cipészsegédtől a csendőrök 82 szocialista röplapot koboztak el. /23/ A megye agrárproletariátusára főként az orosházi munkások által megfogalmazott követelések hatottak: a munkabérek felemelése, a robot és az uzsora eltörlése, vasárnapi és ünnepi munkaszünet, a munkaidő rövidítése. /24/ Ezek a követelések tükröződtek már a dombegyházi szegényparasztok petíciójában, méginkább közrejátszottak a battonyai zendülés kirobbantásában. Battonyára a követelések Orosházáról jutottak el kézírásos formában. Battonya földmunkásai e követelések alapján álltak már június 21-én. Az események ezt bizonyítják. /25/

Junius 21-én reggel 9 órakor Battonya magyar, román, szerb földmunkásai nagy tömegben gyülekeztek a községháza előtt. 1/4 10-kor Pakurár Dimitru és Szoldán Árkadia aláírásokat kezdett gyűjteni egy folyamodványra, melyben a belügyminisztertől a munkabér és aratórész emelését, valamint a részesföldek utáni készpénz, robot és egyéb szolgáltatások eltörlését kérték. Lényegében tehát ugyanazt, amit az orosháziak. Lung Áron csendőrbiztos le tartóztatta Pakurárt, mint izgatót, akit a községháza udvarán a csendőrök ütlegetni kezdtek, majd a községi börtönbe zártak.

Ezután Nagy György András folytatta az agitációt és az aláírások gyűjtését. Hirdette, hogy a napszám ezentul két forintért, az aratás pedig tizedrészt végzendő, a harmad-os földek után pedig megs-zünik minden külön szolgálta-tás. Kijelentette, hogy erről a főszolgabíróhoz már megjöttta miniszteri rőndelet. /Erről az állítólagos rendeletről két orosházi munkástól hallot-tak a battonyaiak./

A tömeg, miután megtudta, hogy Pakur-árt a cs-endőrkök bántalmazták a köz-ségházah-oz nyomult és követelták vezérük szabadonbocsátását és a rendelet kia-dását. Hervay főszolgabíró először megtagadta a népvezér és a rendelet kiadását / a rendeletről nem is tudhatott/ de később a tömeg nyomására szabadon engedte Pakurár Dimitrut, majd rögtön ezután táviratozott az al-ispánnak és Szegedre katonaságért.

A tömeget azzal akarták fékentartani - miután az továbbra is a rendelet kiadását követelte -, hogy a községi elöljáróság most sz-zövegezi a folya-modványt a belügyminiszterhez. A türelmetlen munkások azonban benyomultak a községháza folyosójára, és megtámadták az eléjük álló csendőröket. A csen-dőrök tüzet nyitottak, 4 munkást agyonlőttek és többet súlyosan megsebesitet-tek. Délután 4 óráig szünetelt a harc, akkor a munkások ujna betörtek az épületbe, és csak az este folyamán Szegedről megérkezett katonaság és a nagylaki csendőrség tudta a tömeget oszlásra birni.

A mozgalom a battonyai eseményekkel nem zárult le Csanád megyében. Júni-us 23-án a megye h-atárán fekvő Békés megyei Medgyesbodzáson tört ki zendü-

lés. A dombegyháziak mozgalmát sem tudták még letörni. Néhány nap múlva pedig Csanádapáca és Sajtény agrárproletariátusa mozdult meg.

A mozgalom leverése után 48 battonyai dolgozót tartóztattak le. Közülük a szegedi királyi törvényszék 20-at ítelt el. Pakurár Dimitrut 3 évi, Nagy György Andrást 2 évi börtönnel a többiekét 2-10 hónapi börtönnel illetve fogházzal sújtotta a bíróság.

Az 1891-es Csanád megyei mozgalmak szép példái voltak a különböző nemzetiségű agrárproletárok összefogásának. Említésre méltó az asszonyok részvétele a Viharsarók mozgalmaiban. A békésgyulai törvényszéken 11 orosházi és 8 csabai asszony és leány ült a vádlottak padján. A battonyiaiak közül tízet ítéltek el. /26/ Ezek a mozgalmak - mint már rámutattunk - szorosan összefüggtek az ipari munkásság kibontakozó szocialista mozgalmával.

Jellegét tekintve, antifeudális egyben antikapitalista volt ez a mozgalom. Harcot indított a feudális maradványok /robot, dézsma/ ellen, ugyanakkor a béremelés és a munkaidő - csökkentés követelése antikapitalista jellegű. Bár a mozgalmak végső forrása az igazságtalan földbirtok megosztás volt, az agrárproletariátus ekkor még nem jutott el a demokratikus földosztás szükségességének felismeréséig.

A kormány és a hatóságok terrorja átmenetileg a mozgalom lecsendesüléséhez vezetett, és csak az 1894. április 22-i hódmezővásárhelyi események hatására lendült fel a megyében. 1894 április végén Makón és környékén olyan feszült volt a hangulat, hogy a hatóságok zendüléstől tartottak. A rendőrség 800 olyan szocialistát tartott nyilván, aki "mindenre kész", és a szegénység tömegeire nagy befolyással bírt. /27/ Május végén a püspöklelei ⁿGácsy - pusztán Ujhelyi földbirtokos deszki és klárafalvi munkásai kapával - kaszával ostromolták meg a földesúri kastélyt. A földbirtokost csak az utolsó pillanatban megérkezett csendőrség mentette meg az agyonveréstől. Aszódi Lipót bérlő földesúri birtokán hasonló jelenet játszódott le. A kaszákkal felfegyverkezett munkások elől a bérlő a kastélyba zárkózott.

Mivel a munkások nem tudtak a kastélyba hatolni, elhajtották a bérlő ökreit és lovait, hogy azok árából fedezzék meg nem fizetett járandóságukat. /28/ Az események hatására a belügyminiszter az egész alföld területére ostromállapotot rendelt el. /29/ Csanád megye parasztsága a továbbiakban is hű maradt forradalmi agrárszocialista hagyományaihoz és az 1897-es országos aratósztárjokban is tevékenyen résztvett. /30/

Az 1906. évi agrármozgalmak is a Csanád és Békés megyei cselédek és napszámosok sztájkjával kezdődött. "A kunágotai és a medgyesegyházi szegény-parasztok, napszámosok, uradalmi cselédek, kisbérlők vörös zászlókkal, vonultak fel magasabb béreket és jobb bérleti feltételeket követelve." /31/

Az 1907 évi mozgalmakban is megmutatkozott a Csanád megyei agrárproletariátus szervezettsége, ereje. Május 30-án a makói járás főszolgabírája jelentette az alispánnak, hogy "szocialista érzelmű földmunkások mintegy 40-50-en vörös zászlók alatt a határbeli tanyaföldeket bejárták, s az ott dolgozó napszámosokat és cselédeket a munka abbahagyására és csatlakozásra kényszerítették... Megállapítottam, hogy e szocialista tüntetés előidézője a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége magyarcsanádi helyi csoportja volt!" /32/

1907 után megfelelő szervező - vezető erő híján és a kormány terrorja következtében országszerte lehanyatlott a földmunkásmozgalom. Csak a háború előtti években éledt ujja az ipari munkásság megélénkülő mozgalmainak hatására. Az 1910 - 12-es aratósztárjok tevékeny részese volt a megye agrárproletariátusa. Az I. világháború utáni 1918 - 1919 évi forradalmak az erős agrárszocialista hagyományokkal rendelkező Csanád megyei szegényparaszság mozgalmának magasabb fokon való ujjászületését jelezték.

II. fejezet.

A megye gazdasági - társadalmi viszonyai az 1918 - 1919.es

forradalmak előestéjén.

A megye területe: 1618,20 m²/km. Lakosaimak száma: 140.007

A lakosság megoszlása nemzetiség szerint:

magyar: 73,8 %

n-émet: 0,8 %

szlovák: 12,4 %

román: 10 %

egyéb: 0,2 %

Művelés alattálló terület: 279.478 kh. Szántó 243.478, kert 3.406 kh.

rét 5.683 kh. szőlő 1827 kh. legelő 16.315 kh. erdő 1.815 kh. nádas 175, kh.

nem termő 6.529 kh. A föld forgalmi értéke 1910-12-ben 800 - 1600 Korona

Földbér: 40-100 Korona.

A mezőgazdasági népesség száma 107.689. Ebből nagybirtokos 13, középbirto-
kos 47, haszonbérlő 82, kisbirtokos és bérlő/50-100 kh-ig/ 1672, kisbirto-
kos és bérlő /50 kh-n alul/ 33.043, törpebirtokos /aki saját birtoka meg-
művelése mellett napszámos munkát volt kénytelen vállalni/ 4.457, részes
földművelő 1.387, gazdasági tisztviselő 375, gazdasági cseléd 16.461,
mezőgazdasági munkás 47.891, erdészettel foglalkozó 58.

A paraszti földtulajdon megoszlása ezen belül a következő volt:

	birtokok sz.	birtokolt föld kh.
1 kh-n aluli szántóföld nélkül /kert/	4.435	1.364 "
1 kh-n aluli szántófölddel	2.135	1.151 "
1 - 5 kh.	3.728	9.494 2"
5 - 10 "	2.234	15.602 "
10 - 20 "	2.280	32.322 2"

	birtokok sz.	birtokolt föld kh.
20 - 50 kh.	1.934	59.689 "
50 - 100 "	506	34.234 "

A statisztikából legszembeütőbb a nagybirtokosok aránylag csekély száma. Csanád megye valóban nem hasonlítható ilyen szempontból a dunántúli, vagy akár más tiszántúli megyékhez, ahol a nagybirtokrendszer jobban uralkodó, /Fejér 63,51 % Somogy 58,94 % Arad 45,20 % Békés 36,69 % Csongrád /1/ 36,16 % Bihar 50,78 %-a az összterületnek/ ~~Ezxxx tényxxx~~ de még így sem fogadható el fenntartás nélkül a statisztika e rövid összegezése. A részletek maguk cáfolják ezt az összegzésszerű kivonatot.

Ha a nagybirtok határát 1.000 kh-ban határozzuk meg, mindjárt bizonyos módosulást veszünk észre, és figyelembe vesszük, hogy egy tulajdonosnak a birtoka nem mindig egy tagban és egy község határában volt, hanem a vármegye más községeiben. Említést érdemel még az a tény - bár a megye birtokmegoszlását nem befolyásolja - hogy az egyes tulajdonosoknak az ország más megyéiben is volt birtoka. Ez utóbbit mellőzve is a vizsgált időszakban a megyében 20 nagybirtokos, illetve nagybirtok volt. Ezt az országotól eltérő birtokmegoszlást Csanád sajátos birtok és településtörténete magyarázza melyet a későbbiekben kívánunk vázolni.

Legjelentősebbek voltak a vizsgált időszakban: a Magyar Királyi Állami Ménesbirtok 30.190 kh. Mezőhegyesen, a Római Katolikus Püspöki Uradalom 10.785 kh. Püspöktelepén, és 291 kh. Makón.

Magánbirtokosok: Blaskovits Aladár 2611 kh. Csanádpalotán, Blaskovits Erneszt 2611 kh. Csanádpalotán, Návay Lajos 2110 kh. Földeák, Montagh Fivérek 2340 kh. Nagybánhegyes, Purgly Emil 1800 kh. Battonyán, Baghy Imréné 2032 kh. Battonya, Purgly János 1749 kh. / 1229 kh Battonya 520 kh. Mezőkovácsháza, és 280 Arad megyében Kürtösön./, Desseffy Miklós gr. 1719 kh. Nagybánhegyes, /16.736 kh. Szabolcsban és Szatmárban/ Biró Albert 1645 kh. Dombegyházán és Kuágotán, Jakabffy István örökösei 1642 kh. Dombegyháza, Ráth János 1897kh./ 551 kh. Battonya, 679 kh. Dombiratos, 667 kh Kun-

ágotán/ Vajda Zsigmond 1327 kh. Kunágota, Dulovits András örökösei 1374 kh. Dombegyháza, Montagh Mihály és Fia 1107 kh. / 630 kh. Makó, 477. kh. Magyarbánhegyes/ Telbisz Alajos 1087 Kh. /634 kh. Kunágota, 453 kh. Magyarbánhegyes Hász Antal 1086 kh. /888 kh. Nagybánhegyes, 198 kh, Battonya/ Lonovics Gyula 1007 kh. Dombegyháza, Wenckheim Frigyesné gr. 986 kh. Csanádapáca /31.517 kh. Győr és Moson megyékben/

Tehát a megyében 20 nagybirtokos tulajdonában 71.578 kh. volt, a termőterület 25.17 %-a. A fentieket figyelembe véve téves Mészáros Károlynak az az állítása, amely szerint "a mezőhegyesi 30.000 holdas állami ménesbirtok, a dombegyházi 2.000 holdas birtok kivételével más latifundium nem volt Csanád megyében, csupán egy-két középbirtok. /2/

Jelentősebb középbirtokok: Háy Ágost Magyarbánhegyes 867 kh. Nagel Vilmos 806 kh. /Kunágota 431 kh. Mezőkovácsháza 375 kh./ Horthy Miklósné 777 kh. /Battonya 375 kh. Kunágota 402 kh./ Eckhard Oszkár 739 kh. / Dombegyháza 347 kh. Kunágota 397 kh./ özv Jakabffy Zoltánné 734 kh. Kunágota, özv Szilágyi Gyuláné 724 kh. Kunágota, br. Urbán Péterné 723 kh. Kunágota, Marjamier Vazul 711 kh. Magyar-Csanád, Melczer Lászlóné 690 kh. Battonya, Nyéky Irén 662 kh. Dombegyháza, Kállay Erzsébet 644 kh. Nagybánhegyes, Steiner Jakab 646 kh. Battonya Vertán Lukácsné 634 kh. Magyarbánhegyes, Nagel Henrik 572 kh. Mezőkovácsháza, Czukor Márton 534 kh. Földeák, özv. Kiss Lászlóné 518 kh. Csanádapáca. /3/

300-500 kh. köz ötti birtokkal rendelkezett 19 egyén, 200-300 kh-val 38, és 100-200 kh-val 86. Az utóbbi négy kategóriába tartozók összesen mintegy 48.000-50.000 kh-t birtokoltak a művelhető területek mintegy 19-20 %-át.

Az országos átlaghoz viszonyítva Csanád megye birtokmegoszlása a következő:

A gazdaságok összes számából % szerint esett:

	0 - 5 kh.	5-10	10-20	20-50	50-100	100-1000	1000 -
M.o.	53,57	19,20	16,14	8,59	1,51	0,96	0,16
Cs.m.	58,87	12,77	13,00	11,99	2,89	1,13	0,08

A gazdaságok összes területéből % szerint esett:

	0 - 5 kh.	5 - 10	10-20	20 -50	50 - 100	100 - 1000	1000 -
M.o.	5,84	9,00	14,64	16,31	6,55	15,37	32,29
Cs.m.	4,30	5,49	11,85	21,34	12,14	22,04+	22,84+ /4/

Tehát a birtokmegoszlás Csanád megyében az országoshoz képest a középbirtok és a kulákbirtok javára tolódott el a kisparaszti birtok és a nagybirtok rovására. +/A nagybirtok és a középbirtok közötti százalékos eltérést a hivatalos statisztikától az általam eszközölt számítás okozta, mivel nem csak az egyes birtoktestek, hanem az egy tulajdonos által birtokolt földterület alapján is kategorizáltam. Sz. K./

Az egyes kategóriák minősítésénél feltétlenül figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a megye kiváló termőképességű földdel rendelkezett, valamint azt, hogy a XIX. de még inkább a XX. sz. elejétől egyre inkább tért hódító jövedelmezőbb növénykultúrákra való fokozatos áttérés / dohány, hagyma, zöldség termesztés/ következtében a megye kis és középparasztsága általában sokkal jobb életkörülmények közé juthatott, mint az ország más területein gyengébb minőségű földön hagyományos gazdálkodási módot folytató azonos kategóriákba tartozó parasztság. Ezek a körülmények a kategóriák szempontjából bizonyos módosulást eredményeztek a megyén belül.

A megye a vizsgált időszakban igen gyengén iparosított. Húsz főnél több munkást foglalkoztató üzem 13 volt, összesen mintegy 2.000 munkással. Ezek közül a legjelentősebbek a mezőhegyesi cukor - és szeszgyár /1.060 munkás/ és a nagylaki kendergyár /400-500 munkás/ /5/ Tekintettel az ipar mezőgazdasági termék feldolgozó jellegére, az idénymunkások száma igen nagy. A megye tehát szinte teljes mértékben mezőgazdasági jellegű volt.

Ha a megye községeinek birtokmegoszlását vizsgáljuk, azt vesszük észre hogy nagy különbségek vannak a megye különböző területein. Kelet - Csanád-ban a föl nélküli, vagy kevésföldű községeket nagyszámú nagy és középbirtok fogta közre, Nyugat-Csanádban a kisszámú nagy és középbirtok mellett sokkal kedvezőbben alakult a birtokmegoszlás /6/

Ezt a körülményt a megye ujkori településtörténete magyarázza.

A török kiűzése után Kelet-Csanád tulnyomó része Kincstári birtok lett. A kincstár a hatalmas elnéptelenedett pusztákat nagy bérlőknek adta bérbe, akik főleg állattenyésztéssel foglalkoztak. Csak az 1800-as évek elejétől adott el a kamara egyes birtokokat. Még az 1840-es években is 146.346 kh-t birtokolt a kincstár a mezőhegyesi ménesbirtokkal együtt. /7/

A lakatlan területek lassan népesedtek be újra. 1730-ban csak néhány falucska volt: Makó, Battonya, Torna, Földeák. /8/

Nyugat-Csanádban megmaradtak a nemesi birtokok, tehát az urbéri rendszer is. Csak a megye e részében vezették be Mária Terézia urbéri rendeletét. /9/

A Kelet-csanádi nagybérlő gazdálkodás profilja jelentős változáson ment keresztül a XIX. sz. elején. A külterjes gabonatermelő és állattenyésztő gazdálkodással szemben előtérbe került a munkaigényesebb, de összehasonlíthatatlanul jövedelmezőbb dohánykertészet. A nagybérlők és a kincstár / a saját kezelésű birtokokon / egymással versengve telepítették birtokaikra az ország más - a törökdulástól kevésbé sújtott területeiről a zselléreket dohánytermelés céljából. Ennek következtében 1848 előtt a mezővárosokon, /Makó, Battonya, Torna, Nagylak/ és községeken /Sajtény, Földeák/ már 22 szerződéses dohánykertész község volt a megyében: Lele, Beka, Kiskirályhegyes, Töviskés, Kevermes, Köveg, Pitvaros, Alberti, Ambrózfalva, Marczibányi, Dombegyháza, Nagymajláth, /ma Nagyér/ Reformátusdombegyháza, Bánhid - Bombegyháza, Nagykovács háza, Ref. Kovács háza, Tótkovács háza, /ma Végegyháza/ Kunágota, Apáca, Dombiratos, Kisiratos, Földvár. Közülük Pitvaros volt a legjelentősebb a szabadságharc előtt. /10/ A fentiekből kiderül, hogy a dohánytermelésnek igen nagy volt a jelentősége a telepek léterhozásában, a megye benépesítésében. Az új, jövedelmező termelési ág természetesen a Nyugat-Csanádi nemesi birtokok tulajdonosait is arra inspirálta, hogy birtokaikra szerződéses dohánykertészeket telepítsenek.

A telepítésekkel a föld majorsági jellege nem változott. Az urbárium a telepítvényekre nem volt érvényes. /11/ A telepesek jogállásukat tekintve

házas és házatlan zsellérek, mert csak bizonyos ideig, haszonbéri fizetések mellett albérlőként telepítették őket. /12/ A bérlők nemegyszer az egyes községek módos gazdái közül kerültek ki, /13/ mások nemesi birtokosok vagy az ország különbözőterületeiről ideáramló vállalkozó, kereskedő elemek, mint pl. a szegedi Ráth család. /14/ A megyén kívüli módosabb helységek /pl. Orosháza/ is bérlethez jutottak. /15/ A kertésztelepeknek nehezen sikerülhetett közvetlen bérleti viszonyt létesíteniük a kincstárral, mivel a bérleti árveréseken hátrányos helyzetben voltak a tőkeerős nagybérlőkkel és a módosabb úrbéres községekkel szemben. A néhány kivétel között említendők a bekai kertészek, akiknek sikerült közvetlen bérleti viszonyt létrehozniuk a kincstárral. /16/ A kincstár egyre kevesebb birtokot tartott saját kezelésben. A birtokosok kincstári bérlet szerzésére, a bérlők pedig saját birtok szerzésére törekedtek. /17/

A kertészközségek létbizonytalanságuktól inspirálva - a szerződés lejáta után a főbérlő elűzhette őket - olyan úrbéres községi helyzetbe kívántak kerülni, mint Battonya, Apátfalva, Sajtény Torny, Palota, Nagylak, Csanád?/Ny. csanádi terület/ de a kincstári birtokokon 70 év alatt az 1848-49. évi forradalomig egyetlen községet sem úrbéresítettek. /18/

A forradalom sem hozott a kertészközségek számára tulajdonjogi változást mert a forradalmi törvények a bérlőközösségek lakóira az örökváltság tekintetében nem vonatkoztak, sőt állandó letelepedési jogot sem szerezhettek. /19/ A kovácsháziaknak 1856-ban végre sikerült az állandó letelepedés jogát haszonbéres alapon, de csak egyenként 13 kisholdas /1100 ööl/ területtel, amely a korabeli gazdálkodási színvonal alacsony volta és a dohánytermelés visszaesése /engedélyek megvonása/ miatt nem biztosíthatta a parasztcsalád megélhetését. /19/

" A kertészközségek elégedetlenségének csillapítására küzdelmeik eredményeként jött létre az 1873. évi törvénycikk, amely lehetővé tette a kincstári földeknek telepesek tulajdonába jutását, a megváltást. A megváltás összegét azonban olyan magasan állapították meg, hogy a különben is eladó-

sodott parasztok teljes tönkremenéséhez vezetett" ezért többször mérsékelni kellett a megváltás követelményeit. /20/ " 1880-ban a Csanád megyei volt kincstári telepítvényes falvak mindegyikének tartozásai százezreket tettek ki, és napirenden voltak az árverések. A kincs-tár is, mint a legnagyobb terület birtokosa, igen későn járult hozzá a földek örök megváltásához... Könnyebb helyzetben voltak a főbérlők. A kincstár szívesebben adta el nekik a birtokot, mint a szegény földművelőknek. E birtokpolitika társadalmi hatása Csanád megyére a legujabb időkig, szinte a földosztásig éreztette a hatását. Egyfelől a számos középirtok, másfelől, a lakosság számához viszonyítva kevés fölterülettel, belső szétaprózódással terhelt paraszti kisbirtok alakult ki." /21/ Látjuk tehát, hogy a statisztikában kimutatott nagytömegű agrárproletariátus kialakulásának egyik útja a telepes községek kisemmizése volt. Az 1873. évi tc. életbelépése után a telepesek igyekeztek élni a földszerzési lehetőséggel, mivel "...a földtulajdon a parasztság szemében nemcsak a megélhetés eszköze volt, hanem a munkanélküliség ellen az egyetlen biztosíték... A kisparcella tulajdonosnak a terhek ~~át~~törlesztés, a ^adő~~k~~/ levonása után gyakran még a szokásos munkabére sem maradt meg. Ezt a saját erejével való rablógazdálkodást... folytatta addig, míg rossz termés, vagy más csapás /válság Sz. K./ következtében fizetéseképtelenné vált, eladódott és lezuhant a földnélküliek sorába." /22/ Azoknak, akiknek sikerült megőrizniük törpebirtokaikat, a föld nem volt elegendő a család eltartásához. Számukra a létfenntartás legjelentősebb forrása továbbra is a környező nagy és középirtokokon, valamint a tehetősebb parasztbirtokokon végzett bérmunka maradt.

A természetes szaporodás következtében ezek a telepesközségek egyre nagyobb tömegű agrárproletárt termeltek ki magukból. a megye térképét vizsgálva azonnal szembetűnik a két legnagyobb birtok - a ménesbirtok és a püspöki uradalom körül kialakult, ill. kialakított telepesközség gyűrű. Legtisztábban megőrizte ezt a telepesközség jelleget Mezőhegyes, ahol önálló paraszti

birtokosság a lakosság nagy száma ellenére a legkisebb mértékben sem alakult ki. A vizsgált, de a későbbi időszakban is a falu gazdaságilag szinte teljes mértékben a ménesbirtok függvénye volt.

A legszegényebb telepescsokszégek a ménesbirtok körül: Pitvaros, Ambrózfalva, Csanádalberti, Reformátuskovácsháza, Véggyháza. Határainak kiterjesztésére nem volt lehetőség.

A telepítések következtében erősen megváltozott a megye nemzetiségi összetétele. Amennyiben objektívnak fogadjuk el Rubinek Gyula ezirányú közlését - bár ismerve a kor erőszakos magyarosító politikáját, ami az említett számok objektív voltát kétségessé teszi - még akkor is jelentős a nemzetiségek aránya. Ambrózfalva, Csanádalberti, Pitvaros szinte teljes egészében szlovák nemzetiségű, de a megye többi községében - különösen az északi területen - is jelentős szlovák nemzetiség él. A déli és a keleti területeken pedig nagyszámu román telepedett le, különösen Nagylak és Magyarcsanád környékén. Battonyán három nemzetiség él együtt: magyar román és szerb.

Az agrárproletariátus kialakulásának másik útja az országoshoz hasonló. A volt jobbágyparaszság differenciálódása, amelyet a századvégi agrárváltság, majd az első világháború okozta gazdasági leromlás nagymértékben meggyorsított, alaposan felduzzasztotta a földnélküliek számát.

A fenti módon kialakult mezőgazdasági napszámos réteg a - "proletárság legalacsonyabb, legrosszabbul fizetett és legelhanyagoltabb rétege. Nagyobb szabadsággal rendelkeznek, mint a kisparcellások. A gazdák szerint ezek a legveszedelmesebb elemek." /23/ A mezőgazdasági munkások ezen rétege a politikailag legfejlettebb, legöntudatosabb és a megyében számszerűleg is túlsúlyban volt a mezőgazdasági lakosságon belül. Nem voltak egész évben szerződés nélkül. Nyáron aratásra, ősszel részes, vagy bér munkára kötötték le magukat. A részesaratással biztosították családjuk számára az évi gabonaszükségletet. Az aratási feltételek egy vidéken belül nagyjából megegyeztek. Példaként vázolunk az 1918-as évből egy aratási szerződést, amelyet battonyai lakosok kötöttek egy dombegyházi birtokossal.

Aratási munkabérként a munkások kaptak: Konvencióba /élelmezés/ páronként 80 kg. búzát, 6l. főzeléket, 5 kg. szalonnát, 3 kg. sót, és pálinkapénzt 15 Koronát. Az aratási munkálatokért minden tizedik kereszt gabonát, vagy 70 kg. búzát kisholdanként, ha a gabona meghibásodna, valamint mellékterülezként 3 kishold harmados kukoricaföldet. A gabona hordását is kötelesek voltak elvégezni. /24/ Ezek a feltételek valamivel kedvezőbbek voltak, mint aszomszédos Békés megyében, ahol a munkások a 11. kereszt gabonáért végezték a munkát, egyébként azonos feltételek mellett. /25/ A szerződés kétoldalúan biztosította a munkaadó és a munkások jogait és kötelességeit, de a szerződés kétoldalúsága mellett is rögtön szembetűnő az eltolódás a munkaadó jogainak érvényesítése, illetve a munkások kötelmeinek irányában. Az 5. pont tartalmazza azt a kibúvót, amely a munkaadónak lehetőséget nyújt a szerződés be nem tartásárával, hogy nem határozza meg azokat az eseteket, amikor segédmunkaerő beállítható, hanem az általános "ha a munkaadó szükségesnek látja" kitételt alkalmazza, és a munkások kifogásolási jogát kiiktatja. Ez a pont a későbbi összeütközések lehetőségét rejti magában a jogok egyoldalu biztosítása miatt. /A szerződés teljes szövegét lásd a jegyzetekben./ A 8. pont szintén egy általános jelenségre utal: az aratás részesműveléssel való összekapcsolásával a birtokos újabb biztosítékot nyert arról, hogy a munkások betartják a szerződést. Elterjedt módszer volt még az is, hogy a birtokosok aratást csak akkor adtak, ha a munkások hajlandók voltak meghatározott bérek mellett a birtok egyéb munkáit is elvégezni. /pl. széna, takarmány betakarítása stb./ A falusi napszámosok kénytelenek voltak vállalni a nehéz feltételeket, mivel az aratás biztosította a család évi kenyérszükségletének nagyrésztét. Ez az utóbbi módszer az évközben való "szabad munkavállalás lehetőségeit rendkívül leszűkítette a részesmunkából, napszámoságból élő agrárproletárok számára, ugyanakkor a birtokos egész évre biztosította magának a szükséges munkaerőt a fontosabb munkákhoz."

A falusi proletariátus alapvető érdekei /a földkérdés/ alapján magához t udta kötni a törpebirtokos-napszámos elemet, és a részesművelőket, akik nem rendelkeztek földtulajdonnal, és így létfenntartásuk alapja a negyedes, harmados, feles bérlet volt. Az utóbbiak közül legjelentősebb a dohánykertészek száma, akik időről időre a nagyobb birtokokon telepedtek le. Helyzetük rendkívül bonyolult volt. A feudális függés az ő helyzetükben maradt meg a részesmunkások között a legerős ebben és a legtöbb vonatkozásban.

A szerződött uradalom majorjába kellett költözniük, ott kaptak nyomorúságos lakást./rendszerint két család egy szobát/ A szerződés szigorú feltételekkel láncolta őket a munkaadóhoz, "szabad munkavállalásukat mozgásukat gyakorlatilag megakadályozták. Helyzetük alig különbözött az uradalmi cselédekétől. A családonként kimért területeken a dohánynal kapcsolatos összes munka elvégzése fejében a beváltáskor az átadott mennyiség után járó pénz 43-50 %-át kapták. Ezen kívül 1-4 hold harmados, negyedes kukoricát kaptak, vagy 1-1 hold bevetett kukorica és búzaföldet, amiért 40-64 korbért fizettek és néhol még a termés 5 %-át. Néha a jószágtartást is megengedték nekik. A lótartási jog ellenében fuvarozási robotot teljesítettek.

"Szinte valamennyi szerződésben megtalálható az a feltétel, hogy 1/13, 1/14-ed részért aratást kell vállalniuk a munkaadó uradalomnál. Ezzel a birtokosok az aratósztrájk esetére is biztosítottak maguknak bizonyos munkaerőt." Emellett elterjedt volt az ún. napszámkényszer, melynek értelmében az birtokos felszólítására előre megszabott alacsony napszámért bármiféle munkát el kellett végezniük. Egy kunágotai birtokon még a hajnali és az esti jószágvetést is a kertészekkel végeztették napi 20 fillérért. Függő helyzetüket súlyosbította az a tény, hogy járandóságukat csak télen, vagy tavasszal kapták meg, addigra az előlegekből összegyűlt adósságaik annyira felgyűltek, hogy alig kaptak valamit. Engedelem nélkül tilos volt elhagyniuk a gazdaságot, " Ha szerződésszegés címén elbocsátották volna őket, összes adósságaikat ki kellett fizetniük" ami gyakorlatilag lehetetlen volt számukra. "Mindenszerződésben megfogható az a törekvés, hogy a termésben

az időjárás által okozott károkat, egyáltalán a veszélyviselés kockázatát abirtokosok igyekeztek áthárítani a részesekre. Ez tetemes ingyenmukát jelentett. /26/ Az ezekhez hasonló követelmények bár kevesebb bonyolultsággal, de minden részesbérletnél fennálltak.

Makón és környékén a kisegzisztencia egyik formája az egy-re inkább fellendülő hagymakertészet volt, mely a dohánykertészethez hasonlóan komoly szakképzettséget igényelt. Ebben a művelési ágban túlnyomó részben a kisbérleti rendszer dominált. A makói hagymakertészek jórésze a termelési időszakban a Bánát-bácskai területeken bérelt hagymaföldet. A háború befejeztével onnan kiszorultak. Ez a körülmény csak növelte a megyén belül a földéhséget.

A mezőgazdasági napszámos kategóriánál figyelmet érdemel még a megyében dolgozó nagyszámú vándormunkás is. Ezeket nagyobb munkacsoportokba /100-120 fő/ szervezve a nagyobb birtokosok /főképp a ménesbirtok/ a felvidék⁹ megyékből hozatták az idénymunkák időtartamára. " Ezek bérük egy részét készpénzben, vagy gabonában kapták. Ellátás is járt nekik a közös konyháról. Szállásuk istálló, pajta, juhakol." /27/ A felvidéki munkások jóval alacsonyabb bérért hajlandók voltak dolgozni, mint a helyi munkaerő. Ez a körülmény lehetőséget adott a birtokosok számára a helyi munkabér leszorítására.

A megye agrárproletariátusának nagy tömegét adta a cselédség. A cseléd főként családjá miatt kötötte le magát, mivel el akarta kerülni a szabad napszámos bizonytalan helyzetét. Így némi biztonságot érzett, hogy gyermekeit jobban fel tudja nevelni. / a gyerekeket már 5-6 éves korukban répbogár szedésre, a fiukat 10-12 éves kortól ökrösfiúkként használhatták, majd később 1/2, 3/4 konvenciósnak állt be a gyerek és már segített a családnak./ Igen sok volt az analfabéta, mivel a puszták messze voltak a falutól, vagy az uradalmi belmajortól, ahol esetleg uradalmi iskola volt./28/ A munkaidő napkeltétől napnyugtáig tartott. A kocsisnak, béresnek már fél négykor az állatoknál kellett lenni, és este fél nyolcig is dolgoztak.

Nyáron természetesen még hosszabb volt a munkaidő. Ünnepnapijuk nem volt, mivel az állatokat vasárnap is el kellett látni. Kötelességeik voltak, jogaik nem. "Báró Gerlicze-y Félix birtokán /Deszk Sz.K./ dolgozni kell minden időben tekintet, észrevétel nélkül," /29/ - tehát a gazdák cselédeiktől feltétlen engedelmességet követeltek.

Erdei Ferenc az agrárproletariátus e rétegét laza összetételű - s ebből következően akcióképtelen passzív tömegként ábrázolja: "A cselédnek az a hazája, ahol szolgál, azzal tartozik egy közösségbe, aki parancsol neki. Egyén között nagyon kevés ügyük lehet, hiszen a munka veszi el idejük túlnyomó részét, s közben nem kerülnek szembe cseléd társaikkal. Ezért szolgáló egység a cseléd társadalma, amely voltaképpen még akkor sem társadalom, ha nagyon sokan élnek, egymás mellett. Nem egymással élnek, hanem egymás mellett, és egy közös gazdával állnak komoly társasviszonyban." Ez az állítás feltétlenül helyesbitést kíván. A közös sors, közös nyomór, a közös lakás, a munka kialakította a cselédségben is az egymáshoz tartozás, egymásra utaltság érzését, és az ösztönös úrellenességet, mely esetenként sztrájkokban, lázadásokban nyilvánult meg. /lásd: dombegyházi cseléd lázadás 1886-ban. I. fejezet./ Később pedig a cseléd mozgalma találkozott a falusi szegénység törekvéseivel, amely szervezett jelleget adott a mozgalomnak. /lásd: I. fejezet, a kunágotai és a medgyesegyházi cseléd és napszámosok közös sztrájkja 1906. tavaszán./ 1918 őszén a Gsanád megyei cselédség együtt indított támadást az uradalmak ellen, és 1919 tavaszán önálló bérstrájkokat vívott, /lásd: III., IV. fejezet./ a Tanácsköztársaság idején a KMP. irányításával a cseléd a termelőszövetkezetek aktív szervezőivé, és a Tanácsköztársaság fegyveres hőseivé váltak.

Mindezek azt bizonyítják, hogy az uradalmi cseléd megfelelő szervező, vezető erő irányításával a forradalom biztos bázisává váltak.

Szervezkedésük legfőbb akadály a az elszigeteltség, és a létbizonytalanság, amelyben munkaadójuk igyekezett tartani őket.

A megyében nagytömegű közép - és gazdagparaszt élt, akik közül a tehe-

tősebbek maguk is tartottak gazdasági cselédeket. Ezek további földszerző, gyarapító tevékenységét nagymértékben gátolta a kialakult nagy - és közép-birtok rendszer.

Az 1914. július 28-án kitört első világháború súlyosan érintette a megye parasztságát. Már 1914 végéig országos viszonylatban a mezőgazdasági lakosság kb. 20 %-át vonultatják be katonai szolgálatra. /32/ A behívások az ipari munkásságot kevésbé sújtották, mivel a szakképzett ipari munkás pótlása a haditermelésben sokkal nagyobb nehézségekbe ütközött, mint a mezőgazdasági munkásoké. Igen szemléletes képet nyújt a háborús emberanyag igénybevételről Makó város háborús statisztikája. A város belterületéről tehát a nagyszámú tanyai lakosságot nem számítva 5.829 f. férfi vonult hadba. Ebből hősi halott 388, eltűnt 398, /+?/ rokkant 262, hadifogoly 868. /33/ Földeák községben csak az 1918 őszén leszerelő katonák száma 880 körül volt. /A lakosság száma kb. 5.000/ /34/ A mezőhegyesi ménesbirtokról 1915 végéig kb. 1.100 férfi vonult be, az alkalmazottak mintegy 50 % -a. /35/

A földműveléssel foglalkozó lakosság nagyfokú igénybevétele következtében a mezőgazdaságban súlyos munkaerőhiány lépett fel, amely különböző mértékben érintette az egyes birtokkategóriákat. " a gazdagparasztokat a törvények is megkülönböztető előnyben részesítették." Az 1916. évi szabadságolási rendelet például kimondta, hogy akinek 15 kh-ja van, vagy annál kevesebb, annak a szabadságolási kérvényét el kell utasítani, akinek 15-30 kh-ig van birtoka, annak kérvénye 2-3 hónapi szabadságra véleményezhető, végül az, akinek 30 kh-n felül van birtoka, annak kérvénye bizonytalan időre történő felmentésre terjesztendő. /36/ Mindez a megkülönböztetés a mezőgazdasági érdekekre való hivatkozással történt. Az a körülmény, hogy a behívásokra és a felmentésekre a községi hatóságok tettek javaslatot, szintén részrehajlásra, visszaélésre adott lehetőséget. " A községi hatóságok, a jegyzők felmentési kérvényekkel foglalkoznak, mert az jövedelmező" /37/ Súlyos terheket róttak a parasztságra a hadifuvározások és az állandó ló-rekvirálások, amelyek a mezőgazdasági munkák elvégzését akadályozták, és visszavetették a termelést. /38/

Mindezekből következik, hogy a kisparaszti gazdaságok kerültek a legnehezebb helyzetbe. Munka és igaerő elvonás következtében igen sok gazdaság ment tönkre, vagy adósodott el a háborús terhek növekedése folytán, mivel a hadbavonult családfő munkáját nem tudták bér munkával pótolni.

A közép és nagybirtok is munkaerőhiánnyal küzdött, bár ezt a válságot az állam igyekezett enyhíteni a nagymértékű hadifogoly munka alkalmazásával.

A hadifogoly után a nagybirtokos napi 35 fillért fizetett, viszont az állam napi 120 fillér élelmezési járulékot adott a munkáltatónak. A további munkaerő pótlást a katonai munkásosztagok szolgáltatták, melynek emberanyagát bevonultatott szegényparasztsok és mezőgazdasági munkások adták.

Ennek következtében az egyik oldalon a kisparaszti gazdaságok tönkremenelete, másik oldalon a kulák, a közép - és nagybirtok gazdasági megerősödése figyelhető meg, mivel az utóbbiak számára nagy lehetőség nyílt a háborús konjunktúra kihasználására. Ez a körülmény még tovább élezte az ellentétet nemcsak a parasztság és a nagybirtok, hanem a parasztság gazdag és szegény rétegei között is.

A háború utolsó két évében a munkaerőhiány katasztrofális méreteket öltött. Jelentősen hozzájárult ehhez a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének híre, amely az orosz hadifoglyokat tömeges szökésre inspirálta. Csanád megyében is megnőtt a hadifogoly szökések száma. 1917 október 15-én Hász Antal magyarbánhegyesi birtokos a következőket táviratozta a megyei gazdasági bizottságnak: "Vasárnap küldött tíz orosz hadifogoly megszökött, a meglévő négy sem maradt gőzekén. Vetőgépeim nem dolgozhatnak emberhiány miatt. Kérek biztos munkaerőt kiküldeni. Orosz foglyok hasznavehetetlenek, ahogy jönnek megszöknek." /39/ A falusi lakosság segítette a szökésben lévő orosz foglyokat, különösen a délszláv nemzetiségűek. /40/

Az un. biztos munkaerő, a katonai munkásosztagok sem megbízhatók már ebben az időben. A Cs. és Kir. 23. gyalogezeredbeli "bolsevik katonákból álló" húsz tagú aratóosztag megtagadta a munkát Blaskovich Ernez-zt birtokán. "... katonai munkacsoport a munkát abbahagyta 1918 július hó 14-én,

minek folytán a járási Főszolgabíró Ur részéről még aznap távirati értesítés ment Aradra, de a katonák elszállítása iránt csak 16-án történt intézkedés Márton Ferencz tartalékos hadnagy részéről, aki a dolgot vizsgálat tárgyává tette, és alulirotnál személyesen is kijelentette, hogy a munka megtagadása kétségtelen, de hogy a község is megszabaduljon, és a katonák is megmeneküljenek az esetleges büntetéstől ő majd beszállítja őket mint feleslegeseket. Fodor Manó főjegyző." /41/

A háború, a hadigazdálkodás erősen éreztette a hatását a mezőgazdasági termékek forgalmában is. Egyre nagyobb méreteket öltött az élelmezési cikkek zár alá vétele és rekvirálása, különösen a háború második felében. A rekvirálásokat katonai osztagok végezték, így valóságos gazdasági rablóháború indult meg a parasztság ellen. A parasztság különböző módszerekkel igyekezett kijátszani a beszolgáltatási kötelezettséget. Leggyakoribb forma volt a gabona kézierővel, vagy lónyomtatással való kicséplése és a termények elrejtése. Kihágási iratok egész sora tanuskodik erről. /42-43/

A rekvirálások ellen nemcsak a parasztok, hanem a nagyobb birtokosok is lázadoztak. 1918 júliusában Vajda Zsigmond Nagybánhegyes, Kaszaper pusztai birtokos kérte gabonájának zár alól való feloldását, mivel "a rekvirálások veszélyeztetik, sőt lehetetlenné teszik a cselédkonvenciók kiadásának lehetőségét." /44/ Nagel Vilmos mezőkovácsházi birtokos pedig megtagadta a rekvirált gabona beszállítását, úgy hogy a beszállításhoz karkarhatalmi segédletet kellett igénybevenni. /45/

A nagybirtokosok igyekeztek a beszolgáltatás terheit a parasztságra áthárítani. Vajda Zsigmond és Báth József élesen tiltakoztak a birtokosok nevében a zsir és szalonna beszolgáltatás birtok nagysága alapján való kivétele ellen. /46/

A gazdasági élet a felbomlásnak szinte az utolsó stádiumába jutott. Jellemző példája ennek az ország közlelmezési miniszterének 1918 augusztusban kiadott körlevele. "Az általános zsirinség anyers marha és juhaggyú-

nak minél teljesebb összegyűjtését és beszolgáltatását teszi szükségessé ételzsirrá való feldolgozás céljából." /47/ Egyre nagyobb nehézségeket okoz a hadsereg ruhaneművel való ellátása. A Hadisegélyező Hivatal "Mindent a hadseregnek!" jelszóval férfi és női fehérneműt, harisnyát, inget, lábbelit, szoknyát, törölközőt, asztalkendőt, ágyneműt, mindenféle fehér, színes és tarka vászon, pamut és barchet holmit, amely alsóruhaként viselhető, vagy alsóruha készítésére, vagy javítására alkalmas, - kér a frontokon harcolók számára de a bombasztikus frázisok már hatástalanok a végsőkéig kimerült lakosság körében. /48/

Hasonló nehézségek mutatkoztak a hadsereg élelmezésében is, melyen szintén gyűjtés útján próbáltak segíteni, melynek érdekében az alispán a megye teljes hivatalnoki apparátusát megmozgatta.

"A vármegye területéről kiegészülő 33-as 46-os 101-es Cs. és Kir. gyalogezredek legénységéből Cs. és Kir. 133-as megjelöléssel egy kombinált harc-téri ezred szerveztetett, amely az olasz fronton teljesít szolgálatot.

Az ezred parancsnoksága tervbevette, hogy az ezred legénységi ellátásának javítására az ezred fiainak hozzátartozóinál szeretetadományokat kér és gyűjt össze és szállít a fronton küzdő legénység számára. A gyűjtést minden valószínűség szerint az ezredtől e célra ideszabadságolandó...katonák fogják végezni... Az akciót, amely a lakosság körében hihetőleg rokonszenvre fog találni, ajánlom Czimed figyelmébe. Makó. 1918 évi július hó 17.

Hervay alispán. /49/

A megye élelmezési és közellátási nehézségekkel küzdött, amit csak súlyosbított az 1917-es, 1918-as évek rendkívül rossz termése. A lakosság zsir és szalonna ellátása nem volt biztosított. A kukorica átlagban 5-6 q-t termett holdanként. Egy két község volt csak, ahol közszükségletre is tudtak hizlalni. /pl. Apátfalva/ /50/

A burgonyatermés olyan silány volt, hogy a megye ebből a fontos közellátási cikkből behozatalra szorult. /51/ Még szomorubb képet mutat az

1918. évi főszolgabírói jelentés a központi járás területéről aug. 2-án.

Község	búza	árpa	rozs	zab
Ambrózfalva	6 q	4,5 q	4 q	3 q
Apátfalva	4,5 q	4,5 q	-	5q
Csanádalberti	5 q	3,5 q	5 q	3 q
Földeák	7 q	6,5 q	6 q	-
Királyhegyes	5 q	2 q	3 q	2 q
Magyarcsanád	5 q	5 q	4 q	4 q
Nagymajláth	4 q	3,5 q	4 q	4 q
Pitvaros	6 q	4 q	4 q	3 q
Püspöklele	4,5 q	2 q	4 q	1 q

A cséplés is későn kezdődött, mert a gépészeket későn szabadságolták, így még augusztusban is volt üzemen kívüli cséplőgép. A cséplés késésének másik oka az országos szénhiány volt.

A dohánytermés közepesen aluli. A tengeritermés: Földeákon alig közepes, Királyhegyes Csanádalberti, Pitvaros, Apátfalva, Magyarcsanád községekben rossz. Püspöklele, Földeák egy részén, Nagymajláthon és Ambrózfalván szám-bavehető termés nem várható. /52/

A mezőgazdasági termények forgalmát a Haditermény Részvénytársaság monopolizálta. A hatóságok szigorú intézkedése és ellenőrzése ellenére mégis óriási méreteket öltött a mögyében a spekuláció és a feketezés.

Az alispán már 1917-ben felhívta a járási főszolgabírák figyelmét a gabonacsempészés és az árurejtegetés megnövekedésére, és szigorú intézkedéseket követelt. /53/ A spekulációkban és a feketezésben élen járt a falusi kereskedő b-urzsóázia. Dombegyházán Schwartz Lipótné, és Steinberger Sámuelné kereskedőknél nagymennyiségű fehérlisztet és gabonát foglaltak le egy házkutatás alkalmával. /55/ Különösen a sertészsir és szalonna-panamázás virágzott oly nagy mértékben, hogy a főispán is fellépett ellene. Stein Zsigmond és Veréb Tamás apátfalvi lakosok vagontételekben keres-

kedtek ezekkel a cikkekkel saját hasznukra, kihasználva állami felvásárlói megbízatásukat. /56/ Schwartz Salamon és Jovicsin Próka battonyai lakosok rendszeresen feketéztek élelmiszerekkel maximális áron Aradra. /57/ Grósz Jakab pedig lisztfeketés /Kolozsvárra/ miatt került bíróság elé. /58/ Nagy port vert fel Battonyán Vogel Péter kereskedő - korcsmáros és Nicora Mihály román népiskolai tanító haditermény albizományosok kétvagonos zsirpanamája. Kilogrammonként 11 koronáért vásárolták fel a sertésszirt a lakosságtól és 20 koronáért adták tovább grácsi kereskedőknek, akik a hadseregnek szállítottak. /59/

Ezek a visszaélések nagyban hozzájárultak a parasztság és a falusi kereskedő - burzsoázia ellentétének kiéleződéséhez.

A vonatokon már a kisebb élelmiszer csomagokat is elkobozták, ha a gazdája nem rendelkezett a főszolgabíróóság által kiadott szállítási igazolvánnyal, amit pedig igen nehéz volt beszerezni. Természetesen kibúvó itt is akadt, pl. a közlelmezési miniszter 1918. augusztus 19-én távirati rendeletben utasította a mezőkovácsházi főszolgabíróót, szállítási igazolvány kiadására, mely szerint a méneshirtok igazgatósága 255 kg. tészta lisztet, 170 kg. főzőlisztet, és 85 kg. kenyérlisztet Vázsonyi Vilmosné címére Budapestre szállíthat. /60/

A háború második felében a közszükségleti cikkek beszerzése egyre nehezebb lett. Különösen szembetűnő a fűtő és a világítóanyag hiánya. A királyhegyesi általános iskola igazgatója panaszkolt 1917-ben, hogy az iskola fűtésére nem tudott szén beszerezni, /61/ de az egész megye területén általánossá vált a szénhiány. A községeknek központilag juttatott közszükségleti cikkek felett az előljáráóság diszponált, és ez nagy lehetőséget adott a visszaélésekre, az igazságtalan elosztásra. /Pl. míg a jegyző 6 l. petrolumot kapott háztartása, 5-öt irodája számára, addig egy parasztház 0,4 litert. /62/ Ezirányban számos bejelentés érkezett a falusi jegyzők ellen. Nem ellenőrizték az ármaximálási rendeletek betartását, /63/ a hadisegélyezésnél nem a fennálló rendelkezések szerint jártak el,

mint pl. a dombiratosi jegyző, aki ellen hivatalos fegyelmi eljárás indult, mert "...olyanoknak nyújtott hadisegélyt, akik rászorulva nincsenek, míg ellenben akik rászorultak nem kaptak." A község számára juttatott közszükségleti cikkek elosztásánál a bíróval együtt törvénytelenül jártak el. /64/ Más helyekről a jegyzők megvesztegetéséről kapott értesítést a főispán a hadiszolgálat alól való felmentésekkel kapcsolatban. /65/

A létfenntartási viszonyok megromlása elsősorban a hadbavonult mezőgazdasági munkások hozzátartozóit érintette. A hadisegély, amely napi 57 fillérről 120 fillérre emelkedett a háború végéig nem pótolhatta a hadbavonult családfő keresetét. / 1917 elején 1 kg. barna kenyér 52 fill. 1 l. tej 62 fillér hatósági áron/ /66/ A fe-jadagok csökkenése is nagymértékű életszinvonal romláshoz vezetett. A háború utolsó két évében a helyzet annyira súlyossá vált, hogy a megye területén éhséglázadások törtek ki. Magyarbánhegyesen 1918 július 30-án a hadbavonultak feleségei a szűk ellátás ellen tiltakozó gyűlést tartottak, és a jegyzőt az ellátás megjavítását követelő petíció megírására kényszerítették. "Nem hajlandók elnézni azt, hogy a gazdaosztály még mindig bőven ellátott és rájuk pedig grammokban van kimérve minden." Követelték az élelmiszer adagok felemelését, és a közszükségleti cikkekkel való jobb ellátást. Követeléseik nem teljesítése esetén munkabeszüntetéssel fenyegetőztek. "Nekünk veszetnivalónk nincs!" - hangoztatták a napszámos asszonyok. /67/

Hasonló eseményekről tett jelentést augusztusban a nagybánhegyesi jegyző is. Tömegesen vonultak a hadbavonultak feleségei a község háza elé és a hadisegély felemelését követelték. "Kijelentik, hogy az nem elég, abból megélni nem lehet, lármával, szitkozódással fenyegetnek bennünket, hogy adjunk többet, különben meglátjuk." /68/ A gazdák részéről is egyre több panasz érkezett arról, hogy a munkások kihasználva a munkaerő keresetét, igyekeztek a napszámért emelni, és előnyösebb feltételekkel végezni az aratási munkálatokat. /69/

Kiéleződött az ellentét a cselédek és gazdáik között is a konvenció fokozatos csökkentése miatt. A főszolgabírói hivatalokban megszáporodtak a cselédügyek. Különösen hirhedtté váltak Ráth János dombiratosi és Ráth József kunágotai birtokosok. Ráth János engedetlenkedő, lázító cselédeit bevonultatta, /70/ Ráth József pedig tálvíz idején lakoltatta ki elégedetlen cselédeit. /71/

Azt, hogy a cselédek helyzete mennyire különböző volt a különböző kategóriákba tartozó birtokokon legjobban talán a szökések mértéke mutatja. Legkevesebb azok száma akik a ménesbirtokról /tehát állami birtokról/ legtöbb azoké, akik a gazdagparaszti birtokokról szöktek. /72/

Az otthonmaradottak nehéz sorsa és a frontokon kialakult súlyos helyzet, a háboru elhúzódása erősen éreztette hatását a hadsereg bomlásában is. Egyre szaporodott azoknak a katonáknak a száma, akik megelégtelve a háboru szörnyűségeit, a súlyos és éretelmetlen véráldozatokat - szabadságról nem vonultak be, vagy megszöktek csapattestüktől. A korabeli források már az 1917-es évben nagymértékű szökésekről számolnak be. Pl. Püspöklele előljárósága kérte a megromlott közbiztonsági állapotok miatt a csendőrzárör többszöri megjelentetését a faluban. A főszolgabíró megkeresésére a makói őrsparancsnok a következőket válaszolta: "A helyi őrs akatonaszökevények elővezetésével annyira el van foglalva, hogy hetenként egyszer alig juthat el járőr Lele községbe." Hasonlókról számol be a makói rendőrkapitányság jelentése az 1917. évről. "Az elmúlt évben az élet és vagyonbiztonság ellen elkövetett bűnesetek száma az előző évhez képest nőtt. A nem minimális súlyú bűncselekmények túlnyomó részét szökött katonák követték el, úgyannyira, hogy alig volt nap - különösen az év második felében - hogy fogdáink szökött katonát ne őriztek volna." /74/

A szökések az 1918. évben tovább fokozódtak, olyannyira, hogy Fülöpp altábornagy a Szegedi Magyar Királyi Honvéd Kerület parancsnoka elrendelte a statáriumot 1918 július 5-től. "Szökés büntette miatt agyonlövés, esetleg

kötél általi halállal bünhődik. Az önként jelentkező szökevények, amennyiben szökésen kívül rögtönítélő eljárás alá nem eső más büntettet nem követtek el, nem vonatnak rögtönítélő eljárás alá." A négy nyelvű /magyar, német, román, szerb/ rendeletet minden községben kihirdették, de nem sok eredménnyel, mert a főszolgabírákhoz állandóan érkeztek a hadsereg értesítései a szökésekről. /76/

A keleti fronton a Februári Forradalom, majd a Nagy Októberi Szocialista Forradalom nagy hatást gyakorolt a Monarchia hadseregére. Ez részben a fegyelem lazulásában, részben pedig a lövészárk - barátkozás következtében és a forradalmi eszmék terjedésének következtében Szovjet-Oroszországba történő dezertálásban nyilvánult meg. A szüksézáú jelentés csak ennyit közöl: "Czene György önkéntes /tornyai Sz.K./ augusztusban az oroszokhoz dezertált." /77/

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy az a többirányú ellentét, amely a vagyonosok és a vagyontalanok, valamint az államhatalom között kialakult, 1918. őszére Csanád megyében is forradalmi helyzetet teremtett. Nagy jelentőségű volt az elégedetlenség és a forradalmi hangulat fokozása szempontjából a szabadságos és rokkant katonák hatása, különösen a keleti frontról hazatérőké. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom rémülettel töltötte el a magyar uralkodó osztályt. Legjobban az Oroszországból hazatérő /vagy hazaszökő/ hadifogoly katonák hazatérésétől rettegetek, és erőszakos intézkedésekkel akarták megelőzni a "forradalmi métely" elterjedését. ✓
Dr. Justh Gyula, Csanád vármegye és Hódmezővásárhely város főispánja szigorúan bizalmas rendeletben hívta fel a járási és a községi tisztviselők figyelmét erre a lehetőségre. " Oroszországi újságok híresztelése alapján hadifoglyaink körében kiterjedt propaganda folyik a forradalmi eszme elterjesztése érdekében. Hadifoglyaink Oroszországban állítólag nyilvános összejöveteleket tartanak. Szentpéterváron állítólag Schtiel és Ridnyánszkij /?/ nevű hadifoglyok magyar és német nyelven felszólították hadifog-

lyainkat, hogy hazatérésük után nálunk a forradalmi eszmét terjesszék. Orosz katonatisztek állítólag olyan kijelentést tettek, hogy...hadifoglya-ink át vannak itatva a forradalmi eszméktől, és visszatérésük után azt mi is tapasztalhatni fogjuk. Igen valószínű, hogy Oroszországból visszaszökő hadifoglyaink száma a közeljövőben emelkedni fog, s az sincs kizárva, hogy az ilyen forradalmi hangulatu hadifoglyok hazatérését orosz részről elő is fogják segíteni, annál is inkább, mert alkalmasnak látszanak a forradalmi eszmék terjesztésére. Ámbár hazaszökő hadifoglyaink katonai parancsnokság fegyelmezése alatt állnak, és katonai részről már megtörténtek az intézkedések aziránt, hogy az ilyen hazatért hadifoglyok kellő ellenőrzés alá kerüljenek, - mégis nincs kizárva, hogy családjuk körébe szabadságolt vagy rokkantanak nyilvánított katonáknak módjuk nyilhatik a forradalmi eszméknek a nép körében való terjesztésére. Ezek megakadályozása érdekében elrendelem, hogy a rendőri hatóságok és szervek minden ilyen irányú törekvést figyelemmel kísérjenek és a gyanús jelenségek észleléséről hoz-
zám haladéktalanul jelentést tegyenek, és intézkedésemig is minden lehető-
t tegyenek meg a forradalmi eszmék terjesztése ellen." /78/

Az 1918 január 24-én kelt rendelet világosan tükrözi a megye uralkodó osztályának félemét a forrradalomtól, és kétségbeesett erőfeszítéseit annak meggátlására. A háboru elvesztése, a frontok összeomlása után azonban semmiféle intézkedés nem tudta megakadályozni Magyarországon a forradalom kitörését.

III. fejezet.

Az Őszirózsás forradalom hatása, a novemberi parasztt- mozgalmak Csanád megyében.

1918. október 31-én Magyarországon győzött a polgári demokratikus forradalom. A budapesti utca fegyveres népe elsöpörte a régi rendet, és forradalmi fellépésével megteremtette egy haladóbb társadalmi rend felépítésének feltételeit.

" A forradalom eredménye végső soron a független, demokratikus Magyarország megteremtése volt. A forradalom nem érintette a tőkés rendszer alapjait, de programja jelentős szociális és politikai reformokat tartalmazott, amelyek között a legfontosabb a földosztás és a demokratikus szabadságjogok biztosítása volt." /1/

Az új hatalmi szervek: a nemzeti - muukás - és katonatanácsok megalakulása a vidéki városokban is megteremtették a forradalom vívmányainak biztosítékát. A forradalom győzelmének híre futótűzként terjedt el az ország falvaiban is, felrázva a hatalmas paraszti tömegeket.

" Október 31-ét valóságos parasztforradalom követte nyomon, melynek árja kiteljesítette és elmélyítette a polgári demokratikus forradalmat.

ez a modern parasztháború nem vonultatott fel seregeket, a hadszíntér rendesen csak egy majorudvar vagy piactér, résztvevőinek és áldozatainak számát, elszántságát és gyűlöletét hézve, mégis hadjárat volt, mely néhány nap alatt tűzbe borította az országot a Vágtól az Oltig." /2/

November első napjaiban Csanád megyében is hatalmas erejű forradalmi mozgalom bontakozott ki. A forradalom sodra magával ragadta a megye egész lakosságát. A mozgalom legaktívabb tömegét a hosszú háború nyomasztó terhétől megszabadult katonák képezték, akik november első napjaitól

kezdve mind nagyobb tömegekben özönlöztek haza a falvakba, Budapestről, Aradról, Nagyváradról és a frontokról.

Mivel minden forradalom első, döntő lépése a hatalom megragadása, elsősorban ezek módjait, körülményeit kell vizsgálnunk a megyében. Kik ellen irányult a támadás, milyen hatalmi szervek megdöntésére, továbbá milyen népi forradalmi szervek létrehozásával biztosították a forradalom győzelmét.

A katonák nagyrésze fegyveresen tért haza a frontokról, készülve a régi renddel való teljes leszámolásra. A megye községeiben a fegyveres katonák védelme alatt álló tömegek vették kezükbe a hatalmat. A falusi hatóságok tevékenysége szinte teljesen megbénult. Sajtény községből a jegyző a következőket jelentette: "A közigazgatás teljesen megbénult... Az adók behajtása lehetetlen különböző okok miatt. Fizikai okok: tisztviselőhiány, morális okok: a népharagtól való félelem, az élet és vagyonbiztonság teljes hiánya... A jegyzői irodát napról-napra a hazatérő és már itt-honlévő katonák tartják megszállva...Egyre több hadisegélyt követelnek, fenyegetőznek. /3/ A népharag kitörése pedig nem váratott magára sokáig.

November első felére tehetjük a forradalom első hullámát Csanád megyében. Az első napokra a háború alatt erőszakkal lefojtott éhség és nyomor - okozta szenvedélyek vulkánszerű kitörése jellemző. /~~A kizsákmányosság~~/ A kínzó éhség és nyomor pillanathyi enyhítésének vágya vezette a nincsteleneket, amikor november 1-3. között először a korcsmárosok és a kereskedők ellen fordultak. A megye szinte minden községéből érkeztek táviratok a kereskedők elleni támadásokról. Reformátuskovács házára az állomásról kézigránátokat robbantva és lövöldözve vonultak be a katonák és szétrombolták Reichmann Bertalan kereskedő üzletét. /4/ Nagymajláth községben "a hazakerült katonaság felfegyverkezve Brüll Hermann üzletét teljesen kifosztotta, a melléképületeket felgyújtotta, állatait levágta." /5/

Nagybánhegyesen a fosztogatási düh még erősebb volt, és gyilkosságba torkollott. A feldúlt üzlet kereskedőjének fia leszúrt egy fosztogató katonát, mire a felbőszült tömeg üldözőbe vette és meglincselte. /6/ Magyarbánhegyesen és Csanádapácán az üzleteket a kifosztás után felgyújtották. /7/ november 2-án. Csanádpalota előljárósága is katonai karhatalmat kért a fosztogatások megszüntetésére. /8/

A mozgalom kiterjedettségét bizonyítja, hogy nincs a megyének olyan községe, ahol támadás ne indult volna a kereskedők ellen, akik sok esetben haditermény bizományosok, vagy spekulánsok, árurejtegetők voltak a háború alatt. Azt a tényt, hogy a népharag elsősorban és legelőször ellenük irányult, elhibázott és hamis szemlélet volna csupán antiszemita tendenciaként értékelni, mint ahogy ezt a mezőkovácsházi járás főszolgabírája tette. /9/ A korcsmák és üzletek ellen irányuló támadás egyaránt érintette a keresztény és nemkeresztény üzleteket. Az igazság az, hogy a falusi kereskedő burzsoáziát teljes egészében, mint elsőrendű, közvetlen kizsákmányolót, a kapitalizmus legszembetűnőbb képviselőjét érte a támadás, mikor üzleteiket a hazatért katonák vezetésével a falusi lakosság kifosztotta. Tehát nemcsak egyszerűen egyének ellen irányuló, hanem az uzsorás kapitalizmusnak a falu népét közvetlenül nyomorító része ellen irányuló támadásról van szó.

A megmozdulások során a paraszti tömegek a régi karhatalom képviselőivel is összeütköztek. Dombegyházán a csendőrség megpróbálta kivédeni a falusi burzsoázia ellen irányuló szegényparaszti rohamot. November 3-án sortűzzel fogadták a kereskedők ellen vonuló tömeget. Az összeecsapásnak 2 halott, 1 súlyos sebesült és 4 könnyebb sebesült áldozata volt. Az összeecsapás következtében a csendőrség kénytelen volt a faluból kivonulni. Végül az aradi nemzetőrsség kiküldött karhatalmi osztaga tudta csak

lecsendesíteni a mozgalmat. ~~Bm~~ /10/ Battonyán szintén véres összetűzésre került sor a tömeg és a karhatalom között. A csendőrség és a pénzügyőrség az üzleteket megtámadó tömegbe lőtt. Az összeecsapás áldozatai: 2 halott és több sebesült. /11/ Amikor november~~Bán~~ a központi járás nemzeti-ségi községeiben /Pitvaros, Csanádalberti, Ambrózfalva, Magyarcsanád/ újra zavargások törtek ki újabb összeütközések történtek a lakosság és a csendőrség között. Az összeecsapások alkalmával Ambrózfalván Chropan Mihály szlovák napszámos életét veszítette. /12/

A megye egyes községeiben már az első napokban előfordult az is, hogy a lakosság közvetlenül a régi rendszer gyűlölt karhatalma, a csendőrség ellen közvetlen támadást indított. November 2-án Csanádapácán az üzletek feldúlása után a tömeg megtámadta a csendőrlaktanyát. A fegyveres harc következtében két ember súlyosan megsebesült. Ugyanakkor a nincstelen tömeg megtámadta a felmentett nagygazdák házait is. /13/ Kevermesen a hazatért fegyveres katonák napokig tartották körülzárva a csendőrőrsöt. /14/

A háború alatt hatalmukkal visszaélő jegyzőkkel, sőt felsőbbbb közigazgatási tisztviselőkkel szemben is fellépett a forradalmasodott paraszti tömeg. A battonyai Nemzeti Tanács november 7-i ülésén elcsapta Fodor Manót, a község főjegyzőjét, aki a háború alatt legelni küldte a kenyeret kérő asszonyokat. Minden gyűlésre egyszer és mindenkorra megidézték Elesánszky Kázmér főszolgabíró, akinek bűneit hol nyíltan, hol burkoltan a fejére olvasták. /15/ Még november első napjaiban elmenekültek Makóról Hervay István alispán és Vajda Jenő másodfőjegyző. Dózsa Sámuel főügyész, Szilágyi Kálmán nagylaki, Urbanics Kálmán makói, Elesánszky Kázmér battonyai főszolgabíró és Szarka Samu kunágotai főjegyző első ijedelmükben nyugdíjaztatásukat kérték. November 2-án Csanádalbertiről elmenekült Lengyel János jegyző, A pitvarosi jegyzőt, Sebastian Nándort pedig elűzték. /16/

A reformátuskovácsháziak Biró Albert birtokát fosztották ki november 4-én. /19/ Jelentős volt a telepes községek részvétele a nagybirtok elleni támadásban. A Montagh fivére k kasza-perpusztai birtokát tótkomlósiak fosztották ki november 4-én. /20/ A támadást nem kerülhette el a püspöki uradalom sem. November első napjaiban Püspöklele lakossága 1349 q. búzát vitt el a birtokról. /21/

A mezőhegyesi ménesbirtokot közrefogó községek sem várták tétlenül az események alakulását. A kiéhezett pitvarosi agrárproletariátus a külső kerületek sertésállományát hajtotta el november 2-án éjszaka. A ménesbirtok igazgatósága csak a szegedi katonaság igénybevételével tudta visszaszerezni és megvédeni az állatállományt. /22/ A ménesbirtokot felkészületlenül érte a támadás, mivel a ménes legénysége a forradalom kitörése után megszökött, csak a tisztek és az altisztek maradtak szolgálati helyükön. A ménesparancsnok azonnal gépfegyvert és karhatalmat kért és kapott Szegedről. A karhatalom és a méneskari altisztek, tisztek terrorhadjáratot indítottak pitvaros ellen. A tizenhét pitvarosi katonát összefogták, és vezetőjüket agyonlőtték. November 4-én a ménesbirtok főigazgatója elrendelte a birtok nemzetőrségének felállítását, tiszti vezetéssel. A legénységet tisztviselőkből, méneskari altisztekből, és iparosokból verbuválták. A 280, majd 160 fős nemzetőrség a továbbiakban biztosította a birtokot a támadások ellen. /23/

Az első kábultságukból és félelmükből magukhoz térő birtokosok erőteljes akciókba kezdedtek széthordott javaik visszaszerzése érdekében. Mindenhol karhatalmi segédletet követeltek, sőt egyes birtokosok zsoldos gerillakülönítményeket szerveztek a széthordott javak összeszedésére és a birtok védelmére. Montagh Tibor négy fegyveressel kutatta holmiját, Montagh István pedig egy 24-26 főből álló, gépfegyverrel felszerelt csapattal demonstrált a falun át. /Nagybánhegyes/ Czinner főhadnagy, a nagybánhegyesi kifosztott kereskedő fia fenyegető hangú levelet küldött a köz-

ség jegyzőjének, amelyben 48 órás moratóriumot szabott meg arra hogy az apja boltjából elvitt árúkat összeszedjék és viasszaszállítsák, A követelés nem teljesítésének esetére katonaság igénybevételel fenyegetőzött.

/24/

A megye más községeiben is magasra csapott a forradalmi hangulat. Magyarbánhegyesen hetekig tartott a lövöldözés. " A jegyző öt lövést kapott az ablakába, amelyek azonban nem találtak... A nagyobb birtokosok által hadicélokra hizlalt sertéseket lefoglalták és olcsó áron kimérték. /25/

Csanádapácán a hazatért katonák az összerekvirált terményeket széthordták.

/26/ Csanádalbertiről a népharag elől a jegyző kénytelen volt elmenekülni.

Nicsovícs György helybeli birtokos ablakán belőttek, a család nem volt biztonságban. /27/ A birtokos osztály körében nagy volt a nyugtalanság és a félelem. Ajándékokkal, segélyekkel akarták lecsillapítani a hazatért katonaságot. Dombegyházán népjóléti bizottságot alakítottak, melynek anyagi eszközeit a birtokosok adományából kívánták megteremteni. /28/

Az óriási tömegerejű népi forradalom lecsillapítására a régi falusi hatóságok önerejükből képtelenek voltak. Felsőbb /járási, megyei/ hatóságok segítségére pedig nem számíthattak. A rendelkezésre álló karhatalom még a ménesbirtok és a püspöki uradalom védelmére sem volt elegendő. A csendőrség összevonása, átcsoportosítása sem vezetett eredményre, nem tudtak eredményezett gátat vetni az eseményeknek. /29/ Bizonyos mértékű rendeződést a nemzeti tanácsok, és a nemzetőrség, polgárőrség megalakulása. November 1.-15 között mindenütt megalakultak a nemzeti tanácsok. A makói Nemzeti Tanács november 14-én egyhangú lelkesedéssel csatlakozott a Magyar Nemzeti Tanács azon elhatározásához, hogy Magyarország jövődő államformája szociális alapon felépített köztársaság legyen. Hasonló tartalmú táviratot küldött 14-én az apácai, 15-én az apátfalvi és a reformátuskovácsnézi, 16-án pedig a mezőkovácsnézi Nemzeti Tanács. /30/ November első napjaiban a nemzetőrségek is megalakultak. /31/

Az egyes községekben a további események intenzitását az befolyásolta, hogy ezek az új hatalmi szervek falu társadalmának mely rétegét képviselték, mely rétegek jutottak túlsúlyba az újonnan megalakult forradalmi testületekben, valamint hogyan alakult a viszony a régi községi előljárósággal.

November első felét vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy régi falusi előljáróságok néhány kivétellel /Pitvaros, Csanádalberti, Battonya/ a helyükön maradtak, ugyanígy a jegyzők is, de jelentős befolyást a község életére nem gyakoroltak. Ez a tény látszik igazolódni akkor is, amikor az alispáni hivatal a községi előljáróságokra támaszkodva megkísérelte a hazatért katonaság munkába állítását. Nagyobb arányú akciót indított a délidékre való munkástoborzás, s a mezőhegyesi munkaalkalmak elfogadása érdekében, de az eljárásnak alig volt foganatja. A gazdaságokban égető gondot okozott a munkáskéz hiánya. Töretlen maradt a kukorica, kiszedetlen a cukorrépa. /32/

A nemzeti tanácsok összetételét az ország más vidékeihez hasonlóan a pillanatnyi erőviszonyok szabták meg. Ahol régi közigazgatás embereit nem érte ezekben a napokban közvetlen intenzív támadás, ott a belügyminiszeri rendeletnek megfelelően a jegyző, a tanító, vagy a pap alakította meg a Nemzeti Tanácsot, amelyben a lakosság jobbmódú rétege nyert többséget, s osztályérdekéből adódóan a forradalom mérséklésére törekedett, mely ideiglenesen sikerült is. Kunágotán pl. az esperes és a helyettes jegyző vezette tanács igyekezett "józan mérsékletre inteni" a lakosságot. /33/ Magyarbánhegyes községben teljesen a gazdák képviselőiből alakult meg a Nemzeti Tanács, melynek megalakulása óta éles ellenzéke volt a Katona - és Munkástanács. /34/

A szegényparasztokat és a földmunkásságot erősebben koncentráló telepesei községekben kezdettől fogva az agrárproletariátus alkotta a testületet.

/Pitvaros, Ambrózfalva, Csanádalberti/ "A gazdák, a jobb érzésűek meg van-

nak félemlítve, életükért és vagyonukért reszketnek." - írja az egykorú jelentés. /35/

A Csanád megyei parasztmozgalmakban is feltétlenül szükséges a perió-
dushatár megvonása november közepe táján, ugyanis a hónap közepétől a hó-
nap végéig bizonyos lelassulás figyelhető meg. Ennek okai főként két té-
nyezőben keresendők. Kevésbé jelentős a mozgalom elfojtására irányuló tö-
rekvés az államhatalom részéről, bár Kelet-Csanád területén számos község-
ben történt véres összeecsapás a csendőrség és a lakosság között, melyek
jelentős véráldozatokkal jártak, mégis azt állapíthatjuk meg, hogy csak
egyedül a ménesbirtokot védő karhatalom tudott eredményt elérni terror-
hadjáratával. A többi helyeken az összeecsapásból a csendőrség került ki
vesztesként, sőt a nép ellentámadása alapjaiban rendítette meg pozícióju-
kat. A régi karhatalom kudarca tehát már november első felében szinte tel-
jessé vált. A Csendőrség erélyes és eredményes fellépésének hiányát magya-
rázza a viszonylag alacsony létszám, szemben az óriási népi túlerővel,
másrészt nem elhanyagolandó körülmény az sem, hogy a háború folyamán pótlás-
ként népfőlkelőket osztottak be csendőri szolgálatra, akik semmiképpen sem
pótolhatták a régi, jól drillezett hivatásos karhatalmi emberanyagot.
A leglényegesebb ok azonban mégsem ebben, hanem a népi - paraszti túlerő
mellett a régi államrendszer bukásából eredő bizonytalanságban keresendő.
" A csendőrség nem léphetett fel a szükséges és kellő eréllyel, elsősorban
azért, mert szilárd központi hatalmat maga mögött nem tudott... A lakosság
pedig tapasztalván a csendőrség részéről ezt a határozatlanságot, mindjob-
ban vérszemet kapott, és mind nagyobb eréllyel követelte a csendőrség el-
távolítását" - írja a központi járás főszolgabirája, egyoldalúan a központi
irányítás hiányát határozva meg fő okként, szándékosan kisebitve a népi
mozgalom erejének jelentőségét. /36/

Önként vetődik fel a kérdés: akkor mi a fő oka annak, hogy a november
elején vulkánszerű erővel kirobbant parasztforradalom a hónap közepére meg-
torpant

torpant, illetve egy viszonylagos nyugalom, apály időszaka következett be? A magyarázatot a mozgalom jellegének vizsgálata adja.

A legszembeütőbb jelenség, amely az egész országra jellemzően érvényes a szervezetlenség és az ösztönösség. A szervezetlenség meglétét nem cáfolja az a tény sem, hogy az egész országban szinte egyidejű /nov. 1-10/ és azonos jellegű a falu megmozdulása, mert az okok egyneműsége - évezredes elnyomás, a háború okozta nyomor, a Monarchia felbomlása, stb. - adta a lehetőséget a mozgalmak egyidejű kirobbanásához. Az éhség és a szenvedés egyformán gyötörte a dunántúli, a felvidéki, és az alföldi falvak szegény népét. Bár a "faluk forradalma"/37/ a "város forradalma"^{/38/}-nak bizonyos mértékig következménye, területi, politikai és osztályadottságaiból következően nem vette át a város forradalmának tudatosságát, szervezettségét.

Hajdu Tiborral egyetértve: Minden falu önálló, egymástól elkülönült forradalmi egységnek tekintendő. Ami közös és egységes, az éhség és a bosszúvágy pillanatnyi kielégítésére való törekvés, amely a korcsmák, az üzletek és a puszták kifosztásában, a régi államhatalom képviselői elleni támadásban nyilvánult meg. Az is tény, hogy minden falu a maga jegyzőjével, és földesurával kívánt leszámolni, de ez utóbbival kapcsolatban rá kell mutatni egy Csanád megyei sajátosságra, amely az egyes községek történelmileg kialakult birtokmegoszlásának különbözőségéből fakadt, /lásd : II. fejezet, és a fejezet jegyzetében Joó Imre birtokstatisztikája/

A Kelet-csanádi szegény telepesei községek, melyek minimális határral rendelkeztek és a falu határában nem volt nagybirtok, más, szomszédos községek határában elterülő nagybirtokok, puszták kifosztásában vettek részt, valamint a ménesbirtokot körülvéő falvak is egységesen sarcolták Mezőhegyest. Ez ekkor még nem vezetett az egyes községek közötti összeütközéshez. Az "Idegent ki a határból!" - jelszó később, a földkérdés előtérbe kerülésével vált aktuálissá. A megye forradalmában ezért is kell többek között élesebb periodushatárt vonni november közepével.

A szervezetlenségből és a spontaneitásból következett az, hogy a mozgalomban anarchisztikus tendenciák is helyet kaptak, amelyek gyujtogatásban erőszakoskodásban, gyilkosságban, a termelőeszközök elpusztításában, vagy mintpl. Kevermesen a községi irattár elégetésében /39/ nyilvánult^{ak} meg.

Ezek a jelenségek mindenképpen elítélendőek, mint a jogos népharag negatív értékű kitörési formái, amelyek a megye, de az egész ország parasztságának viszonylag alacsony öntudati szintjében gyökereztek. Az öntudatosabb szervezett munkásság a forradalomban elhatárolta magát a rombolástól, mivel abban a jövő társadalmasított termelőeszközeinek céltalan, értelmetlen megsemmisítését látta.

A parasztság a november eleji események zürzavarában nem ismerte még fel igazi célját: a forradalmi demokratikus földosztás megvalósítását. Kevés volt az olyan község nemcsak a megyében, de az egész országban is, mint Reformátuskovácsháza, ahol a "Nemzeti Tanács 1918. november 2-i ülésén már a földosztás gyakorlati végrehajtásával foglalkozott." /40/ Ez már egy előremutató jelenség csirája volt, a tudatos elem megjelenése a mozgalomban, mivel a parasztság egyes estekben képes volt a végső helyes célt - a nagybirtok felszámolását kitűzni. Ezek azonban egyedi jelenségek maradtak. A parasztság teljes egészében nem tudott eljutni a nagybirtok elfoglalásának és felosztásának gondolatáig. A mozgalom erejéből egyelőre csak arra futotta, hogy "...el tudták ragadni a földesúri földek állatállományát, terménykészletét, fel tudták dúlni az uradalmi épületeket." /41/ Az okok fejtegetését összefoglalva elmondhatjuk, hogy a távolabbi célkitűzés hiánya az, ami megtorpanást okozott, így a mozgalom részben önmagát emésztette el, rövid időre önmagától is lehanyatlott. Ehhez járult még hozzá a már tárgyalt államhatalmi beavatkozás és a nemzeti tanácsok mérsékítő szerepe.

A mozgalom irányultságát tekintve ki kell emelni az általános úrelle-

nességet, ezen belül antifeudális és antikapitalista jellegét, mivel a támadás irányai a nagybirtok, a falusi burzsoázia és a régi államhatalmi szervek. " Mindebből, de különösen a mozgalom antifeudális éléből következően a novemberi mozgalom a parasztság forradalmi demokratikus felkelése volt." /42/

A megyében is nagyrészt érvényesült az általános jellemző vonás a november eleji mozgalmakban: a paraszti egység, de itt hangsúlyozottabban kiemelhető a paraszti osztályon belüli érdekellentétek viszonylag korai jelentkezése. Ennek okát ismét a birtokmegosztásnak az országotól lényegesen eltérő voltában kell keresnünk. Jelentős volt a nagygazdák, a gazdagparasztok száma, akik a közép és nagybirtok mellett szintén cseléd és napszámostartóként, tehát kizsákmányolóként foglaltak helyet a falu társadalmában. Reformátuskovácsházán, /43/ Csanádalbertin, /44/ és más, főképpen olyan községekben, ahol nagy, illetve középbirtok nem volt, igen korán kiéleződött az ellentét a falu társadalmán belül, de ez általános érvényt csak az év végén és 1919. év első hónapjaiban nyert.

Jellemző képet fest a gazdagparasztság viselkedéséről a mezőkővácsközi főszolgabíró, az alispánnak tett jelentésében. "A polgárság, -Kisgazdák - fájdalmasan kell megállapítanom - addig, míg a földbirtokosokról illetve az urakról volt szó, közönnyel, mondhatnám némi kárörömmel szemlélte az eseményeket. Mikor azonban neszét vette, hogy az ő magántulajdonára is rá fog, vagy rákerülhet a sor, és tudatára ébredt, hogy ő is burzsoá, nyugtalankodni kezdett. /45/

Tehát míg a nagybirtok és a kereskedők, valamint az államhatalom ellen irányult a támadás, addig a módosparaszt és a földnélküli között háborítatlan volt az elvi, sőt cselekvési egység, de ez az egység a földkérdés és a létrejövő új hatalmi szervezetekben való részvétel előtérbe kerülésével megbomlott. A módosparaszt félt a hatalmi és a vagyoni viszonyok olyan mértékű megváltoztatásától, amely őt kedvezőtlenül érintené, hátterbe szorítaná, ezért a továbbiakban a forradalom mérsékelésére törek-

kedett, és a radikális napszámos - szegényparaszti törekvésekkel szemben ellenzékbe vonult.

A cselédség magatartásának vizsgálatában különbséget kell tennünk a pusztai - uradalmi és a falusi nagygazdacselédek között. Az utóbbi réteget könnyen, szinte az első pillanattól fogva magával ragadta a forradalom sodra, azonnal csatlakozott a falusi szegényparaszt tömegekhez, de a pusztai cselédség magatartása nem volt ilyen egyértelmű. Mindenekelőtt ki kell emelnünk, hogy a mezőhegyesi ménesbirtoknak, - mint a megye legnagyobb mammutbirtokának - a cselédsége kezdettől fogva féltékeny ellenszenvvel figyelte a környező telepességek mozgólódását és a birtok ellen irányuló tevékenységét, sőt a birtok védelmére nemzetőrséget hozott létre. Ezt az ellenséges magatartást két tényező magyarázza. Az egyik az, hogy a birtok felosztása esetén a telepes községek jogos földigénye által önmagukat vélték kisémmizni, megrövidíteni, a másik ok pedig az, hogy az állami birtok, alkalmazottainak valamivel jobb életkörülményeket biztosított, mint a magánbirtokosok, ezzel szemben viszont katonai fegyelmet valósított meg a birtokon. A ménesbirtokon már a háború előtt is volt baleset és betegbiztosítás, rokkantsági nyugdíj, özvegyi segély, ingyen gyógykezeltetés a birtokon lévő kórházban, és a gyermekeknek jobb iskoláztatási lehetőség.^{46/} A nagyszámú iparos, mezőgazdasági gépész, cukor és szeszgyári munkás pedig a birtok szétaprózásával munkaalkalmának megszűnésétől félt.

Ellenkező magatartást tanúsítottak egyes magánbirtokok cselédei, mint pl. Ráth József kunágotai birtokos alkalmazottai, akik tevékeny társként vettek részt a pusztai és a kastély feldúlásában a falusi parasztság mellett.^{46/ 47/} A cselédeket az egyéni bosszúvágy is fűtötte földesurukkal szemben, aki különösen kegyetlen cseléd tartó hírében állott. /lásd: II. fejezet/ A pusztai cselédség túlnyomó része viszont értetlenül és passzívan szemlélte a hó elején lejátszódó eseményeket, sőt néhol ugyanugy dolgozott,

a birtokon, mint a forradalom előtt, még akkor is, ha "a zavargások folytán egyes helyeken előfordult, hogy a község, vagy más alakalmi szerv /értsd: nemzeti vagy munkástanácsok Sz.K./ a pillanatnyi szükség enyhítésére a gazdaságok cselédkonvenció szükségletét, sőt a munkásoknak, dohánykertészeknek a gazdaságban tartó szükségletét is igénybevette." /48/

Láthatjuk tehát, hogy a cselédség nagyrésze lassan eszmélt, így jelentős részük kívül maradt a novemberi paraszti egységen. A pusztá forradalma csekély kivétellel nem követte tehát azonnal a falu forradalmát. Megfigyelhető viszont már a forradalom kezdetén a ménesbirtok esetében egy olyan jelenség, amely a későbbi falu - pusztá ellentétre utal.

A megyében a helyzetet tovább bonyolította az, hogy az osztályellentétek mellett egyidejűleg megjelentek a nemzeti ellentétek. Különös élességgel ütközött ki ez a jelentős százalékot kitevő szlovák nemzetiség esetében. Pitvaros, Ambrózfalva, és Csanádalbertyi községekben nyíltan ütközött ki a nemzeti ellenszenv a magyar közigazgatással szemben. Pitvarosról elűzték Sebastián Nándr^o jegyzőt, Csanádalbertyiről is már az első napokban kénytelen volt Langyel János elmenekülni, sőt később még a bútorait sem engedték elszállítani.^{/49/} A későbbiekben a szlovákok mozgalmá csak erősödött és igen erős szakadár tevékenységgé nőtte ki magát. Természetesen az ilyen irányú mozgalmak nem bírtak olyan jelentőséggel országos viszonylatban, mint a túlnyomó részben nemzetiségiek által lakott megyék méreteiben és minőségében is jelentősebb mozgalmái, de Csanád megye viszonyai között feltétlenül figyelemre méltók, annál is inkább, mert a megye legszegényebb falvai éppen a Kelet-Csanádban elterülő szlovák lakosságú telepese községek. Ennek következtében a nemzeti törekvések szorosan összefonódtak az osztályharccal, jelentős mértékben felerősítve és új összetevőkkel gazdagítva azt.

Csanád megyében is az események egymástól elszigetelt volta, az egyes falvak külön belső forradalma mutatja az egységes irányítás, szervezettség

hiányát. Ezt a hiányt teljes egészében csak egy forradalmi demokratikus parasztpárt tudta volna pótolni, amely egységes célkitűzéssel és szervezett irányítással, a mozgalom fókuszpontjába a földosztást állítva tudta volna vezetni és átformálni a parasztság ösztönös mozgalmát, de ilyen párt ez időben nem létezett. Nagyatádi Szabó István kisközpártja nem láthatott el ilyen feladatot, mivel a párt bázisát szinte teljes egészében a dunántúli - főképpen a somogyi - kuláksparasztok adták. A szegényparasztságot ez a párt nem tudta zászlója alá tömöríteni. Az Áchim - féle tiszántúli parasztpárt vezére halála/1911/ után gyorsan felbomlott. Az 1906-ban megalakult Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége /továbbiakban Földmunkásszövetség/ vezetősége már a háború előtt is opportunistáspolitikát folytatott, s emiatt nem volt alkalmas erre a feladatra. /50/

Az ipari és a mezőgazdasági proletariátus között pedig sem országos sem pedig megyei szinten nem volt meg az összefogás november elején, pedig a "...közelebbi és távolabbi célokat az ipari proletariátusvezetése, vagy legalábbis támogatása adta volna meg... De a munkáspárt, a Szociáldemokrata Párt sem állt a mozgalmak élére, és nem is támogatta őket." /51/

Minden pozitívumot és negatívumot mérlegre téve, a november eleji parasztmozgalmakban a nyílt paraszti osztályharc nyilvánult meg, és megteremtette az alapot a mozgalom későbbi továbbfejlődéséhez. Konkrét eredményként értékelhető az is, hogy vidéken megrendítette a régi államapparátust, megfosztva a reakciót attól a lehetőségtől, hogy a vidéki közigazgatási apparátusra támaszkodhasson ellenforradalmi törekvéseiben.

IV. fejezet

A hatalmi viszonyok alakulása 1918. november közepétől 1919.
január 30-ig. A földkérdés előtérbe kerülése.

A november eleji mozgalmak lessendesítése /vagy leverése/ nem jelentette a központi hatalom győzelmét. A forradalom népi jellegéből következően a megalakult népi szervek vidéken is részt kértek a hatalom gyakorlásából., s erről a forradalmi jogról a későbbiekben sem voltak hajlandók lemondani. A falusi nemzeti tanácsokban fokozatos erjedés indult meg és egyre inkább a falu szegénysége jutott túlsúlyba, vagy pedig a gazdák és az intelligencia által uralt nemzeti tanácsok ellensúlyozására munkástanácsokat hozott létre, /mint pl. Ésanádapácán^{1/} megakadályozva azt, hogy a Nemzeti Tanács a központi hatalommal egy táborba kerülve a szegényparaszti törekvések ellen forduljon. Az osztályharc nem halt el a községekben, tehát a létrejött nyugalom csak viszonylagos volt. A falu társadalmának egyes rétegei egyre világosabban ismerték fel érdekeik különbözőségét, és érdekeiknek megfelelően új csoportosulásokat hoztak létre.

Ebben az időszakban került előtérbe a legalapvetőbb megoldásra váró feladat, a földkérdés rendezése, országos méretekben.

" A Nemzeti Tanács már az első proklamációjában október 26-án meghirdette...Nagyszabású, a népet földhöz juttató birtok és szociálpolitikai reformokkal a dolgozó népnek, különösen pedig a hazatérő katonáinknak életsorsát javítani kell." /2/

A Népköztársaság kikiáltását hírül adó november 16-i "Néphatározat" ismételten kimondta annak szükségességét, hogy " a népkormány alkotson sürgősen néptörvényeket a földműves népnek földhöz juttatásáról." /3/

Buza Barna földművelésügyi miniszter kiáltványt bocsátott ki, "A Magyar Néphez" címmel, melyben " A kormány... a földosztás kilátásba helyezé-

sével megpróbálta visszatartani a parasztságot a további mozgalmaktól, sőt a kilátásba helyezett földreform gyors végrehajtása érdekében a türelmet, a nyugalmat jelölte meg fő kritériumként. A kiáltvány azonban a reform összes fő kérdéséből - amely a parasztságot érdekelte volna - homályban hagyta, mind a végrehajtás idejét, mind a földreform mértékét, és azt is, hogy kártalanítással, vagy anélkül történik." /4/

Az a tény, hogy a felülről jövő reform közlése a legfontosabb kérdéseken átsiklik, kétségesse teszi a kiáltvány értékét, hatását, mivel a falu lakossága konkrét és főleg gyors intézkedéseket várt.

A nagybirtokosok körében nagy rémületet okoztak a november elején lejátszódó események, különösen az elszórtan előforduló földfoglalások, melyek mint egy távolabbi kiteljesedő mozgalom réme tűnt fel előttük. Éppen ezért megkönnyebbülve fogadták a Buza Barna - féle reformjavaslatot, amely mintegy 3-4 millió holdat érintett volna. Ez is fokozatosan ment volna végbe. Az első évben egy millió hold került volna felosztásra. A tervezet a községi és az állami földeket mentesítette a reform alól, és az 1000, helyenként 200 kh-nál nagyobb birtokok egyrészének igénybe vételével számolt. A földet elsősorban a hadviselteknek és a szegényparasztságnak juttatta volna megváltás formájában, de jelentős pont a tervezetben a 200 holdas mintabirtokok gondolata is.

"A forradalom után első ijedtségében több mágnás sajtó útján közölte; Földjét a reform céljaira a törvényhozási intézkedéseket megelőzve önként felajánlja. Ezek után mondta ki 1918 november 14-én az OMGE., hogy nagybirtokos tagjai felajánlják az államnak birtokpolitikai célokra földbirtokuknak azta részét, amelyet gazdaságuk épségének megóvása mellett nélkülözni tudnak. A határozat a Rubinek-féle csoport felülkerekedésén mutatja, amely belenyugodott a földreform elkerülhetetlenségébe,

s a Buza által akkor még elegendőnek vélt 3 millió holdba." /5/

Ezt követte a katolikus püspöki kar hasonló lépése: "Felkereste a minisztert november 24-én a római katolikus püspökök küldöttsége is. Glotfelder Gyula csanádi, Rott Nándor veszprémi, és Fischer Colibrie Ágoston kassai püspökök. Ők tudatták a miniszterrel, hogy a püspöki kar az összes püspöki földbirtokokat felajánlja a földreform céljára. Egy-egy püspök számára csak száz holdnyi darab meghagyását kérték, azzal az indoklással, hogy a konyháikat ne a piacról kelljen ellátniuk." /6/ Ez az önkéntesség a "ment-sük, ami menthető" - elvben foglalható össze. A nagybirtokosok csak a teljes kártalanítás ellenében képzelték el a reformot.

A kormány előtt állt a lehetőség, hogy élére állva a parasztmozgalmaknak, radikális földreformot valósítson meg, kihasználva a nagybirtokosok első ijedtségét. A kormány azonban nem élt ezzel a lehetőséggel, mert a radikális földreform a földmagántulajdon olyan mérvű újraelosztását jelentette volna, amely a szocialista forradalom irányába mutat.

Nem jelentett előrelépést a november 20-29 között megtartott birtokpolitikai tanácskozás sem, amelyre a nagybirtokosok és a polgári radikálisok ellentéte nyomta rá a bélyegét. A nagybirtokosok csak látszatintézkedésre voltak hajlandók, és tartották magukat az 1000holdas alsó határhoz és a teljes értékű kártérítéshez, de a kisajátítás alól ki akarták vonni a belterjesen gazdálkodó birtokokat.

A polgári radikális Dániel Arnold a népi követeléseknek adott hangot, a feudális maradványok felszámolásának hangoztatásával, a széleskörű 8-9 millió holdat érintő birtokreform követelésével. /7/ Hangoztatta, hogy a "...birtokpolitikai ankét helyett parasztkongresszust kell összehívni, és a nagybirtokosok helyett a parasztokat kell megkérdezni." /8/ A radikális földreformmal éppen a nagybirtokos osztályuralom visszaállításának lehetősége szűnik meg azzal, ha a paraszt magántulajdonába kerül a föld.

Az SZDP. jelenlévő képviselői közül Csizmadia Sándor teljesen kautskysta nézeteket vallott, amelyet Kunfi is támogatott. Kifejtette, hogy a földet köztulajdonba kell venni, mert a magántulajdon a parasztokat konzervatívvá és reakcióssá teszi. Varga Jenő még ennél is kevesebbet kért: a mezőgazdasági cselédség oly mértékű szociális védelmét, hogy a cselédség biztosabb egzisztenciának tartsa azt, mint a 10-15 holdas parcellát.

Garami Ernő /nem vett részt a gyűlésen/ a szövetkezeti művelési forma mellett foglalt állást. /9/

Összegezve az SZDP. állásfoglalását a tanácskozáson: a nagyüzemi álláspont hangoztatásával, a parasztság és a nagybirtok közötti harcban ekkor akarva-akaratlanul is objektíve a nagybirtokosok mellé álltak.

Jelentkezett még a tanácskozáson a kisközpárt is földreform programjával, amely teljes mértékben a módosparashti kívánalmakat tükrözte. Nagyatádi Szabó szerint a 40-50 holdas parasztbirtok létesítése a kívánatos, mivel ez a paraszti birtoktípus a legjövedelmezőbb. "...a nagyszámu kisparcellától és a munkabérek emelkedésétől az olcsó béres-napszámos munkaerőt féltette... a megváltást sem kifogásolta, hiszen az árutermelő gazdáknál sok pénz gyűlt össze a háború alatt." /10/

A birtokpolitikai tanácskozás által elhatározott legfontosabb előkészítő intézkedés, az öt holdnál kisebb birtokú, hadiszolgálatban állott földművesek összeírásának elrendelése volt, valamint Buza Barna miniszteri körlevele, amelyben az elégedetlenség levezetésére a nagybirtokosokat kishaszonbérlet adására szólította fel. /11/

A tanácskozás után elkészült az SZDP. földreform tervezete is Kunfi és Varga megszövegezésében, amely kompromisszum volt a Buza programot helyeslő Garami - Csizmadia jobbszárny és a szövetkezet gondolatát hangoztató centristák követelései között. A program a Világ 1918 december 21-i számában jelent meg Lényeges pontjai: a parasztság a földet " megfelelő

lelő alacsony bérleti összeg /árenda/ fejében kapja meg. Az örökbérlők teljes joggal rendelkeznek földjük felett, nevükre írják, gyermekükre örökül hagyhatják." /12/

" A program legfontosabb pontja a kisajátításról és a kárpótlásról szóló intézkedés: az állam minden nagybirtokot 200 holdig kisajátíthat. A kisajátítás után a nagybirtokosok kárpótlást kapnak járadék formájában. Az első generáció a föld értéke után a teljes járadékot, a második generáció ennek a felét, a harmadikra nézve megszűnne az állam kötelezettsége. A program 200 holdas kisajátítási határa helyeselhető, a nagybirtokosok kárpótlása azonban mélyen hibás volt... míg a paraszt az egész társadalom érdekében magas bérleti díjjal terheltetik, addig a nagy és közép-birtokosok két generációja nagy összegeket kap." /13/

Az említett kompromisszumot mutatja a földben részesítendők sorrendje:

1. földmunkás termelőszövetkezetek
2. fogyasztási szövetkezetek.
3. teljesen földnélküli, vagy megélhetéshez szükséges földdel nemrendelkező földművesek. Előnyben részesítendők a rokkantak, felnőtt fiúkkal rendelkező hadiözvegyek, hadifogságot szenvedők.
4. városi munkások, tisztviselők.

Az SZDP. a nagybirtokosok kárpótlásával kapcsolatos állásfoglalásában túltett a Polgári Radikális párton is, akik között megtalálhatók voltak Henry George követői is, az ún. gorgisták /Braun, Balkányi, Pikler/ "akik a földreform lényegét abban látták, hogy a földjáradékot, mint igazságtalan jövedelmet el kell venni a tulajdonostól, és a földjáradékból való részesedést a társadalom minden tagja számára biztosítani kell. Azt, hogy a földreform nagybirtok, vagy kisbirtok formájában valósul e meg mellékesnek tartották. /14/ Dániel Arnold és Rácz Gyula a föld paraszti tulajdonba adása mellett szálltak sikra. Ezeket figyelembevéve megállapíthatjuk, hogy az SZDP. nem a forradalmi demokratikus földköveteléseket, hanem

hanem a kormány liberális birtokpolitikáját támogatta. /15/

Azt a tényt, hogy mennyire kevés ez a program a parasztság célkitűzéseihöz képest, semmi sem bizonyítja jobban, hogy a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége december végén tartott kongresszusa csak mint minimális programot fogadta el.

A KMP. agrárprogramját Mészáros Károly részletesen tárgyalja idézett munkájában és a Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak ... VI. fejezetében. Ezek lényeges pontjai a következők: a programban érvényesül az a sokfajta nézet, a mit a fiatal KMP vezetői magukkal hoztak a baloldali szociáldemokrata elképzelésekből, a hazai munkásmozgalom hagyományaiból, a lenini tanításból, az orosz forradalom során tapasztalt és elsajátított baloldali /főleg bucharini/ nézetekből. Ezek a hatások a forradalom különböző szakaszaiban változó súllyal érvényesültek. Az 1919 februárig terjedő szakaszban a Párt agrárpolitikájának alakulása a következő volt: Kun Béla 1918/márciusában/ májusában Moszkvában megjelent "Kié a föld?" című munkája /Magyarországon decemberben jelent meg/ maradéktalanul követte a lenini agrárprogramot. Kimondja, hogy a föld nem a nagybirtokosokat, hanem az egész dolgozó népet illeti meg. A föld kártérítéssel parcellázása ellen lépett fel akkor, mikor hangoztatta: nemcsak a nagybirtokot, hanem "Minden földet, amelyet nem a gazdája művel meg el kell foglalni" Tehát a forradalmi kisajátítás mellett foglalt állást. Nézetei megegyeznek a lenini tanítással abban is, hogy a-z így nacionalizált föld feletti rendelkezés jogát a parasztságnak kell átadni, rábízni a döntés jogát a kis, vagy nagyüzemi megművelési forma megválasztásában is.

A földkérdést tehát politikai kérdésként, a munkás - paraszt szövetség érdekeinek megfelelően fogta fel és értelmezte.

A KMP. földkérdésben elfoglalt álláspontjában már eltérés mutatkozik ettől mikor a Vörös Ujság 1918 december 7-től cikksorozatban tárgyalja a programot, valamint a Budapesti Munkástanács elé terjesztett agrártervezetben, melynek 4. pontja részletezi a gyakorlati végrehajtással kapcsolatos fel-

adatokat. Helyesen hangoztatja, hogy "... a földkérdés lényege: ...mi-ként biztosítható a mezőgazdasági proletariátus, s a félig proletariátus elemei a proletariátus további forradalmának és a proletariátus diktatúrájának támogatására..." Itt a program leszögezi, hogy a földkérdés lényege a munkás - paraszt szövetség kérdése. Azzal azonban, hogy csak a nap-számosokban és a cselédekben látja a szövetséget, eltért a lenini szövetségi politikától - amely a forradalom különböző szakaszaihoz igazodik - és leszűkítette a lehetséges szövetségesek körét azzal, hogy a kisparaszttal kapcsolatban az árutermelő jellegét emelte ki, így ezt a réteget mesterségesen elkülönítette. A magyar parasztság rétegződésének hibás felméréséből, valamint abból a téves következtetésből, hogy a magyar mezőgazdaság kapitalista fejlődés szempontjából lényegesen megelőzte az orosz, vezette le azt a hibás nézetet, hogy a magyar kapitalizmus csak két pólust hozott létre a mezőgazdaságban: a proletariátust és az árutermelő parasztságot.

Helytelen volt a földkérdésnek közellátási szempontból történő vizsgálata is - amely a későbbiekben fokozatosan előtérbe került - és a városi proletariátus ellátását vette alapul, továbbá a földosztás termelésre gyakorolt káros hatásának kiemelése, amely a kautskysta hagyományok továbbélését jelzi, valamint a termelésre gyakorolt káros hatás mellett a parasztságra gyakorolt káros hatás elmélete is teret nyert, mely szerint a paraszt földhözjuttatva konzervatívává válik. E luxemburgista nézet találkozott a már ismertetett Csizmadia-féle joboldali szociáldemokrata elmélettel. Az a lenini álláspont változatlanul maradt, amely a földkérdést forradalmi úton, a nagy és középbirtok megváltás nélküli kisajátításával kívánta megoldani.

A program még tartalmazta a földműves szegénység választási lehetőségét a nagy és a kisüzemi termelés között.

Világosan megmutatkozik tehát a kettősség a tervezetben, melyben egymás mellett találhatók a lenini és a baloldali nézetek.

Az oroszországi földosztást - az 1918-as kommunaszervezést tévesen értelmezve - a magyar kommunisták egy része elhanyagolható taktikai lépésnek tekintette, és nem értette meg, "a demokratikus és a szocialista forradalom összefüggését, hogy a szocialista forradalomnak a parasztság földért folytatott forradalmi demokratikus tömegmozgalmával kell találkoznia." Ezért visszalépés a decemberi agrárjavaslat a "Kié a föld?" című íráshoz viszonyítva. /16/

Végülis a hivatalos földreform törvény 1919 február 16-án jelent meg./17/ "A törvény kimondta a z állam kisajátítási jogát az 500 holdon felüli birtokokra, az 1913 évi földárak alapján fizetett megváltás ellenében. A nagy földinségben szenvedő vidékeken a 200 holdon felüli birtokokat is igénybe lehet venni."

A létesítendő birtokok a következők voltak:

Családi birtokok 5-20 hold között

Családi kis szőlőbirtokok 1/2 - 3 hold között

Családi középbirtokok 200 hold

Az igényjogosultak elsősorban: cselédek, földmunkások/ elsősorban hadviseltek és rokkantak/. "A törvény kizárta a földreformból azokat, akik a november 1-e utáni parasztmozgalmakban résztvettek. Az igényjogosultak a földet örökös haszonbérletbe kaphatták, de ha kívánták megválthatták vagy azonnal, vagy részletfizetési feltételek mellett. A részletmegváltás legfeljebb 50 év alatt 5%-os kamat mellett történhetett."

" A 61. §. kimondta, hogy a termelés folyamatosságának biztosítása érdekében - ahol ezt a munkásság kívánja - gazdaságokat és ipari vállalatokat igénybe lehet venni termelőszövetkezet céljára."

A törvény végrehajtását az Országos Birtokrendező Tanács végezné községekbe kiküldött birtokrendező bizottság által.

Jelentősen megnehezítették a végrehajtást a kivételes intézkedések és megszorítások. Ilyen volt a 17. §. amely a gazdasági akadémiát végzetteknek

200 holdas mintabirtok létesítését tette lehetővé, továbbá a 12. és 28. §. amely a balterjesen gazdálkodó, közellátásban jelentős szerepet betöltő nagybirtokokat mentesítette a kisajátítás alól. Végül a 24. §. a közcélú alapítványok mentesítését mondta ki. A törvény - figyelembe véve a paraszti törekvéseket - igen mérsékelt. Az évekig elhúzódó végrehajtás, és a megváltás irreálissá tették a nincstelenek számára a földszerzést. A kormány és támogatói nem értékelték kellőképpen ezt a türelmetlen földéhséget és az ennek következtében kialakult feszült helyzetet, amely az ország falvaiban az év végén, de egyes megyékben - így Csanádban is - már november végétől kialakult.

A parasztmozgalmak előrehaladásával a megyében már november második felében, a pillanatnyi célok elérése után határozottan kirajzolódott a távolabbi cél: a földosztás, a nagybirtokrendszer megszüntetésének demokratikus követelése. "A mezőhegyesi uradalmat környező községek már 1918 november és decemberében jelentős területek átadását követelték az uradalomtól, s a jószágigazgató az uradalmi külső kerületekből 1224 holdat átengedett." /18/

A dombegyházi előljáróság jelentése szerint Buza Barna november 7-i összehívás rendelte után mindenki a földosztással foglalkozott. A munka szünetelt, a helybeli napszámosok és a határbeli cselédség állandóan gyűlésezett és a földosztás módjait tárgyalta, valamint visszamenőleg követelte a hadisegélyeket.

A csanádalberti-i előljáróság jelentése is hasonló eseményekről számolt be. December elején a község lakossága hírt hallott, hogy a nagykirályhegyesi Blaskovich birtokot /5222 kh./ a tulajdonosok parcellázás formájában el akarják adni. "A községi bírósági elnök összehívta a lakosságot értekezletre, melynek célja volt a földért adható összeg megállapítása. Az értekezleten a leszerelt katonák is megjelentek, a gazdákat megfélemlítették, szóhoz

jutni nem engedték, hanem kimondották, hogy az állam ezen birtokból köteles kielégíteni őket, más /a gazdák/ abból nem kaphat. Konyjár András /ez a felbujtó/ azt vágta oda, hogy ez az eredménye annak, hogy a pusztát erőhatalommal nem foglalták el akkor mindjárt, amikor hazaértek. Ugyanez a Konyjár András a legféktelenebb izgatást, folytatja amiatt, hogy a földművelésügyi miniszter rendelete szerint a be nem vonult 1896 - 1900 évfolyambeli katonák és a hadiözvegyek nem lesznek a földhözjuttatandó katonák összeírásába felvéve, és kijelentette, hogy a miniszter nem parancsol, hanem a nép határoz." A helyettes jegyző a "megfelelő összeírást" beterjeszteni nem tudta, mert azt előbb a lakosság látni akarta. /20/

A kunágozai Nemzeti Tanács 1918. december 31-én tartott ülésén is a földosztás gyakorlati végrehajtásával foglalkoztak és a földosztáshoz 11 bizalmi férfit választottak. /21/

Az elmondottakból kiderül, hogy a Csanád megyei parasztság földért folytatott harca már 1918 november - decemberében bizonyos eredménnyel járt, másrészt pedig a földosztás igen erős követelésével találkozunk. Külön-ösenjelentős Csanádalbertyi lakosságának állásfoglalása, mely a község akkori erőviszonyai, és a történelmi helyzet által kialakított szegény és gazdagparaszti nézeteket teljes bonyolultságában mutatja meg. Konkréten megmutatkozott itt a tehetősebb gazdák készsége a megváltásos földszerzésre, amely a forradalom következtében lehetővé vált, ezzel szemben állt a leszerelt katonák azon követelése, mely szerint jogos földigényük kielégítését az államtól követelték, továbbá teljes kiforrottságában mutatkozott meg az ellentét a földkérdés kapcsán a falu két ellentétes pólusa - a szegény és a gazdagparaszt között. Megmutatkozott továbbá az erőviszonyoknak az agrárproletariátus javára történő eltolódása. A tudatos elem erősödését mutatja a mozgalomban az, hogy a vezetők felismerték: a forradalom első lendületes napjaiban volt a legkedvezőbb

a helyzet a fölkérdés forradalmi demokratikus - a nagybirtok felszámolásával történő megoldására.

A községben létrejött népi hatalom erejére és öntudatára utal az is, hogy a szegény nép akaratát fölébe helyezte bármilyen felsőbb szintű rendeletnek, amely ellentétes volt a falusi szegénység érdekeivel.

A vidéki nemzeti tanácsok már novemberben függetlenítették magukat az országos központtól és egyben a régi közigazgatási gépezettől. Ez történt Csanád megyében is. A nemzeti tanácsok teljesen átvették a falu életének irányítását, szervezését, mellőzve a koalíciós kormány nemzeti tanácsokra vonatkozó november 5-i rendeletét, amely minden intézkedési jogkörből meg akarta fosztani ezeket a népi szerveket.

A megye régi közigazgatási gépezete is az ország más megyéihez hasonlóan megkísérelte megrendült pozícióját a régi karhatalom újjászervezésével megszilárdítani. November második felében egymás után kapták a szolgálati helyüket a november eleji események hatására elhagyó pót és népfelkelő csendőrök a bevonultatási parancsot szolgálati helyük elfoglalására.

/22/ A falvak lakossága mélységes ellenszenvvel és gyűlölettel figyelte a régi gyűlölt karhatalom vissza szivárgását, és igyekeztek visszatérésüket megakadályozni a nemzetőrségek segítségével, akik helyenként /pl Kevermesen / szolgálatban lévő csendőröket fegyverezték le. /23/

A megye területére a Délvidék megszállás alá került ~~xx~~ megyéiből is érkeztek jelentős számban csendőrök. November 18-án az orsovai csendőrszárny személyi állománya - 2 tiszt és 71 főnyi legénység Mezőhegyesre érkezett. /24/

A kormány hadseregszervezése nem járt sikerrel. A makói 8/20-as és a 16/120-as pótütegek parancsnoksága 1918 november 29-i táviratában jelentette a hadügyminiszternek, hogy az 1896 - 1900-as évfolyambeli katonák gyűlésen határozták el a bevonulás megtagadását, és a már bevonultak a hazamenetel mellett szavaztak. /25/

A helyi népi forradalmi szervek hatásköre és tekintélye nagymértékben meg-

növekedtek ebben az időszakban.

Az apátfalvi és a magyarcsanádi Nemzeti Tanács az élelmiszerek kiszállítást megtiltotta, és ezen tilalmának keresztülviteléhez a községekben szervezett nemzetőrséget vette igénybe. Ezzel az intézkedéssel a falusi ellátatlan lakosság jobb ellátását kívánta szolgálni. Ez ismét olyan tényező, amely a nemzeti tanácsok balratolódását bizonyítja, pontosabban fogalmazva: a falvak agrárproletariátusa megakadályozta azt, hogy a gazdagparaszság és a birtokosok szabadon kereskedhessenek felesleges terményeikkel. Ez az első látásra pozitívnak látszó lépésnek volt egy súlyos negativuma is. Az élelmiszerzárlat megnehezítette a városok - főként a főváros - lakosságának amúgy is akadpzó élelmiszerellátását.

Mindenesetre az a tény, hogy a megye két jómódú községében történt ilyen nagyjelentőségű ellátatlanokat védő intézkedés, jelzi az agrárproletariátus súlyának megnövekedését a falu vezetésében. A főszolgabíró fellépett az intézkedés ellen. Utasította a községi előljáróságot, hogy figyelmeztesse a Nemzeti Tanácsot, hogy "efajta üzelmeik... a népkormány rendelkezéseivel ellentétesek, - mert annak rendelkezéseit az illetékes községi hatóságok vannak hivatva végrehajtani... A nemzetőrséget is világosítsa fel, hogy a nemzetőrség kizárólag a belső rend fenntartására szerveztetett és nem a törvénytelen intézkedések végrehajtásának asszisztálására." /26/
A főszolgabíró erélyes hangú rendelete azonban hatástalan maradt.

Látható tehát, hogy Csanád megyében a kettőshatalom körvonalai voltak kibontakozóban, ami november közepén egyensúlyi helyzetet teremtett a kettőshatalom népi oldala és ~~ahelyi~~ helyi közigazgatási szervek között, ugyanakkor kibontakozóban volt a felsőbbközigazgatástól való teljes elszakadás tendenciája is, melyet elősegített az a körülmény, hogy a helyi nemzetőr egységek is inkább alávetették magukat a helyi nemzeti tanács, mint a felsőbb parancsnokság intézkedéseinek.

A nemzeti tanácsok balratolódását biztosította az a tényező, hogy helyet

foglaltak bennük a munkás-paraszt- és katonatanácsok képviselői is, és radikális követeléseikkel a balratolódás mozgatórugóivá váltak.

A kettőshatalom alakulása szempontjából feltétlenül figyelmet érdemel az a tény, hogy a hó eleji megmozdulások idején nem lépett fel a megyében - egy-két kivétellel - olyan karhatalom, amely a frontokról hazatérő fegyveres parasztkatonákat fegyvereik átadására tudta volna kényszeríteni.

A falusi lakosságnak további fegyverszerző^Y lehetősége is volt. Amikor novemberben a Mackensen hadsereg keresztülvonult a megyén a lakosság a katonaságtól igásállatokat és egyéb ingóságokat vásárolt.^{427/} Azt, hogy az ingóságok között jelentős helyet foglaltak el a fegyverek a battonyai előljáróság jelentése bizonyítja, mely szerint az átvonuló német csapatok fegyvereket hagytak ^Yafaluban. /28/

Az egyre inkább radikalizálódó népi szervek tehát támaszkodhattak a falusi népmozgalmi szervekre, másrészt a fegyvereiket megtartó parasztkatonákra.

December hónapban további fokozatos megélénkülés volt észlelhető a megyében, melyet részben a makói forradalmi szocialisták fokozottabb agitációs munkája, másrészt a Budapestről jött agitátorok és a falura járó szervezett munkások tevékenysége segített elő. Mezőhegyesen makói és pesti agitátorok megszervezték már novemberben az SZDP. helyi szervezetét, melynek élére Kiss Ernő iparos személyében kiváló szocialista szervező került. A politikai szervezkedéssel egyidőben megindultak a béremelési mozgalmak. Először természetesen ebben is az iparosság járt. Már 1918 november 19-én jelentős sikereket értek el az iparosok. Az emelkedés ^Ykövetkező volt:

november 19-e előtt: 240 kg. búza 10 q. kukorica

november 19-e után: 12 q. " " " 4 q árpa

Készpénz: 140-190 koronáról 320-440 koronára emelkedett.

Az iparosok sikeres akcióját követte a cselédek bérmozgalma is. Már december 9-én a következő emelést sikerült elérniük:

Kézpénz: 168 koronáról 540 koronára

Búza: 12 q-ról 14 q-ra

Árpa: 2 q-ról 4 q-ra

Tej: 7dl.-ről 1 literre

Tengeriföld: 1200 D-ölről 1600 Döltre

A többi juttatások változatlan maradtak. Az iparosok béremelése ~~144%~~ tehát a cselédekéhez viszonyítva jóval nagyobb mértékű volt.

Ha egy másik állami birtokhoz hasonlítjuk a mezőhegyesiek eredményeit, akkor is eltérést látunk. Míg az iparosok bérezése szinte megegyezett a bábolnaiakéval, addig a cselédekében lényeges különbség mutatkozott, ugyanis a bábolnaiak egyébként azonos juttatások mellett 4q-val több gabonát tudtak kiharcolni. /29/ A mezőhegyesi gyári munkásoknak az addigi bérek kétszeresét sikerült elérniük. /30/

A megye többi községeiből - így Csanádapácáról is Budapesti agitátorok működését jelezték.

Kunágótán a mozgalomnak képzett vezetője, szervezője is akadt Tolnai Gábor budapesti munkás személyében, aki nagy népszerűsége tett szert a falusi és a pusztai szegénység körében. Az agrárproletariátust a Közművelődési Egyletbe tömörítette. Ez lett a falusi és pusztai szegénység fóruma, ahol követeléseiket megfogalmazták. Magas napszám kivívása, gabona, cipő, zsir kiosztása, magasabb konvencióért folyó harc, a nagybirtokok fáinak kivágása és szétosztása, a földosztás követelése és végrehajtása szerepelt célkitűzéseik között. Ezekkel a követelésekkel Tolnai Gábor teljes mértékben maga mögé sorakoztatta a köznépet, mivel a követelések a falu és a pusztai szegénységének széleskörű egységfrontjának megteremtésére adott lehetőséget. A közművelődési Egylet hamarosan átváltozott Földmunkások Szociáldemokrata Szakszervezetévé, amelyhez a

törpebirtokosok is csatlakoztak. Munkájukat megkönnyítette Raffay Lajos és Némethy Lajos fiatal katonatanítók önzetlen csatlakozása. "Aki nincs velünk - az ellenünk van!" - jelszó alatt egyesült a falusi és a pusztai szegénység. A jelszó magában hordja a falusi osztályharc kiélesedésének tényét. Az osztályharc előtérbe kerülése és a szervezottség eredménye mutatkozott meg december 17-én a kunágotai szegénység gyűlésén, amikor az egész előljáróság ellen "... a nép rettenetesen felzúdult, és ... követelték az egész előljáróságot, de különösen a bíró lemondását, mert a segélyre szorult katonák felelőseit legelni küldte és az élelmi cikkeket nem szolgáltatotta ki." /33/

Fokozódott a támadás a nagybirtok ellen is. December hónapban a Nemzeti Tanács a falusi szegénység nyomására Vajda Eszmond kaszaperi birtokos 100 q. gabonáját elrekvirálta és a községbe szállította. /34/

Püspöklele község is már december elején a földosztás lázában égett.

"Molnár István és Árva András... többedmagukkal azzal a kéréssel jelentek meg az előljáróságnál, hogy a kiosztandó földből ők is részesüljenek, azonban az előljáróság nem vette figyelembe kérelmüket, hanem azzal utasította el őket, hogy menjenek a kiskönyvhöz, /ez a kifejezés a párthölyvecskekre vonatkozik/ vagy a makói szocialista párt vezetőségéhez, mert Püspöklelén nem jár a szocialistáknak sem föld, sem semmi más. Egy ízben megjelentek a nekik járó zsirjegyek kiváltása végett, de elutasították őket, hogy menjenek Makóra ha zsir kell nekik, és azzal vágta meg őket Ladomérszky Gyula jegyző, hogy a nyomorult disznó szocialisták mindig ellenkezőleg lépnek fel velük szemben követeléseikkel." /35/

Ennek a következménye, hogy a Nemzeti Tanács december 11-i ülésén lemondatta a jegyzőt és az egész előljáróságot. "A községben a hangulat izsó, várható, hogy súlyos zavargások lesznek, ... súlyos fenyegetések hangzanak el. A püspöki uradalomból a takarmányt és az állatállományt állandóan hordják." /36/

Hozzájárult a forrongás fokozódásához, hogy másnap megjelentek a budapesti propaganda bizottság szociáldemokrata képviselői, akik izgató beszédet tartottak, és Néptanács alakítására szőlították fel a lakosságot. /38/ Tolnai Endre csanádaberti-i helyettes jegyző kétségbeesett hangú levélben kért december 28-án karhatalmat a főszolgabirótól. Az előljáróság munkája teljesen megbénult, mindeben a Nemzeti Tanács határozott. A Nemzetőrség parancsnokát demokratikusan választották Bósz István főhadnagy személyében, ~~h~~ainak a szegedi 5. pótzászlóaljhoz való bevonulását megakadályozták. A tüzelőinség enyhítésére"elhatározták az útszéli fák kivágását... Az előljáróságból csak engem akarnak egyelőre /mig megtanulok tótul/ megtartani, mert új vagyok és sok jót teszek nekik, jól bánok velük, és végigszolgáltam a háborút. A többiek távozását követelik, s ha néhány nap alatt nem távoznak, erőszakkal távolitják el őket." /38/

A falu lakosságának mozgalmában továbbbra is jelentős helyet foglaltak el a jogos nemzeti törekvések. "Az Apáthy István elnöklete alatt Kolozsvárott tartott gyűlésre táviratöt nem küldtek, hanem Konyjár András vezetése mellett egy töt önkormányzati kerület felállitásán fáradoznak, melynek székhelye Nagylakon lenne." A nemzeti törekvések külsőségekben is megmutatkoztak, pl. abban, hogy a nemzetörök helyiségén lévő magyar feliratot szlovákkal cserélték fel. Hasonló jelenségek figyelhetők meg a szomszédos Pitvaros szlovák lakossága körében és az egész Viharsarok szlovák területein. /39/ Más helyeken" a magyar jegyzöt épp hogy csak megtürték, de nem egy helyütt feltétel gyanánt kötötték ki azonnali eltávozását és nemzetiségi jegyzök alkalmazását." /40/

Albertin "egy szociáldemokrata kör megalakításán fáradoznak....Az irnoki lakást le akarják foglalni szociáldemokrata körnek, az óvodába pedig zsel-lérek fognak beköltözni. Mindez rövid idő alatt végre fog hajttatni... Különbözö pletykákkal izgatják egymást. Pl. hogy Urbanics főszolgabiró úr

nem tartja be a hivatalos órákat, és hogy a háború alatt rekvirált szállonát apósa birtokára szállította.....Megegyeztek abban, hogy 40 korona napszám alatt dolgozni nem mennek... Éjjel-nappal tanácskoznak, az ünnepek alatt azt hiszem a döntést meghozták, és néhány nap alatt kitörésre kerülhet a dolog. A gazdák is könyörögnek már karhatalomért, mert ha a nemzetőrség helyett a polgárőrség veszi át a hatalmat és az előljáróságának hatalma, amelyre támaszkodhatna, nin-cs - itt többé rendre számítani nem lehet..." /40/ A főszolgabíró december 31-i keltezéssel továbbította a levelet a főispán-kormánybiztoshoz, hozzáfűzve azt, hogy a megoldást a pitvarosi csendőrőrs olymértékű megerősítésében látja, hogy az "...a november eleji események tetteseit kinyomozhassa, és az őrs körzetében szanaszéjjel heverő fegyvereket összeszedhesse, mely működés után a rend Csanádalberti községben is helyreáll." /41/

Azt, hogy mennyire irreális volt a főszolgabíró elképzelése a rend helyreállítása szempontjából a csendőrség igénybevételével, a csendőrfelügyelőség december 28-i jelentése igazolja, mely szerint "mind gyakrabban fordul elő, hogy a nemzetőrök szolgálatot teljesítő csendőröket fegyvereznek le, és megakadályozzák őket szolgálatuk teljesítésében." /42/.

A nemzetiségi mozgalmak tovább erősödtek december folyamán, és a ~~román~~ szlovákok nyílt lépéseket tettek az elszakadás érdekében. December 11-én a szlovák nemzetiségűek felkérésére 46 főnyi szerb csapat szállta meg Nagylakot. Petrovics kormánybiztos táviratban tiltakozott Róth Ottó temesvári kormánybiztosnál és Hodusa Milán szerb vajdánál, melynek eredményeként a szerbek december 22-én kivonultak Nagylakról /43/

Az eseményeket vizsgálva először is a kettőshatalom problémája ütközik ki. Hajdu Tibor decembert a kettőshatalom megszilárdulásának hónapjaként értékeli országos méretekben, s 1919 januárját az ébredező régi rend és a népet képviselő tanácsok közötti összeütközések idejeként a hatalom kizá-

rólágos birtoklásáért. /44/

"A városokban a munkástanácsok erősödése, a falun, ahol már a kommunista agitáció is jelentkezik az SZDP. illetve a földmunkásszervezetek tömeges alakulása radikalizálja a nemzeti tanácsokat. A tanácsok nem követelnek, hanem intézkednek a dolgozók érdekében az élelmezés, bérviták területén stb. "

Elfogadva ezeket a kritériumokat a hatalom alakulása szempontjából, időbeli előretolódás mutatható ki Csanád megyében az országoshoz viszonyítva. A források alapján a kettőshatalom megszilárdulását november második hetétől november végéig tartó időtartamba tehetjük, november végétől, december elejétől pedig - folyamatosan áthúzódva 1919-re a hatalom kizárólagos birtoklásáért folytatott harcot.

A forradalomnak ez a gyorsabb menete bővebb magyarázatot igényel. Ennek első lépése, hogy - mint általában a Viharsarok megyéiben - az agrárproletariátus aránya a lakosságon belül jóval magasabb volt az országos átlagnál, ezen belül pedig túlsúlyban volt a legöntudatosabb, legaktívabb réteg, a mezőgazdasági napszámos. Ehhez bizonyos összehasonlítás szükséges. Mészáros Károly idézett műve alapján a párhuzamot Somogy megyével vonjuk meg, mint a Dunántúl egyik legforradalmibb megyéjével. Mig Somogyban a nagybirtok és a középbirtok a megművelt földterület közel 70 %-át, Csanádban 40 %-át foglalta el. /Ez utóbbi alatta van az országos 47-48 %-nak./ Mégis, mig Somogyban az összlakosságnak alig több mint 1/3-a agrárproletár, /47/ addig Csanádban 46 %-a. /48/

Mig Somogyban a mezőgazdasági napszámos réteg /a legforradalmibb elem/ az agrárproletariátus 44 %-a, 56 % pedig pusztai cseléd, addig Csanádban 74 % napszámos és csak 26 % pusztai illetve nagygazdacseléd. A megye mezőgazdasági lakosságából 60 % a nincstelen agrárproletár.

Az agrárproletariátus ilyen nagymérvű koncentrációja az oka a Csanád

megyei paraszmozgalom majdnem permanens voltának és időbeli előrehaladottságának. Így érthető meg az is, hogy a birtokosparasztságra, a kulák-ságra - nagy számuk ellenére - a kormány és az alsóbbszintű megyei, községi államhatalom és közigazgatás kevésbé számíthatott, mint az ország más részein, mert a kiskgazdák itt a falusi forradalmi szegénység politikai nyomása alatt álltak.

Ilyen nagyszámú agrárproletárt csak magas színvonalon gazdálkodó mezőgazdaság tudott eltartani.

"A Csanád megyei 30.000 holdas állami méneshelyek a dunántúlihoz hasonló magas színvonalú kapitalista gazdálkodásával valóságos sziget volt az alföldi külterjes szemtermelést folytató nagybirtokok tengerében. A mezőhegyesi uradalmat, akár a kaposvári uradalmat a Hitelbank bérelte. Cukorgyár, magas színvonalú állattenyésztés, belterjes gazdálkodás itt is ott is." - /49/ mondja Mészáros K.

Ez az állítás helytálló lehet az egész Alföldet figyelembevéve, de leszűkítve a vizsgálódást Csanád megyére, korrekciót igényel. A mezőgazdaság kapitalizálódásának kezdetei visszanyúlnak a már tárgyalt kertészközségek telepítéséig, melynek következtében már a XIX. sz. elejétől nagy területeken folyt munkaigényes de jövedelmező dohánytermelés bérlőgazdálkodás formájában, nemcsak a kincstári, hanem a magánbirtokokon is. A század második felétől pedig már az egész megye területén magas színvonalú agrárkultúrával találkozunk. A dohány mellett kiemelkedő volt a cukorrépa és a kendertermelés, hiszen a megye két nagy gyára /a mezőhegyesi cukorgyár és a nagylaki kendergyár/ jellegénél fogva is az említett ipari növények nagytömegű termelésén alapult, amely a méneshelyeknél kívül a többi birtokost is érdekeltté tette a termelésben. Ezen kívül jelentős volt a tejgazdaságok szerepe/ pl. a püspöki uradalom és Biró Albert kupai gazdasága /50/ és a Makó környéki zöldség és hagymakertészet. /51/

A paraszti forradalmi mozgalom előrehaladottságának okait vizsgálva érinteni kell a makói SZDP. szervezet tevékenységét abból a szempontból, hogy miért tudott erős szervező munkát kifejteni a megye községeiben már 1918 végén, de különösen 1919 első hónapjaiban.

Makóról - mint már említettük - a főbb közigazgatási tisztviselők már a forradalom első napjaiban elmenekültek, november végén pedig a régi főispán is lemondott állásáról. Éles harc bontakozott ki a polgári pártok és a Szociáldemokrata Párt között a kormánybiztosi állás betöltése körül. "...a makói pártszervezetben és a Munkástanácsban hétről-hétre több befo-lyást nyert a forradalmi balszárny, amelynek élén Boromissza Jenő tanár, a Szent Terror népszónokaira emlékeztető nagyműveltségű régi szocialista állt, kinek szónoki tehetségét csak fokozta a közhangulatra rezonáló egzaltált hevülete. A tanács radikalizmusa növelte a nép bizalmát, s a közigazgatás hatalma mind kisebb területre zsugorodott." /52/

Az SZDP; és a Munkástanács közös táviratot küldött a belügyminiszternek Boromissza kinevezését követelve. "Itteni főispánunk állásáról végleg lemondott, a Makói Munkástanács, valamint a Szociáldemokrata Párt ragaszkodik a régi jelöléshez, és ennél fogva senki mást el nem fogad a kormánybiztosi állásra, mint Boromissza Jenő makói tanárt." /53/

A belügyminiszter ennek ellenére a polgári pártok jelöltjét a reakciós Petrovics Györgyöt a volt makói polgármestert nevezte ki kormánybiztosnak. E lépés ellen a Munkástanács élesen tiltakozott, mivel a kinevezésben a régi rendszer erőinek felülkerekedését látta. Tiltakozó táviratukban elmondták, hogy "A forradalom első napjaiban Petrovicsot a nép dühe ellen a Szociáldemokrata Párt alig tudta megvédeni. Ezen kormánybiztosi kinevezés a Szociáldemokrata Párt és a Munkástanács megkérdőjelezése nélkül, a néphangulat ellenére történt, kérjük azonnali visszavonását, s a következő kinevezésnél a Munkástanács és a Szociáldemokrata Párt meghallgatását is. A jelenlegi hangulatot tekintve dr. Petrovics kinevezése esetén a további fejleményekért nem vállalunk felelősséget."

Az erőteljes balratolódás nemcsak a Munkástanácsra volt jellemző, hanem a Nemzeti Tanácsra is, mivel egyrészt ebben a szervben is érvényesült a baloldali szocialista munkások súlya, másrészt a balratolódott Munkástanács is politikai nyomást gyakorolt rá. Ily módon a forradalmi szervek a város politikai, társadalmi, gazdasági életének irányításában túlsúlyba jutva eredményesen tudták felvenni a harcot a lassan szervezkedő reakcióval. Erre szükség is volt, mivel a Makón állomásozó fegyveres erők tisztikara erősen monarchista érzelmű lévén szervezkedésbe kezdett, melynek első lépése az volt, hogy november 21-én felvették a kapcsolatot a Tényleges Tisztek Országos Szövetségével. /55/

A Nemzeti Tanács tudomást szerzett dr. Regdizsán Emil rendőrkapitány reakciós tevékenységéről december elején, és a belügyminisztertől azonnali eltávolítását követelte. /56/

A balratolódás nem történt meg a forradalom hivatalos fegyveres testületében a Nemzetőrségben, mivel az is abban az időben monarchista tisztek irányítása alatt állott. A Munkástanács ennek ellensúlyozására december első felében megszervezte a Vörös Gárdát /v. Vörös Védőrség/ Lajtos István cseléd vezetésével. /57/

Az 1919-es év eseményei a forradalom további balratolódásának jegyében kezdődtek. A Makói Ujság január 1-i számában "A Munkástanács hatásköre" c. cikk éles támadást indított a Munkástanács ellen. "Makó város hatósága ugylátszik beszüntette működését, s a maga hivatalos teendőit átadatta a Munkástanácsnak, amely nagyon is él a hivatalos hatalommal." Az ironikus bevezetés után a törvényesség védelmében folytatta a támadást: "Törvényes forradalmi szerv csak egy van, a Nemzeti Tanács... ebben is helyet foglalnak, /a munkások Sz.K./ mert a Nemzeti Tanács tulnyomó többsége munkás." Ezt helyteleníti, mert háttérbe szorították a polgárság képviselőit. A Nemzeti Tanács munkástöbbségére utalva feleslegesnek ítélte a Munkástanácsot. A támadás fő oka az volt, hogy beleavatkoztak a vá-

ros gazdasági és pénzügyeibe. "A gyorssegély céljaira megszavazott százpercentes pótdó kiosztását maguknak vindikálják. Megtiltották a baromfi kivitelt is." /58/

Mindezekből kitűnik, hogy a Munkástanács rendelkezett a városban a tényleges hatalommal, háttérbe szorítva, ill. politikai nyomás alatt tartva a Nemzeti Tanácsot és a Városi Tanácsot.

A makói hatalmi viszonyok munkásság javára történő alakulása az egész megye területén éreztette hatását. "Mindenütt létesültek munkástanácsok, amelyek felváltották a forradalmi kormány első napjaiban létrehozott nemzeti tanácsokat, akik félretolták az útból a törvényes kiszttviselőket, és a tanácsokban a radikálisabb elem került felül." /59/

A fentiek konklúziójaként megállapíthatjuk, hogy a megye községeiben is egyre inkább érvényesült a munkás és néptanácsok gazdaságpolitikai tevékenysége, amellyel a falusi szegénység élelmiszer ellátását kívánták megjavítani.

"...Nagybánhegyes községben néptanács van megalakulóban, amely önkényeskedéseket követ el. A kaszaperi és nagybánhegyesi birtokosoknak rendeletet ad ki, melyben 500 korona birság terhe alatt kötelezi az illetőt az intézkedések végrehajtására. Önkényüleg gabonát és állatokat rekvirál, azokat hallatlan alacsony áron /búza mázsáját 20 korona, hús kg-ját 4 korona/ méri ki, a különbözetet a község pénztárával fizetteti meg. A napszám árát 40 koronában állapította meg, és az egyes birtokokra fegyveres katonákat küldött ki, akik megtiltják, hogy valaki alacsonyabb áron dolgozzon. Ugyancsak megtiltják, hogy a birtokos más községbeli lakosokkal, illetve munkásokkal dolgoztasson." /60/

A magyarbánhegyesi fegyveres katonák felleltározták a kaszaperi birtokosok élelmiszer készleteit, és elkobzás terhe mellett megtiltották a birtokosok számára azok elszállítását. /61/

Telbisz Oszkár megbízottja azért fordult a főszolgabíróhoz és kért karha-

talmat, mert a nagybánhegyesi lakosság megszállva a birtokot követelőleg lépett fel. A gazdaság igénybevételeivel a szalmát stb. kocsiszámra hordták el a birtokról. /62/ A csanádapácai szervezett munkások nemcsak a birtokosokat kötelezték felesleges termékeik átadására, hanem erőiesen felléptek a feketézőkkel, batyuzókkal szemben is. A községi előljáróság által kiállított szállítási igazolványt érvénytelennek nyilvánítva a vonatokat átvizsgálták és a Néptanács határozatát érvényesítve az élelmiszereket elkobozták és olcsó áron kiárusították, a pénzt pedig bírói letétbe helyezték. /63/ Az elkobzások főképpen a Budapestről leutazó felvásárlókat, köztük magasrangú minisztériumi tisztviselőket is érintettek. /64/ A Néptanács nem ismerte el érvényesnek a Közélelmezési Hivatal azon rendelkezését amelynek alapján a személypoggyászként saját szükségletre szállított élelmiszereket sem megvizsgálni sem elkobozni nem szabad. /65/ A régi helyi közigazgatás képtelen volt a rendeletet érvényesíteni, hiába szólította fel a közélelmezési miniszter a főszolgabírókat és helyezett ki látásba megtorló intézkedéseket. /66/

Szintén hatástalan maradt az Országos Propaganda Bizottság felhívása a mezőkovácsházi járás főszolgabírájához 1919 február 28-án.

"Kunágota községből jelentik nekünk a következőket: a helyzet eddig tűrhető volt, az utóbbi időben azonban a gazdaságok fosztogatása napirenden van. A takarmánykészleteket elhordják, a fákat kivágják, mindezt erőszakkal, kocsik, vetőgépek kerekeit kiszedik, elviszik. A vadászat általánossá vált, úgyhogy a vadállomány tönkrement. A helyzet...aggasztó. Kérjük szíves intézkedését, hogy ezen tarthatatlan állapotok megszűnjenek."

A főszolgabíró válasza a teljes tehetetlenséget mutatja:

"Folyó évi február 28-ról kelt megkeresésükre értesitem, hogy tudatában vagyok az Önökhöz sürgőnyileg tett törvénytelen cselekmények véghezviteléről, azonban nem áll módomban azoknak gátat vetni, mert megfelelő karhatalom felett nem rendelkezem, és így a rendetlenkedőket nem tudom megfékezni. " /67/

A parasztság mozgalmában egyre inkább tért hódított a tudatos elem, de az ösztönös, anarchikus vonások továbbélése is megfigyelhető. "A pusztákról még épületeket is elhordanak, és a határbeli fákat kivágják.

A battonyai Nemzeti Tanács arra kötelezte a birtokosokat, hogy a csőcselék /értse: falusi szegénység/ által kivágott fáit saját igájával szállítsa be a tettesek lakására. " /68/

Montagh Ákos kaszaperi birtokos gazdatisztje panaszolta 1919. január 17-én, hogy a birtok fáit a reformátuskovácsházi lakosság kivágta és elhordta. Hász Antal nagybánhegyesi birtokáról 3783 db. fát hordott el Nagybánhegyes és Magyarbánhegyes lakossága, akik a takarmánykészletet is lefoglalták és a községbe szállították. /69/ Nagel Henrik mezőkovácsházi birtokának határfái és a majorba vezető út melletti fák kivágása után Mezőkovácsháza lakossága a major fáit is kivágta február 12-én. /70/

Montagh Mihály kaszaperi birtokos, hogy fái egy részét megmentse, részbeni levágásra adta oda a nagybánhegyesi lakosságnak, de a nép nem elégedett meg ezzel, hanem a major összes fáit is kivágta február 17-én.

A határ fáinak kivágása csak részben magyarázható a tüzelőinséggel. A falusi lakosság ezen cselekedete meggyezerte oly nagy méreteket öltött, hogy az már az értelmetlen pusztítás határát súrolta. Pozitívan értékelhető azonban az, hogy a falusi lakosság ellenőrzése alá vonta a határbeli birtokokat, ezt gazdasági rendszabályokkal összekapcsolva szinte tulajdonosi jogokat érvényesített azzal, hogy a birtokok terményeit lefoglalta, és a falusi ellátatlan lakosság szükségleteire fordította. Ez már szervezett forradalmi cselekedet volt, és komoly lépést jelentett a földbirtok teljes paraszti tulajdonba vétele felé.

A megyei kormányhatóság erőtlén volt ahhoz, hogy a falu radikális mozgalmát leszerelje a hatalmi viszonyok - részben már érintett - eltolódása miatt. Erőtlensége olymértékű volt hogy még Makó város tulajdonát képező

40 holdnyi akácost sem tudta megvédeni a letarolástól. Jellemző vonásként emelhető ki itt az a tény, hogy a legmohóbban a zsirosparasztok vetették magukat az erdőre. /72/

A falusi szegény nép mozgalmának jelentős lökést adott a makói baloldali szociáldemokraták szervező tevékenysége, miután Makón is felledült a földmunkások tevékenysége a párton belül. /73/

" A kormány hirdetései teljesen hatástalanaok maradtak, ellenben nagyobb eredménnyel járt Boromissza Jenő szivós agitációja amelyen a Szociáldemokrata Párt szervezése terén fejtett ki... Létesítettek olyan szervezeteket is melyeknek működéséhez eddigelé hiányzott a megfelelő talaj. Boromissza Jenő főleg ezek szervezésére fordította erejét. Ilyen volt a földmunkások szakcsoportjának megalakitása is. " /74/ /Meg kell említenünk azt, hogy a makói földmunkások és törpebirtokosok körében a baloldali szociáldemokrata befolyás mellett egyre nagyobb szerepet kapott a december folyamán megalakult KMP. szervezet, melynek Boromissza Jenő is alapító tagja volt./ /75/

A községekben egymás után alakultak a szociáldemokrata földmunkás és cselédszervezetek. /76/ A központi járás területén minden községben működött szociáldemokrata földmunkás szervezet. /77/

Az agrárszocialista hagyományairól híres Battonyáról a Főszolgabíró a következőket jelentette: "Egyes nemzeti tanácsi üléseken már január, február havában egy kis csoport /napszámosokból és pújtogatókból, álló/ már célzást tesz a kommünre, ha kívánságuktól eltérően akarnak határozni. Nyíltan hangoztatják: Ni kommunisták vagyunk!" /78/

A szociáldemokrata befolyás mellett megjelent 1919 első hónapjaiban a KMP. vidéki agitációs tevékenysége is, amely biztos talajra talált a Csanád megyei agrárproletariátus körében. Ez főleg a makói pártszervezet

Kisugárzó hatását bizonyítja.

1919. február 18-án budapesti tengerészkülönítmény érkezett Mezőhegyesre Fényes László vezetésével. Céljuk az állami javak megőrzése és a főváros számára élelmiszer szállítás. /79/ A különítmény február és március hónapban felajánlás útján 20 vagon lisztet gyűjtött össze a főváros számára. /80/ A fenti célok azonban csak másodlagos szerepet tölthettek be a kormány szempontjából. A tengerészkülönítmény vidékre küldését, vagy más néven a fővárosból való eltávolítását mélyebb politikai okok magyarázzák, amelyek egyenes összefüggésben vannak a dátummal: az SZDP. és a kormány együttes készülődése a KMP.-vel való leszámolásra, melynek egyik feltétele a kommunistákkal szimpatizáló karhatalmi egységek leplezett, vagy kevésbé leplezett kiiktatása. Márpedig a Fényes - különítményben igen sok volt a kommunista /vezetőjük nem/ akik megméltelyezték a lakosság lelkét." Velük együtt megjelentek a vörös zászlók a községben. /81/ A kormány akaratlanul is hozzájárult a kommunista eszméknek Csanád megyében való elterjesztéséhez.

Január - február hónapban a régi községi, járási előljáróság elleni támadás magasabb fokú megújulása következett be. Az összeütközés Földeákon volt a legélesebb, ahol január 13-án a falusi közgyűlés után a felizgatott néptömeg súlyosan bántalmazta Urbanics Kálmán főszolgabíró, aki a támadás következtében súlyos sérüléseket szenvedett. Csuppon Endre adóügyi jegyzőt - aki karhatalomért telefonált - a feldühödött nép félholtra verte. Földeákon a nép haragja az urak ellen fordult. /82/

Hamarosan politikai támadás is érte a főszolgabíró a makói SZDP. részéről. Rózsa Ferenc a párt titkára azzal vádolta, hogy másfél vagon cukrot elsikkasztott. Mint már megfigyelhettük, hasonló vád érte a főszolgabíró 1918 decemberében Csanádalberti lakossága részéről, akik azzal vádolták, hogy a háború alatt rekvirált szalonnát elsikkasztotta. Az egybeesés a tények valószínűségét látszik igazolni.

Kunágota munkástanácsa által február 7-ére "...összehívott népgyűlésen megjelent községi lakosság Szarka Samu községi jegyzőnek hivatalból való távozását követelte, mivel iránta bizalmatlanok, hivatali működésével és viselkedésével nincsenek megelégedve, hivatalból való távozását követelik. Ugyanezen népgyűlés lemondatta a régi községi képviselőtestületet, és új képviselőtestületi tagokat választott." /83/

Február 11-én lemondott az apátfalvi előljáróság is, "...mivel a jelenlegi körülmények között feladatunknak nem tudunk eleget tenni." /84/

Február 16-án a lakosság nyomására lemondott a domdiratosi előljáróság is. /85/

A falusi osztályharc erősödése az agrárproletariátus nagyfoku szervezettségének következménye. A munkástanácsoknak szilárd támaszai voltak a régi közigazgatási szervek elleni harcban a szociáldemokrata földmunkás egyletek és a falusi népgyűlések. A népgyűlések jelentősége a forradalom minden időszakában hatalmas volt. Ezek voltak a falu politikai - társadalmi életének legmagasabb fórumai. A falu életét érintő leglényegesebb kérdésekben itt döntöttek, a legradikálisabb követelések itt hangzottak el, és a falu lakossága itt szabott irányt az események további menetének, éberrel ügyelve határozatainak megvalósítására. A harc eredményeképpen egyre inkább megvalósult falun a földmunkások és a szegényparasztok egyeduralkodása.

Az 1918-as év végétől fokozatosan erősödő parasztmozgalmakkal szemben a régi karhatalom az utolsó tartalékait vetette be 1919. január elején. A megye legforradalmibb községeiben a megszállás alá került déli országrészekből menekült csendőrökkel megerősítették a csendőrőrsöket. Január 4-én a kunágotai őrsöt 6 fővel, /86/ 6-án pedig a pitvarosi őrsöt 8, a battonyait 12 fővel. /87/

Ezek az intézkedések nem hozták meg a várt eredményt, ugyanis a csendőrség rendfenntartó feladatra ekkor már teljesen alkalmatlan volt, tevé-

kenysége csak bűnügyi nyomozásban és feljelentések gyártásában merült ki.
/88/ A csanádapácai csendőrök pl. csak úgy voltak hajlandók a szolgálata-
tot ellátni, ha szervezett munkásokat osztottak be melléjük. /89/

A hadügyminiszter a Szegedi Kerületi Katonai Parancsnokságot bizta meg Csanád megyében a rend helyreállításával. /90/ Ez az intézkedés azonban papíron maradt, mivel az említett szerveket éppen eléggé lefoglalta a rend biztosítása a jóval nagyobb területű - szintén forrongó - Csongrád megyében.

A régi közigazgatás és karhatalom sorsát egy sikertelen ellenforradalmi akció pecsételte meg. " A kormánybiztos , /Petrovics Sz.K./ pozícióját védve részese lett a nemzetőrségen kívül a nagybecskereki menekült csendőrökre támaszkodó konspirációnak. A helyi katonai-tanács vezetői a fővárosba utaztak és feltehetően közbenjárásukra, Böhm javaslatára a minisztertanács január 30-án leváltotta Petrovicsot.

A megoldás elkésett: aznap a makói dolgozók és a katonák az utcára vonultak..." /91/ A katonák és a munkások gyűlésén a szónokok rámutattak arra, hogy a csendőrök és a tisztek monarchista érzelműek, és fehér gárdát akarnak létrehozni. A gyűlés követelte a csendőrség lefegyverzését és a nép felfegyverzését. A nemzetőrség - megrettenve a tömeg forradalmi magatartásától - Czirbus főhadnagy vezetésével bejelentette csatlakozását a néphez, továbbá csatlakoztak a tömeghez a városban állomásozó tüzérek és huszárok is. A jelszó: Le a csendőrökkel!

Bodor Sándor, a Munkástanács elnöke küldöttséget vezetett a csendőrökhöz, hogy átadja a makói nép követelését: fegyvereiket adják át és azonnal hagyják el a várost. A csendőrök a közeledő küldöttségre és a tömegre gépfegyvertűzet nyitottak, mire ütközet alakult ki a csendőrök és a katonák között. Végül a katonák kiszorították a csendőröket a városból.

Az összeütközésnek 4 halálos áldozata volt/köztük két kiskoru fiu is/ és

a sebesültek száma 11, köztük Bodor Sándor is. /A halottak száma később 7-re emelkedett/ A Szociáldemokrata Párt és a fiatal katonák és a Nemzetőrség vették át a rend fenntartásának feladatát. /92/ A halálra keresett kormánybiztosnak sikerült a városból Aradra menekülni.

A Makói Ujság február 1-i száma nagybetűkkel hirdette: Népuralom Makón! A halottak száma ötre emelkedett! /Öttagú munkásdirektórium a város élén/ A hadügyminiszter vizsgálóbizottságot küld Makóra!

Szegedről egy zászlóalj katonát küldtek, ami már felesleges és elkésett intézkedés volt.

A február második szám további fejleményekről adott hírt: Öttagú munkásdirektórium a város élén! Boromissza Jenő népbiztos a vármegye élén. /93/ Február végéig valóban Boromissza Jenő vezette a vármegye ügyeit, de végülis a kormány nem őt, hanem "...a jóval mérsékeltebb Szóts Áron lakost a vasutas szakszervezet egyik vezetőjét nevezte ki főispánnak de a hatalom így is teljesen a munkástanács kezébe került." /94/

A kormánynak ez a lépése pontosan a baloldali szocialisták ellen irányult, mivel politikai célkitűzésein jóval túllépett Boromissza radikális programja. Már az egyes funkciók testületek elnevezése is túlmutat a polgári demokrácián. /népbiztos, direktórium/

Boromissza hatása a munkáshatalom érvényesítésében már az első napon megmutatkozott. Az Arad-Csanádi Egyesült Vasutak /ACSEV/ munkásbizalmi testülete február elsején elmozdította a vasút egész vezetőségét, mert nem adta meg a munkásoknak a 300 korona drágasági pótlékot. /95/

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a makói nép hatalmas lépést tett a proletárforradalom felé vezető úton.

V. fejezet.

Az 1919. évi tavaszi parasztmozgalmak. Földfoglalások, kényszerbérletes földparcellázások. A Tanácsköztársaság parasztpolitikájának hatása a megyében

A makói nép sikeres támadása a csendőrség ellen hamarosan éreztette hatását a megye legtávolabbi községeiben is. A forradalmi falusi szegénység mintegy útmutatást látott a makói eseményekben.

Január 30-tól a csendőrség megszűnt a vármegye területén számottevő tényező lenni. /1/

Február elejétől kezdődően egyre több községben fordult elő, hogy a csendőrséget a lakosság, a nemzetőrség és a munkástanács a községekből eltávolította, sőt lefegyverezte. /2/

Ezzel párhuzamosan a megye szegényparasztsága felfegyverkezett és a földosztás mielőbbi végrehajtását követelte. /3/

Dr Petrovics György elmenekült kormánybiztos nyilatkozata szerint csupán Makón 3.000 fegyver volt "szétszórva illetéktelen kezekben." /4/

Montagh Ákos nagybánhegyesi birtokának gazdatisztje is jelentette, hogy "a majorban megbizhatatlan egyéneknél fegyverek vannak." /5/

A megye parasztsága tehát tudatosan és nagy elszánással készült a nagybirtokok birtokbavételére.

Az 1919 február 16-án végleges formában megjelent földreform törvény /az 1919. XVIII. sz. néptörvény/ a végsőkéig élezte a-z osztályharcot a megyében. A birtokos osztály jobbról, a falusi szegénység pedig balról támadta igen élesen a törvényt. A földbirtokosok igyekeztek kivonni földjeiket a reform végrehajtása alól azzal a lépéssel, hogy "köz-

élelmezést intenzíven szolgáló gazdasági egységnek nyilvánították birtokaikat. /6/ Ezzel szemben a szegényparaszság érvényesíteni akarta jogait jóval a törvénszabta kereteken túl is.

"...a földhöz jutás vágya nemcsak fokozódik, hanem immár teljesen kommunista irányzatot vesz fel, ugyannyira, hogy nem egy intenzív közélélmezést szolgáló gazdaság folytatását lehetetlenné teszi.

A vármegye területén nyíltan hirdetik a községekben megalakult munkás és cseléd szervezetek, hogy úgy a cselédbéreket, valamint a munkabéreket oly magasan szabják meg, miáltal az idézett néptörvény által is fenntartani akaró intenzív közélélmezést szolgáló középirtokokat is lehetetlenné tegyék." /7/

Az osztályharc frontjai világosan elkülönültek egymástól február elejére, egyedül a nagyszámú pusztai cselédség hovatartozása volt egyelőre kétséges. Bérmozgalmaik a falusi napszámosokkal való összefogás felé vonzották őket, a földkérdés pedig taszítóerőként hatott és az ellentétek lehetőségeit tartalmazta. Az uradalmi cselédség állásfoglalása akkor döntően befolyásolta a mozgalom kimenetelét.

Éppen ezért szükséges, hogy mielőtt rátérnénk a Csanád megyei szegényparaszság 1919 elején és tavaszán lezajló földért folytatott harcának ismertetésére és elemzésére, értékeljük a pusztai cselédség magatartásának milyenségét a vizsgált időszakban. Csanádban - mint már említettük a novemberi mozgalmak kapcsán - az uradalmi cselédek állásfoglalása nem volt olyannyira egyértelműen passzív, mint általában az ország más megyéiben. Egyes községekben /pl. Kunágotán/ már novemberben csatlakoztak a falusi szegényparaszság uradalomellenes támadásához, más falvak határbeli cselédsége viszont passzívan szemlélte az események folyását, egy esetben pedig /Mezőhegyes/ erélyesen és határozottan

határozottan ellenálltak a falu támadásának. Az utóbbi kivételével azonban egy dologban teljesen megegyeztek: a birtokon végzendő munka nagymértékű szabotálásában. A későbbi időszakban pedig bérmozgalmaik hathatós támogatása reményében csatlakoztak az egyre nagyobb erőt képviselő, radikális követeléseket hangoztató falusi földmunkás egyletekhez. Kivétel volt ez esetben is a mezőhegyesi ménesbirtok cselédsége, amely mindenkitől elkülönülve önálló bérpolitikát folytatott. A cselédkérdés a pusztta eszmélésével és forradalmasodásával vált országos jelentőségűvé, amely feltétlen rendezést kívánt.

"Az 1919 január 12-én a cselédbérek rendezése céljából Budapesten összehívott Országos Cselédkongresszusnak nagy jelentősége volt az uradalmi cselédek további magatartásának szempontjából. Az értekezletet a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége hívta össze. /Csanád megye 5 képviselővel vett részt a tanácskozáson./

Az egynapos tanácskozás után a hataározati javaslat a következő volt:

Az országos értekezlet követeli:

1. a cselédbérek olyan arányú rendezését, amely a cselédek emberi és kulturális érdekeinek megfelel.
2. a cselédek lakásviszonyai és munkaideje törvényhozással rendeztesék.
3. a mezőgazdasági alkalmazottak, betegség, baleset, és rokkantság esetére törvényhozásilag biztosítandók.
4. községenként, illetve járásonként munkáskamarák állíttassanak fel, amelyek a munkáltatókkal a bérkérdésekben tárgyalnak és megállapodásokat létesítenek.

Addig is azonban, amíg az erre vonatkozó törvény elkészül, a munkáltatók és az alkalmazottak megbízottai-ból rögtön összeállítandó a megyei vegyesbizottság, amely gondoskodik a bérek megállapításáról" /8/

A FÉKOSZ kezdeményezése nagy jelentőségű volt abból a szempontból, hogy a cselédséget gazdasági helyzetének megjavítása érdekében harcba vitte a nagy és a középbirtokosok ellen. Ez a hasznos kezdeményezés azonban, - amint azt a későbbiekben látni fogjuk - a későbbi időkben a népen belüli ellentmondások forrásává vált. /9/

Az SZDP. szervezetkezeti elgondolását Nyisztor György ismertette:

"A földmunkások /értsd: uradalmi cselédek M;K;/ nem fogják lo holdakra széttépni a földbirtokokat, hanem szervezetkezeti alapon fogják megművelni". /10/

Csanád megyében a birtokviszonyok következtében a szervezetkezeti elgondolás negatív formájú megvalósulása törte a későbbiekben derékba a parasztság forradalmi földfoglaló lendületét.

A megyében is megalakult a népbiztos elnökletével a Bérmegállapító Bizottság, / cselédek is résztvettek benne/ a mely a megye birtokosaiból álló és azokat képviselő Gazdasági Egyesület javaslata alapján a következő határozatot hozta a cselédbéreket illetően

Készpénz:	600 korona	600 korona
Búza: 16 q	75 "	1200 "
Árpa: 4 q.	62 "	248 "
Bakancs 1 pár	70 "	70 "
Szalonna 50 kg.	14 "	700 "
Só: 32 kg.	0,4 "	12,8 "
2200 □-öl kukoricaföld:		400 "
200 □-öl veteményföld:		50 "
Tehéntartás, vagy napi 1 l. tej:		365 "
2 kocatartás:		150 "
Lakás :		200 "
Fűtés		600 "

Orvos, gyógyszer:

50 korona

Fuvarok:

300 "

összesen:

4.745,80 korona

mint maximumot állapítottja meg mindenkinek kötelezően és a kiküldendő hetesbizottságot ezen határokig hatalmazta fel tárgyalni. Amennyiben közös megegyezés lehetősége mutatkozott, 200 koronával javíthattak. /11/

Ez az intézkedés is elkészült. A cselédség, amely aránylag kis létszámából következően ebben az időszakban már a falusi földmunkás egyesületek befolyása alatt állt, jelentősen túllépett ezen, sokkal többet követelt, mint amit a birtokosok hajlandók voltak adni. Követeléseikről és elért eredményeikről számszerű adataink nincsenek, /a ménesbirtokot kivéve/ de a korabeli jelentések alapján viszonylag szemléletes képet kaphatunk róla. Magyarbánhegyesről a következőket jelentette a jegyző:

"A helyi Nemzeti bizottság gazdákból áll, és nem tudják megoldani a cseléd és munkabér problémákat. A szocialista egyesületben /földmunkás egyesület SZ;K;/ állapították meg a munkás és cseléd béreket, és kötelezték a munkásokat, hogy azon alul munkába ne álljanak. A túlkövetelések napról napra fokozódtak, márciusban a dohánykertészek és a cselédek sztrájkba léptek, a munkások gazdasági munkára oly drágán voltak hajlandók, mely mellett a földet megmunkálni nem lett volna érdemes." /12/

Hasonló jelentések érkeztek a megye más községeiből is, többek között Battonyáról, de még inkább Kelet-Csanád legforradalmibb területeiről, Csanádalbertiről, Reformátuskovácsházáról, Kunágotáról, Nagybánhegyesről és más falvakból. /13/

" Legtöbb helyen az erőszak diktálta a szerződés kényszerű aláírását. A gazda tudatában volt annak, hogy ha el nem fogadja a feltételeket, az gazdasága teljes leromlásához vezet. " /14/

" A gazdák tehetetlenek voltak a túlnyomó számban lévő munkásokkal szemben, ellenállásról szervezkedésről szó sem lehetett..." /15/

A falusi és a pusztai szegénység a munkástanácsok és a szociáldemokrata földmunkás egyletek tevékenysége következtében sikeres bérharcot folytatott a birtokosok és a gazdák ellen. Elmondható, hogy szinte egyedül a mezőhegyesi ménesbirtok zárkózott el és állt mindvégig mereven, ellenségesen a környező falvakkal szemben. Egy- két kivétellel tehát Csánád megyében megvolt a lehetőség arra, hogy a falusi és a pusztai szegénység együttesen vegye birtokába a nagy és középbirtokokat.

Mezőhegyesen a bérmozgalmak már 1918 novemberében jelentős sikerrel jártak. /lásd: IV. fej./ Az 1919. év kezdete további eredményeket hozott, amely a cselédbérek emelkedésében nyilvánult meg.

Az 1919. január elsejével életbeléptetett bértáblázat:

24 éven felül:

Készpénz: 1200 korona, Búza: 16 q. árpa: 6 q, szalonna: 80 kg., só: 40 kg., tej: 730 l., 6 m³ dorongfa., rőzse: 16m³., tengeriföld: 1 kh., veteményföld: 300□-öl.

20 - 23 éves korig:

Készpénz: 900 korona, búza: 12 q., árpa: 4,5 q., szalonna: 60 kg. só: 25 kg., tej: 365 l., tengeriföld: 1 kh.

17 -19 éves korig

Készpénz: 600 korona, búza 10 q. árpa: 3q., szalonna 50 kg. tengeriföld: 1 kh. tej: 365 l.

14 - 16 éves korig :

Készpénz: 400 korona, búza: 8 q. árpa 2 q., szalonna: 40 kg. tej: 365 l. tengeriföld: 1 kh. /16/

1919. márciusában újabb sikereket értek el a ménesbirok iparosai és cselédei a béremelés terén. A készpénz és a természetbeni juttatások szinte ugrásszerűen megemelkedtek.

Az iparosok és a cselédek bére között még szembeötlőbb lett a különbség, különösen a készpénz tekintetében.

Iparosok:

Készpénz: átlagosan 3500-4000 korona, búza: 10 q., rozs: 8 q.,
árpa: 8 q., só: 40 kg., hús 26 kg., szalonna 32. kg., tej: 912 l.
tüzifa: 12 m³., illetményföld: 3200 □-öl., kert: 400 □-öl., csizma:
1 pár, bakancs: 1 pár. 2 anyakoca tartás évi szaporulattal.

Az illetményföldön a szántást, vetést, egyszeri kapálást, töltö-
getést az uradalom végzi.

Cselédek:

Készpénz: átlag 1200-1500 korona., búza: 8 q., rozs: 8 q., árpa:
8 q., só: 32 kg., hús: 52 kg., szalonna: 32 kg., tej: 730 l.,
tüzifa: 30 m³., illetményföld: 1600 □-öl., kert: 200 □-öl., csiz-
ma: 1 pár, bakancs 1 pár, 2 anyakoca tartás évi szaporulattal,
borjútartás váltság: 200 korona.

Az ostoros gyerekek félrészt kaptak, és átlag 800 koronát. /17/

Külön sikerként könyvelhető el az, hogy ezt a béremelést visszamenőleg
január elsejével vezették be. A fenti sikereket tekintve érthető a
ménesbirtok alkalmazottainak szembenállása minden olyan törekvéssel
szemben, amely a birtok épségét veszélyeztette.

" 1919 tavaszán az Alföld déli megyéi: Békés, Csongrád, Csanád, a Vihar-
sarak az elbukott novemberi parasztmozgalmak magasabb fokon való ujjá-
születését ígérték." /18/

A Csongrád megyei parasztok február 7-i szegedi konferenciája határo-
zatot hozott a föld forradalmi kisajátításáról, a földosztás megindítá-
sáról. A határozatot Jócsák Kálmán szociáldemokrata kormánybiztos
közbelépésével földbérletre szelidítette. /19/

" 1919. február végén a Gerendás és Csanádapáca közötti Beliczay urada-
lom cselédei elfoglalták a majort." /20/

Januártól kezdve Csanád megye parasztsága is - hasonlóan Békéshez és Csongrádhoz, - földosztást követelő beadványokkal ostromolta a minisztériumot és a megye kormánybiztosát.

"A nagybánhegyesi napszámosok küldöttsége gyakran tisztelgett a megalakult földosztási minisztériumban, s onnan biztató ígéretekkel jött haza." /21/ "A nagybánhegyesi földmíves egyesület küldöttsége 1919. január 22-én indult el a miniszterhez azzal a megbízással, hogy sürgessék a földosztást, továbbá figyelmeztessék a minisztert, ... hogy csak olyan birtoklétesítés tarthat igényt állandó megelégedettségre, mely a tulajdonjogot a föld kiosztásának pillanatától kezdve, kizárólagosan a részesített névre kebelezi." Igényt tartott a lakosság /mintegy 600 földnélküli/ gróf Desseffy 1719 holdas hitbizományi birtokára, a Montagh fivérek 1700 holdas és Hász Antal 800 holdas birtokára. /22/

A csanádapácai szervezett földmunkások február 23-án juttatták el levelüket Szóts Áron kormánybiztoshoz, melyben a földosztás megkezdését kérték. /23/ Reformátuskovács házáról feltehetően február 20-án indult el a földosztást sürgető küldöttség a miniszterhez. /25/

Makón január 14-én kezdődött meg a földigénylők összeírása. /22/ 1324 földműves igényelt csak Makón földet. /26/ A központi járásban 1849, és a battonyai járásban 3708 leszerelt katona jelentette be földigényét. A megye földigénye kb. 70.000 - 80.000 hold volt. /27/

Buza Barna február 13-i rendelete, amely a földreform életbelépéséig kishaszonbérlet adására szólította fel a birtokosokat, Makón hatástalan maradt. "... egyáltalán nem jelentkezett birtokos, aki földjét haszonbérbe, vagy részesművelésre felajánlotta volna." /28/

Vidéken sokkal eredményesebb volt a leszerelt katonák és a földmunkás-ság földért folytatott harca.

"...megindult az akció az un. kényszerbérletek kieroszakolása céljából. Kunágota munkássága követelte, hogy minden nagyobb birtokos adja át

szántóterületének 40 %-át szántva - bevetve 5-6 holdas parcellákban, holdanként 50 koronáért a helybeli proletariátusnak. E követelések érvényesítését hallatlan terrorral valósította meg." Kunágota munkássága ily módon 2600 hold földet foglalt el a község határában fekvő nagy és középbirtokokból. /29/

Március hónapban a megye szegényparaszttsága tovább fegyverkezett a földosztás jegyében, elszántan készülve arra, hogy ha kell fegyverrel veszi el a földet a birtokosoktól. " A fegyverkezés híre Nagylak és Battonya környékéről eljutott a főszolgabíróhoz. Márciusban a főszolgabíró elrendelte a fegyverek beszolgáltatását. Egy hét múlva... jelentette a főispánnak, hogy a rendelkezés nem vezetett eredményre." /30/ Március elején a csanádpalotai földmunkásság követelte Blaskovich Erneszt nagykirályhegyesi birtokának felosztását, valamint a birtok és a falu bizalmi férfiai megakadályozták azt, hogy a birtokos 20 ökröt és 20 tehenet eladjon. Szóts Áron Kormánybiztos a földosztó bizottság sürgős kiküldését kérte a minisztertől. /31/

Móntagh Ákos nagybánhegyesi birtokán a majorbeli cselédség, valamint a dohánykertészek erőszakkal akadályozták meg a tulajdonost abban, hogy a birtok szarvasmarha állományát elszállítsa. A járási főszolgabíró és a járási nemzetőrség tehetetlen volt, nem tudta a cselédség elhatározását megmásíttatni. /32/

A fenti jelenségek arra mutatnak, hogy a községek és a pusztai birtokok földmunkásai csak önmagukat ismerték el ekkor már a birtokok kizárólagos tulajdonosainak.

Ezeket a jelenségeket vette alapul a vármegye alispánja a következő megállapításához: " A vármegyében a nagyobb földtulajdonnak rendelkezőknek hovatovább hozzá kellett szokniuk ahhoz a gondolathoz, hogy mind kevesebb közük lesz ahhoz, amit eddig magukénak mondhattak. Sok helyütt a gazdasági cselédség, vagy a szomszédos kisbirtokosok egész

otthonosan kezdtek berendezkedni a birtokokon." /33/

Sikerrel járt a földéaki, a püspöklelei és a makói földnélküliek bérletszerző tevékenysége.

A Makói Mezőgazdasági Részvénytársaság - amely Návay Lajos 2110 holdas földéaki birtokát bérelte - hajlandó volt annak nagy részét átadni a földéaki lakosságnak átadni szövetkezet céljára, költségeik megtérítése ellenében, vagy pedig amennyiben a szövetkezet létrehozása akadályokba ütközne részesművelést ajánlottak fel. Kivételt képeztek azok a területek, amelyek már be voltak vetve, és a birtok azon részei, amelyek haszonbérbe voltak kiadva a makói zöldség és hagymakertészeknek, akik a politikai és határviszonyok miatt a bánáti - bácskai földekről kiszorultak, és így a püspöki uradalomból és a Návay féle földéaki bérletből vettek ki haszonbérbe hagymaföldeket a kormánybiztos decemberi rendelete alapján. A kormánybiztos erélyes intézkedésére volt szükség a továbbiakban is, mivel a földéaki lakosság nem akarta megengedni, hogy a makóiak elfoglalják az általuk bérelt területeket. /34/

A lelei püspöki uradalom jószágigazgatója is hajlandó volt 1426 holdat felparcellázni a püspöklelei és a makói földnélküli lakosságnak kishaszonbérletként. A kiosztandó bérletet el akarta osztani a leleiek és a makóiak között, azonban a lelei bizalmi férfiak az egész bevetetlen területre igényt tartottak. A jószágigazgató továbbá kifogásolta, hogy a makói Szociáldemokrata Párt kizárólag saját hatáskörében írta össze az igényjogosultakat. "... meg nem engedhető, az, hogy a bérletek kiadása pártszempontok szerint történjék." /35/

Amint az elmondottak mutatják, a makói SZDP szervezet a földkérdésben széleskörű érdekvédelmet fejtett ki tagjai érdekében. Ez az érdekvédelem a megye más vidékein is megmutatkozott az SZDP részéről a földért

folytatott harc kapcsán.

Május 11-én a battonyai járásban fekvő Dombegyháza leszerelt katonái a 2000 holdas Jakabffy birtokot bérlő Montagh Sándort 750 hold ingyenes átadására kényszerítették, amelyet felosztottak 5 holdas parcel-lákban egymás között. Ennek a mozgalomnak sikerességéhez hozzájárult a battonyai pártszervezet kiküldöttének / Szabó Kálmán volt orosz hadifogolynak/ aktív támogatása. A falusiak mozgalmával párhuzamosan megélénkült a birtok cselédeinek akciója, akik a birtok megmaradt területének jelentős részét felesbérletként kapták meg, melyet uradalmi igával kívántak megművelni. /36/

A dombegyháziak mozgalmának sikere éreztette hatását Ambrózfalván is. Az ambrózfalviak néhány száz holdat elfoglaltak a mezőhegyesi ménesbirtokból. A ménesbirtok vezetősége tartott attól, hogy a mozgalom az egész uradalomra tovább terjed, ezért döntő lépésre szánta el magát.

A jószágigazgató ismerve azt, hogy "...az állami ménesbirtok cselédsége a földosztásért egyébiránt sem nagyon lelkesült...az iparosság pedig Mezőhegyesen elég nagy számoz képviselvén, a földosztásnak határozottan ellene volt, mert a megosztott birtokon a nagy gépi üzem megszűnván, egyenesen kenyerét vesztesítette volna el," - összehívta a birtok tisztviselőit, uradalmi cselédeit, ipari munkásait és "...megérttette velük, hogy a környékbeli munkásság földosztási terve ellen, saját jólfelfogott érdekekben úgy védekezhetnek, ha saját földigényük és jussuk látszólagos kiegyenlítése végett egyesülnek és egységes szervezetté alakulva, egész Mezőhegyesre bejelentik igényüket, vagyis Mezőhegyest szocializálják. A mezőhegyesi ménesbirtok vezetőségének nem volt nehéz rábirni az alkalmazottakat ..." a szocializálás elhatározására

A mezőhegyesi ménesbirtok vezetősége a szocializálás kimondásáról szóló egyhangú határozattal felutazott Budapestre, majd a Földművelésügyi Minisztériumban sikerült a jóváhagyást kieszközölniük. Mezőhegyesen a szocializálás a birtok vezetésében semminemű változást nem jelentett" /37/

Az utóbbit bizonyítja az a tény is, hogy a szocializálás után is a tvaszi bérmozgalmak eredményeként létrehozott cseléd szolgálati szabályzat maradt érvényben, újabb nem született. A szabályzat lényeges pontjai a következők:

1. 14 évnél fiatalabb gyermekek nem alkalmazhatók.
2. Vasárnap és ünnepnap munkaszünet. Amennyiben ez lehetetlen, mint pl. az állatgondozók esetében, külön pótdíj fizetendő.
3. A munkaidő hossza az egyes hónapokban a következő:
 - a., március, április, szeptember, október - hajnali öttől naplementéig. 3 óra ebédidő /gyalog cselédek 2 ó./
 - b., május, június, július, augusztus: hajnali 4-től naplementig. félóra reggeli és félóra uzsonnaidő és 3 illetve 2 óra ebédidő.
 - c., november, december, január, február - reggel 6-tól naplementéig. ebédidő 1 óra.
- 4., Szabadság: 8 nap egy évben.
- 5., A fizetési osztályba való besorolásnál a fiatal családfenntartók a készpénz kivételével minden egyéb juttatást ugyanannyit kapnak, mint az I. osztályú cselédek. /38/

A szocializálás után /március 18-19/ megalkották a szövetkezet szabályzatát is, mely röviden összegezve a következő:

1. A ménesbirtok első vezetőjét és helyettesét a minisztérium nevezi ki. Ha azonban az üzemi választmányok, szakosztályok, /termelési ágak/ fegyelmi, üzemi, bizalmi tanácsok kétharmada nem fogadja el, újat kell kinevezni, figyelembevée az említett szervek javaslatát.
2. Üzemi tanács: Elnöke a birtok első vezetője v. helyettese. Tagjait az egyes szakterületek megfelelő embereiből választják

Feladatuk: a termelés ellenőrzése, az eladás, beszerzés, beruházás.

3. Bizalmi tanács: Elnöke a ménesbirtok első vezetője.

Választott szerv. Személyi, szociális ügyekkel foglalkoznak. Minden személyi ügyben ez a végső fórum.

4. Fegyelmi tanács: Elnöke a birtok első vezetője.

Választott szerv. Megoszlása: 7 béres, 3 iparos, 2 tisztviselő, 1 dijnok, 1 tanító, 2 méneskari alkalmazott. Összesen 16.

5. Üzemi választmány: az egyes üzemek belső ügyeivel, irányításával foglalkoznak.

Az egyes szervek képviselőit választják. Minden birtokhoz tartozó személy választó 18 életéven felül, és választható 24 életéven felül korra és nemre való tekintet nélkül. Egyedüli kritérium az irni-olvasni tudás.

Az egyes termelési ágak irányítására szakosztályokat hoztak létre: 1. lótenyésztés, 2. állattenyésztés, 3. műszaki osztály /műhelyek, gyárak, építés/ 4. őstermelés, /növénytermelés, kertészet, erdészet/ 5. népjóléti/ szociális, egészségügyi, népművelési stb./ 6. kereskedelmi. /39/

A ménesbirtok cselédsége teljesen elégedett volt a sikeres bérharcon utján elért eredményekkel és nem törekedett a tulajdonviszony megváltoztatására. Nincs is a szabályzatnak olyan pontja, amely ilyen jellegű törekvést tükrözne. Az elosztási viszonyok területén megmaradtak a régi bérezési formák, a megtermelt javakból való egyébfajta részese-
désről nincs szó.

A burzsoázia, és a földbirtokosok körében nagy riadalmat keltett a szocializálásnak még ilyen különös formája is. A Makói Ujság 1919. március 20-i száma is riadtan reagált az eseményre: " Ma délelőtt azt a riasztó hírt kaptuk, miszerint... szocializálták a mezőhegyesi Álbani Ménesbirtokot. Hirforrásunk szerint a ménesbirtok személyzetét erre a lépésre az készítette, hogy a kormány a szomszédos községek földigénylőit a

ménesebirtokból akarja kielégíteni." - majd némileg megnyugodva konstata-
tálta, hogy " általában a birtok és a gyárak vezetésében semmi változás
nem történt." /40/

" A mezőhegyesi uradalom tisztikara tehát a cselédek és a falu ellenté-
tét kihasználva először kijátszotta a cselédséget a falu ellen, azután
az uradalmi cselédeket játszotta ki, sőt saját helyzetét jelentősen meg
is szilárdította. Holott ezen ellentétek békés kiegyenlítésével mind az
uradalmi cselédek, mind a falusi parasztság megtalálta volna a forradal-
mi kisajátítás útját." /41/

A mezőhegyesi szocializálás tehát semmiképpen nem tekinthető a bir-
tok alulról kezdeményezett forradalmi kisajátításának, és így nem is
hasonlítható a Latinka Sándor és Tóth Lajos által vezetett kaposvári
Munkástanács forradalmi kisajátító tevékenységéhez, akik képesek voltak
a falusi és a pusztai szegénység éles ellentétét elsimitva a földosztás
és a termelőszövetkezetek kombinációs megoldásával a somogyi földfogla-
ló mozgalmat egységes irányítás alá vonni, ily módon valóban forradalmi
kisajátítást hajtani végre 1919. tavaszán. /42/

A csanád megyei szegényparasztság erélyes fellépésének és a kormány-
biztos sürgető leveleinek hatására végre a kormány is intézkedni kez-
dett a földreform végrehajtása érdekében, a Szegeden székelő 10. számú
Földmérési felügyelőséget bízva még Csanád megyében a földosztás gyakor-
lati végrehajtásával. 1919. március 6-án a 10/5 számú birtokrendező bi-
zottság el is indult Mezőkovácsháza, Nagybánhegyes, Reformátuskovács-
háza, Csanádapáca, és Kunágota községekbe. /43/

A birtokrendező bizottság munkájáról és tevékenységéről egyetlen adat
áll rendelkezésünkre, amely szerint Dombegyházán elkészült a parcellá-
zási térkép. /44/ Valószínűnek látszik, hogy a többi említett községben
sem jutott tovább a munkában a birtokrendező bizottság.

A kormány intézkedése tehát elkésetten és csigalassusággal követte a szegényparaszság és földmunkásság mozgalmait. " Az előmunkálatokm közül elkészült a földigénylők összeírása és a birtokstatisztika, de a valóságban megindult a tényleges földosztás, az erőszakos birtokbavétel... A földek önkényes birtokbavétele csak egyenes következménye volt a novemberi eseményeknek." - állapította meg a vármegye alispánja. /45/

A földkövetelés helyenként ~~hasz~~szekapcsolódott a házhelyek igénylésével. A battonyai munkások házhelyeket, sőt azonnal építendő házakat követeltek. /46/ A pitvarosiak kérték, hogy a főszolgabíró a község számára építendő loo állami munkásház építésére tegyen előterjesztést, mivel a lakosság túlnyomó része munkás, és másképpen nincs lehetőségük házhoz jutni, és a községnek nincs vagyona, amelyből támogatást tudna nyújtani. /47/ Az SZDP. nagylaki szervezetének követelésére a községi előljáróság határozatot hozott a munkásházhelyek megvásárlásáról és kiosztásáról 1919. tavaszán. "A házhelyek kiosztását a Szociáldemokrata Párt helyi csoportja fogja végezni." /48/

A Csanád megyei őszi és tavaszi parasztmozgalmakról végül megállapíthatjuk, hogy 1918. decemberétől a középpontban a földkérdés állt. Láthattuk azt, hogy a parasztság földért folytatott harca már decemberben jelentős eredményeket hozott, de a mozgalom teljes szélességében csak az 1919. év február - márciusában bontakozott ki, mikor már fokozatosan érlelődtek a szocialista forradalom feltételei.

Jellegét tekintve nem volt egységes ez a mozgalom. A legfontosabbat a földkérdést vizsgálva elmondhatjuk, általános jellemzőként, hogy a forradalom e szakaszában mindenütt a nagybirtokrendszer felszámolása volt a főcél, de a megye különböző területein is világosan elkülöníthetők voltak az egyes fokozatok. A battonyai és a nagylaki járás terü-

tén a szegényparasztság megrekedt a földkövetelés szintjén, várva a földreform felülről való végrehajtását. A két járás mezőgazdasági proletariátusa egyelőre megelégedett a munkabérek és az aratási rész jelentős emelésével. A nagy és középbirtokosok engedékenysége türelmesebbé tette a falusi szegénységet. " Különben is 1919 őszére biztosra veszik a földosztást... de a Szociáldemokrata Párt szövetkezeti termeléses földosztása nem tetszik általában." /49/

Az őszi földosztásban való bizakodás a Buza Barna féle tervezet elfogadását jelentette. Ez a várakozó megalkuvás magyarázatot nyer a két járás községeinek a másik kettőnél sokkal kedvezőbb birtokmegoszlásában: tehát a földnélküliek és a törpebirtokosok radikalizmusát a túlsúlyban lévő gazdaréteg képes volt bizonyos fokig ellensúlyozni. A battonyai járásban kivételt képezett a jelentős munkásmozgalmi multtal rendelkező régi telepesközség- Dombegyháza, ahol - mint már említettük - sikerrel járt a leszerelt földnélküli katonák harca a nagybirtok ellen, ingyenes földosztást tudtak megvalósítani.

A központi járás Mezőhegyes körül elhelyezkedő telepesközségeinek kezdeti sikeres földfoglaló mozgalmát derékba törte a ménesbirtok vezetőségének preventív intézkedése a birtok szocializálásával, Makó, Püspök-lele és Földeák mozgalma - bár legsikeresebben harcoltak a régi közigazgatás ellen - megrekedt a háború előttinél valamivel kedvezőbb feltételeket nyújtó kisbérlet szerzés szintjén. Itt szinte betűről-betűre a február 13-i átmeneti megoldást valósították meg. Az a tény, hogy pontosan Makó és a hozzá legközelebb eső falvak lakossága rekedt meg a földért folytatott harc legalkacsonyabb szintjén, minden további tárgyi bizonyíték nélkül is a makói SZDP. /és KMP./ parasztpolitikájának súlyos kritikája.

A megye négy járása közül végül a mezőkovácsházi járás szegényparasztságának mozgalmát értékelve elmondhatjuk, hogy a legsikeresebb

harcot ezek a községek vívták a földért. Jellemzőként kiemelve a kun-
ágotai Munkástanács tevékenységét: névleges haszonbérért / holdanként
50 korona / 2600 hold bevetett területet kényszerítették ki a birtoko-
soktól, és azt 5-6 holdas parcellákban felosztották a földnélküliek
között. Maga a haszonbér nem fedezte - a pénz akkori értékét alapul vé-
ve - a szántás, vetés és a vetőmag értékét, különösen, ha figyelembe
vesszük, hogy a községi szociáldemoktata földmunkás egyletekben a nap-
számot 40 koronában állapították meg. A kényszerbérletnek ez a formája
értékben és jelentőségben felért a tulajdonba vétellel és jóval túllé-
pett nemcsak a február 13-i rendeleten, hanem a február 16-i törvényen is.
A történelmileg kialakult birtokviszonyok determináló hatása érződött
a megye területén a mozgalmak intenzitásának különbözőségében. Megfigyel-
hető, hogy a Kelet-Csanádban fekvő földnélküli, vagy kevésföldű hajdani
kertésztelepítvényekből kialakult községek mozgalma sokkal erőteljesebb
volt, mint a megye délnyugati - nyugati területein lévő hajdani úrbéres
falvaké.

A novemberben létrejött paraszti egység 1919 tavaszára felbomlott.
Általában a módosparaszti réteget a túlnyomó számban lévő napszámosság
háttérbe szorította a falu életének irányításában, vagy a nemzeti taná-
csokban szerzett nagyobb befolyás, vagy pedig a nemzeti tanácsokra gya-
korolt nyomás révén. Viszont a közös bérharcokon keresztül közeledés
történt a falusi és a pusztai szegénység között.

A ménesbirtok és a környező telepesközségek között volt egyedül lényeges
ellentét amely nem oldódott meg, mivel a birtok cselédsége a falvakkal
való megegyezés helyett a birtok tisztikarával való szövetséget válasz-
totta. Az előbbinél sokkal jobban fékezte a mozgalmak lendületét a
községek teljesen önálló működése és egymástól való elzárkózása.

A földkérdés előtérbe kerülésével a nagyobb határral rendelkező közsé-
gek ellentétbe kerültek azokkal, amelyeknek határában nem volt nagy és

középbirtok. Az előbbieket minden eszközzel igyekeztek a más községbeli lakosságot a határtól távoltartani. " Így Földeák és Püspöklele zsel-
lérnépe kész lett volna fegyvert ragadni, hogy a makóiaknak a határba
való betelepülését meggátolja... A dombegyháziak panaszkodtak a kunágo-
taiakra, a mezőkovácsháziak, vagy a reformátuskovácsháziak a nagybán-
hegyesiekre." "Az idegen ki a határból !" - volt a jelszó... Református-
kovácsháza kérvényt adott be, hogy a nagykiterjedésű Kaszaper - pusztá
Nagybánhegyestől elszakítva hozzájuk csatoltassék. /50/

Az ellentét olyan méreteket öltött, hogy az egyes községek munkástanácsai
megtiltották a birtokosoknak, hogy más községekből való munkásokkal dol-
goztassanak. Reformátuskovácsháza napszámosait - akik a szomszédos Nagy-
bánhegyes uradalmaiban keresték munkaalkalmukat - ilyen rendelet tartot-
ta távol a nagybánhegyesi birtokoktól. A rendeletek betartását - mint
már említettük - a nagybánhegyesi Munkástanács fegyveres katonákkal el-
lenőriztette. /51/

Ezek az ellentétek akadályozták meg Csanád megyében az egységes föld-
foglaló mozgalom létrejöttét.

A régi közigazgatás és karhatalom szétzúzásával megteremtődött a lehető-
sége annak, hogy a makói Munkástanács és az SZDP., valamint a KMP.
helyi szervezetei elsimítsák ezeket az ellentéteket, és a szegényparaszt-
ság szétszórt mozgalmát összefogva, hathatós támogatást nyújtsanak az
egyes községek agrárproletariátusának a földkérdés alulról jövő forra-
dalmi megoldásához, de ez a lehetőség kihasználatlanul maradt.

Csanád megyében viszonylag korán kialakultak a tanács hatalom fel-
tételi. Február havától kezdve Makó város közigazgatását teljesen a
Munkástanács vette kezébe. A főtisztviselők közül nem működtek a polgár-
mester, főjegyző, rendőrkapitány, főügyész és az adóügyi tanácsos. /52/
Február 1-én pedig Boromissza Jenő vezetésével rövid időre a város és a

megye élére direktóriumot állítottak. /53/

A makói Munkástanács nemcsak a városba-n gyakorolta a végrehajtó hatalmat, hanem a megyei közigazgatásra is hatást gyakorolt azzal, hogy két bizalmi férfi révén az alispáni hivatalt is ellenőrzése alatt tartotta, tehát már a proletárdiktatura kikiáltása előtt lényegében a Munkástanács kezében összpontosult a hatalom a megyében. /54/ A z átalakulás a falvakban is megmutatkozott. A csanádapácai szervezett földmunkások harcos osztályöntudata nyilvánult meg a március 15-én rendezett ünnepségen. " Március 15-én már kitűzték a vörös zászlót... A nemzetiszín a gazdáké, a vörös a munkásoké!"- hangoztatták a falu földmunkásai, mintegy elkülönítve magukat a gazdaközönségtől. /55/

Az elmondottakból következően: Csanád megyében 1919 márciusára megérték a proletárforradalom feltételei, s a megye proletariátusa tudatosan készült a hatalom teljes átvételére.

A Tanácsköztársaság kikiáltásának hírért Szóts Áron kormánybiztos hozta Makóra március 21-22 -re virradó éjjel^{/56/}. A községek elzártsága, a rossz közlekedési és hírközlési viszonyok miatt a megye falvai csak napokkal később értesültek az eseményről. Így Kunágotán 24-én, Mezőkovácsházán 25-én, Mezőhegyesen 26-án győzött a szocialista forradalom. /57/

A Tanácsköztársaság sem oldotta meg a szegényparaszság igényeinek megfelelően a földkérdést, pedig a parasztság a proletárdiktatúrától a földosztás megvalósítását várta. A KMP. agrárpolitikájában azonban a decemberi helyes álláspont háttérbe szorult, és a Kormányzótanács március 27-i vitájában a földkérdést taktikai, élelmezési kérdésként kezelte, és a túlzó baloldali álláspontok érvényesülésének engedett teret. A Vántus - Hamburger féle kombinációs tervezetet /Földosztás és szövetkezetek létesítése/ nem fogadta el és az április 4-én megjelent törvényerejű rendeletben a nagy és a középbirtokok államosítását és azokon szövetkezetek létesítését rendelte el. /58/

A Tanácskormány elhibázott rendelete / melyben a munkás - paraszt szövetség kérdése háttérbe szorult az ökonomista elgondolással szemben/ károsan éreztette hatását a megye mezőgazdasági munkásainak és törpebirtokosainak körében is, akik az új rendtől jogos földigényük kielégítését várták. Kunágotán a földkérdés kedvezőtlen megoldása miatt a proletárdiktatúrát bizalmatlanul fogadták. A megyei direktórium Tolnai Gábert, a népszerű vezért, a földért folytatott harc következetes képviselőjét félreállította. /59/

Ráth József kunágotai birtokos 1921-ben készített jelentésében beszámol a szervezetek alakításáról. " ... a földbirtokokat állami tulajdonba vették. Helyenként meghagyták a gazdatiszteket, de a cselédekkel egyenlő szegődményre... A falusi állás és szerződés nélküli munkásság továbbra is földet követelt, viszont a birtokra már alkalmazott cselédség és a részesek tiltakoztak ez ellen, mert létalapjukban látták magukat veszélyeztetni." /60/

A falusi és a pusztai szegénység ellentéte ujult ki tehát Kunágota és Mezőhegyes esetében, mely nemcsak a munkás-paraszt szövetség, hanem a szegényparaszti egység megbontásához is vezetett.

Dombegyházán viszont sokkal kedvezőbb talajra talált a köztulajdonba vétel. A budapesti és makói agitátoroknak sikerült megnyerniük a parasztságot a szervezetelakítás gondolatának. /61/ Szövetkezetelakítás első lépésével találkozunk Magyarbánhegyesen is már elég korán. 1919. március 26-án a munkástanács utasította két tagját, hogy fegyveres karhatalom igénybevételel foglalja le a község határában lévő nagybirtokokon az összes terméket, gazdasági felszerelést, állatállományt, élelmiszert az alkalmazottak részére. /62/

A szövetkezeti mozgalom azonban nem bontakozhatott ki Csanád megyében a tanácshatalom rövid fennállása alatt.

A földosztási törekvések azonban továbbéltek, és kis méretekben meg is valósultak. A kevermes direktórium - mivel a nagybirtokhoz nem nyulha-

tott felosztó szándékkal - 100-200 □-öles parcellákban felosztotta a helybeli pap, főjegyző és Domcsik András nagygazda földjeit. Kiosztotta veteményesföldnek az arra rászorulóknak, ugyanakkor kártalanította némi pénzzel a tulajdonosokat. /63/

A francia, a szerb és a román burzsoá hadsereg közeledésének hírére március végén megkezdődött a megye területén a toborzás a Vörös hadseregbe. Március 29-én megérkezett Makóra Vásárhelyi Kálmán a Hadügyi Népbiztosság megbízottja - a következetes forradalmi terror képviselője - a toborzás végrehajtására. Munkájának eredményességét dicséri, hogy Makón korukat letagadva 16 éves fiúk is kárték felvételüket a Vörös Hadsereg kötelékébe. Vásárhelyi április 23-ig végezte szervező munkáját, az említett napon egy ellenforradalmi puccskísérlet áldozatául esett./64/ A Hatodik Vörös Hadosztály április 20-i kimutatása szerint Csanád megyében a toborzás a következő eredményt mutatta:

	összesen	gyalogos	huszár	tüzér	ujonc
Makói járás	537	385	7	52	84
Nagylaki járás	236	99	11	18	108
Battonyai járás	77	37	2	-	37
Mezőkovácsházi járás	<u>286</u>	116	2	23	91
/65/	1136				

A toborzásnak nem ez a végső eredménye. Erről tanuskodik a csanádapácai előljáróság jelentése a proletárdiktatura időszakáról. " A Vörös Hadsereg toborzóit nagy lelkesedéssel fogadták. Sokan beálltak a Vörös Hadseregbe, különösen a román megszállás előtti napokban." /66/

A kimutatás készítésének és a megye idegen megszállásának dátuma között egy teljes hét volt, s az utóbbi forrás tanúsága szerint a toborzás ebben az utolsó, közvetlen fenyegetett időszakban érte el a legjobb eredményt, tehát Csanád megye lakossága nagyobb arányban vett részt

a Tanácsköztársaság védelmi harcaiban, mint az idézett statisztika mutatja. Mindezek ellenére a toborzás nem járt általában olyan sikerrel, mint a Viharsarok másik két megyéjében, Békésben és Csongrádban. Ennek okai abban is kereshetők, hogy az elhibázott agrárpolitika erősebben éreztette hatását az agrárproletariátus 74 %-át kitevő mezőgazdasági napszámosok és a jelentős számú törpebirtokosság és részes művelők körében, mint az ország más területein. Hozzájárul ehhez még a megye községeinek külvilágtól erősen elzárt volta, különösen a battonyai járásé, valamint a nemztiségi ellentétek miatt a nemzetiségi szegényparasztság tartózkodása a proletárhadseregbe való belépéstől.

A megye vöröskatonái a Hatodik Vörös Hadosztály kötelékében harcoltak sikeresen, egészen a Tanácsköztársaság bukásáig. Különösen kiemelkedő volt a Lajtos István béres által vezetett makói Vörös Védőrség hősiessége a felvidéki hadjáratban, a Salgótarján, Kisterenye, Losonc és Kassa környékén vívott harcokban. /67/

1919. április 27-ével zárult le Csanád megye történelmének az a nagyszerű szakasza, melyben 1918. novemberétől kezdődően a megye dolgozói két forradalom harcain keresztül először jutottak el a kizsákmányolásmentes társadalomba.

A közeledő intervenciós csapatok elől április 26-27-én a falusi direktóriumok elmenekültek. /68/ 27-én délelőtt 10 órakor elmenekült a megyei és Makó városi direktórium is. /69/

Délelőtt 11 órakor szerb gyalogság majd francia gyarmati lovasság vonult be Makóra, a megye nagyrésztét, később pedig Makót is román csapatok szállták meg.

A megszálló csapatok első intézkedése az őszirózsás forradalom előtti megyei és városi közigazgatás visszaállítása volt, de szolgálatba léptették a régi karhatalmat, a csendőrséget is. Ezzel megkezdődött a meg-

Torlása Földeákon a direktórium a helyénmaradt és csak a kiszálló csendőrség tudott véget vetni működésüknek. Csanádapácán pedig a megszállás délelőttjén egy csapat helybeli vöröskatona visszajött Orosházáról és fegyverrel kergette ki a községből a közben újra megalakult csendőrséget. /70/

A román burzsoá megszálló csapatok kegyetlen terrort alkalmaztak a megye lakosságával szemben. A rendelkezésünkre álló csekély forrásanyagból is arra lehet következtetni, hogy óriási méreteket öltött a táncshatalomban résztvett és el nem menekült dolgozók üldözése és elhurcolása. A mezőkovácsházi főszolgabíró 1919 május 20-1 jelentése szerint "Mezőkovácsházán 13 férfi és 5 nő lett elfogva, akik a román megszálló csapatok által nyilvánosan megverettek, és a férfiak Mezőhegyesre beszállítottak. Ezek közül 6 harmadnapra hazabocsájtott, 7 azonban - akik bolsevisták voltak - még mindig ott van. Kunágótáról 16 egyén lett elszállítva, ezek közül 8 hazajött. Apácán is többek összefogattak és megverettek, ezeket közvetlenül Apácáról vitték el. A többi községekben még folynak a letartóztatások. " /71/ Elhurcolták a kunágotai cselédek egyik vezetőjét, Oravecz Andrást is, /72/ Apácáról pedig Göcző Jánost, aki a szervezett földmunkások vonatellenőrző osztagának parancsnokaként megakadályozta a zsirosparasztok és a hentesek élelmiszerüzérkedését.

Más jelentés 4 makói, 1 földeáki, 2 kevermes, 1 mezőkovácsházi 1 reformátuskovácsházi vagyontalan földmunkás és egy battonyai iparossegéd elhurcolását jelezte. /73/

A megye uralkodó osztálya áruló módon kiszolgálta a megszállókat. A visszaállított csendőrség tevékenyen hozzájárult a forradalomban résztvett munkások és szegényparasztok üldözésében, a megszálló hatalom kezére adásában. Az Aradról érkező - francia védnökség alatt álló - csendőrök Battonyán 2 magyar, 2 szerb és egy román szegényparasztot tartóztattak le már közvetlen megérkezésük után és átadták őket az ara-

di francia parancsnokságnak. /74/

A román megszállás súlyos terheket rótt a megye parasztságára. Egymás után jelentek meg a rekviráló rendeletek, amelyek nemcsak terményfölöslegeiktől, hanem fontosabb munkaeszközeik jó részétől is megfosztották a parasztságot. Kunágótáról pl. egy-egy alkalommal 40-100 kocsi rablott holmit vittek el. A ^{/75/} tulzott rekvirálások Apátfalván - a megye egyik leggazdagabb községében - véres zendüléshez vezettek, melyet a megszállók kegyetlen terrorral fojtottak el. A három megölt katonáért megtorlásul 34 férfit /kötük egy 14 éves fiút/ ~~és 4 nőt~~ agyonlőttek, három férfi és egy nő pedig a kiállott szenvedések következtében öngyilkosságot követett el. A falu férfilakosságából 88-at elhurcoltak.

/76/

1920. március 29-én Horthy csapatai vonultak be Makóra, /77/ április elsejével pedig megszűnt Csanád megyében a román megszállás. /78/ Ezzel megkezdődött a megyében a negyedszázados Horthy - korszak.

Az antiszociális és antidemokratikus parasztpolitika, a földkérdés megoldatlansága, a Horthy fasizmus idején egyre jobban elmélyítette a parasztság válságát, fokozta az osztályellentéteket. A megye földmunkás és szegényparaszt mozgalmaira ezekből következően szükségszerűen a földért folytatott harc nyomta rá a bélyegét a továbbiakban is.

J E G Y Z E T E K.

1. Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon 1848 - 1948.
Bp. 1963. I. k. 164. l.
2. U.o.
3. U.O.
4. Szabó Ferenc: Az 1891-es battonyai megmozdulás gazdasági - társadalmi háttere és mozgalmi előzményei. Battonya 1891. c. kötet. A Battonyai Községi Tanács kiadása 1966. 11. l.
5. U.o. 12. l.
6. U.o. 16. l.
7. U.o.
8. U.o.
9. U.o. 17. l.
10. U.o.
11. U.o.
12. U.o.
13. Lásd: Szabó Ferenc i.m.
14. Lásd: Földmunkás és szegényparaszt... I. k. 261. l.
15. U.o. 179-180. l.
16. U.o. 181. l.
17. U.o. 182. l.
18. Oltvai Ferenc: A battonyai zendülés eseményei. Battonya 1891. c. k. 25. l.
19. U.o. 26. l.
20. U.o. 27. l.
21. U.o. 28. l.
22. U.o.
23. Szabó F. i.m. 19. l.
24. Földmunkás és szegényparaszt... I. k. 190. l.
25. Szabó F. i.m. 20. l.
26. Az események részletes leírását lásd: Földmunkás és szegényparaszt

mozgalmak... l. k. 190 -194. l. valamint Höhn József: Felkelés
 Battonyán 1891. Battonyai füzetek 9. sz.

27. Földmunkás és szegényparaszt... l. k. 209. l.
28. U.o.
29. U.o. 210. l.
30. U.o. 269. l.
31. U.o. 399. l.
32. U.o. 406. l.

II. fejezet.

1. Rubinek Gyula: Magyarországi Gazdaczimtár. Budapest 1911-12 /?/
 193-194 l. és Statisztikai Közlemények. 1900. XXIV. k. II. Táblás
 kimutatások. 67. l. I. Általános jelentés 7-10. l.
2. Mészáros Károly: Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság
 parasztpolitikája. Bp. 1966. Akadémiai Kiadó.
3. Rubinek Gyula im. u.o.
4. Statisztikai Közlemények u.o.
5. Dr. Joó Imre: Csanád-Arad-Torontál vármegyék 10 évi népmozgalmi
 adatai. Makó. 1926. /A szerző adatait az 1920-as népszámlálásra
 alapozza./
6. U.o. 36-51. l. Az egyes települések birtokstatisztikája.

Makó rt. város.

Lakosainak száma: 37.148

Területe: 46.709 kh.

Birtokmegoszlás:

1- 10 kh-ig	13.452 kh.	3.842 egyén	/28,8 %/
10- 50 "	23.403 "	1.463 "	/50,1 %/
50- 100 "	3.274 "	38 "	/ 7,0 %/
100- 500 "	3.495 "	25 "	/14,1 %/

Husznál többmunkást foglalkoztató gyár, ipartelep száma 8. összesen 300 munkással.

Apátfalva nagyközség

Lakosainak száma: 5.741

Területe: 8.966 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	4.481 kh	920 egyén	/50,0 %/
10-	50 "	3.260 "	178 "	/36,3 %/
50-	100 "	380 "	6 "	/ 4,2 %/
100-	500 "	845 "	3 "	/ 9,5 %/

Ipartelepek száma 1. összesen 30-40 munkással.

Földeák nk.

Lakosainak száma: 5.586

Területe: 12.000 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	2.628 kh	695 egyén	/21,9 %/
10-	50 "	3.092 "	122 "	/25,8 %/
50-	100 "	780 "	9 "	/ 6,5 %/
100-	500 "	3.361 "	16 "	/28,1 %/

/Főképpen a szerteágazó Návay család birtokában/

500-	1000 "	646 "	1 "	/ 5,3 %/
1000-	1500 "	2.493 "	2 "	/12,4 %/

Királyhegyes nk.

Lakosainak száma: 990

Területe: 1.492 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	1.138 kh.	220 egyén	/76,4 %/
10-	50 "	282 "	22 "	/18,8 %/
50-	100 "	72 "	1 "	/6,9 %/

Magyarcsanád nk.

Lakosainak száma: 2.981

Területe: 8.910 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	1750 kh.	350 egyén	/19,4 %/
10-	50 "	4.310 "	120 "	/48,3 %/
50-	100 "	1.615 "	25 "	/18,1 %/
100-	500 "	625 "	3 "	/ 7,0 %/
500-	1000 "	610 "	1 "	/6,9 %/

Püspöklele nk.

Lakosainak száma: 2,451

Területe: 8.000 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	750 kh.	164 e gyén	/ 9,4 %/
10-	50 "	250 "	6 "	/ 3,1 %/
50-	100 "	121 "	3 "	/ 1,5 %/
100-	500 "	110 "	1 "	/1,4 %/

1500 Khn felül 6.879 kh. a püspöki uradalom.

Ambrózfalva nk.

Lakosainak száma: 1.063

Területe: 1949 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	768 kh	136 e gyén	/40,6 %/
10-	50 "	540 "	47 "	/27,7 %/
50-	100 "	130 "	2 "	/ 6,6 %/
100-	500 "	490 "	4 "	/25,0 %/

Csanádalberti nk.

Lakosainak száma: 1377

Területe 2677 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	686 kh.	101 egyén	/26,0 %/
10-	50 "	1230 "	62 "	/45,8 %/
50-	100 "	53 "	1 "	/ 1,9 %/
100-	500 "	708 "	5 "	/26,3 %/

Csanádpalota nk.

Lakosainak száma: 6.128

Területe: 16.272 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	4.290 kh.	898 egyén	/26,4 %/
10-	50 "	4.340 "	232 "	/26,6 %/
50-	100 "	883 "	12 "	/ 5,5 %/
100-	500 "	697 "	2 "	/ 4,3 %/
500-	1.000 "	839 "	1 "	/ 5,1 %/
1.500 kh-n felül		5.220 "	1 "	/32,1 %/

Kövegy nk.

Lakosainak száma: 934

Területe: 1692 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	740 Kh.	144 egyén	/43,7 %/
10-	50 kh-ig	840 "	37 "	/49,9 %/
50-	100 "	108 "	2 "	/ 6,4 %/

Nagylak nk.

Lakosainak száma: 503 /Trianon után/

Területe 1.898 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	1.057 kh.	250 egyén	/55,6 %/
10-	50 "	650 "	25 "	/34,3 %/
50-	100 "	66 "	1 "	/ 3,5 %/
100-	500 "	125 "	1 "	/ 6,6 %/

Ipartelepek száma 1. 400-500 munkással.

Nagymajláth - Nagykopáncs

Lakosainak száma: 1.472 /1.038 + 434/

Területe: 6.806 kh.

Birtokmegoszlás:

Nagymajláth:

1-	10 kh-ig	1.617 kh.	220 egyén	/93,6 %/
10-	50 "	110 "	3 "	/ 6,4 %/

Nagykopáncs:

1-	10 kh-ig	1.879 kh	160 egyén	/37,0 %/
10-	50 "	1.800 "	90 "	/35,2 %/
50-	100 "	800 "	8 "	/15,9 %/
100-	500 "	600 "	5 "	/12,0 %/

Pitvaros nk.

Lakosainak száma: 3.091

Területe 2.282 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	1.307 Kh.	249 egyén	/57,3 %/
10-	50 "	904 "	49 "	/39,6 %/
50-	100	71 "	1 "	/3,1 %/

Battonyai járás

Battonya nk.

Lakosainak száma: 13.737

Területe: 23,521 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	2.416 kh.	578 egyén	/10,3 %/
10-	50 "	7.435 "	341 "	/31,6 %/
50-	100 "	2.484 "	39 "	/10,5 %/
100-	500 "	3.357 "	15 "	/ 14,7 %/
500-	1.000 "	2.601 "	4 "	/11,0 %/
1.000-	1.500X "	3.424 "	3 "	/14,8 %/

Ipartelepek száma 2, összesen 40-50 munkással.

Dombegyháza nk.

Lakosainak száma: 5.554

Területe: 12.867 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	881 kh.	606 egyén	/ 6,4 %/
10-	50 "	1.270 "	62 "	/ 9,8 %/
50-	100 "	1.716 "	18 "	/13,4 %/
100-	500 "	3.751 "	16 "	/29,4 %/
500-	1.000 "	1.633 "	2 "	/12,6 %/
1.000-	1.500 "	3.666 "	3 "	/28,4 %/

Kevermes nk.

Lakosainak száma: 4.477

Területe: 8.648 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	7.310 kh.	737 egyén	/84,5 %/
10-	50 "	548 "	19 "	/ 6,3 %/
50-	100 "	790 "	7 "	/ 9,2 %/

Mezőkovácsházi járás:

Mezőhegyes nk.

Lakosainak száma 7.482

Területe: 30.192 kh. amely teljes egészében a Magyar Királyi Állami

Birtokmegoszlás: - Ménesbirtok tulajdona.

Egy gyára van /cukor és szeszgyár/ 1.060 munkással

Csanádapáca nk.

Lakosainak száma: 4.576

Területe - 8.950 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	1.580 kh.	230 egyén	/17,7 %/
10-	50 "	2.570 "	74 "	/28,7 %/

50-	100 kh-ig	2.480 kh.	34 egyén	/27,7 %/
100-	500 "	1.334 "	5 "	/14,9 %/
500-	1.000 "	986 "	1 "	/11,0 %/

Dombiratos nk.

Lakosainak száma: 1.394

Területe: 2.566 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	1.517 kh.	182 egyén	/59,2 %/
10-	50 "	182 "	6 "	/ 7,1 %/
50-	100 "	192 "	2 "	/ 7,5 %/
100-	500 "	-	-	-
500-	1.000 "	675 "	1 "	/26,2 %/

Kunágota nk.

Lakosainak száma: 6.232

Területe: 1 13.250 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	1.720 kh.	220 egyén	/19,9 %/
10-	50 "	2.310 "	99 "	/17,4 %/
50-	100 "	1.486 "	16 "	/11,2 %/
100-	500 "	3.835 "	14 "	/29,1 %/
500-	1.000 "	2.571 "	4 "	/19,4 %/
1.000-	1.500 "	1.326 "	1 "	/10,0 %/

Magyarbánhegyes nk.

Lakosainak száma: 3.906

Területe: 6.341 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	410 kh.	101 egyén	/ 6,6 %/
10-	50 "	1.615 "	86 "	/25,4 %/
50-	100 "	630 "	9 "	/ 9,9 %/
100-	500 "	1.583 "	4 "	/25,9 %/
500-	1.000 "	2.103 "	3 "	/32,2 %/

Mezőkovácsháza nk.

Lakosainak száma: 4.721

Területe: 6.200 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	1.450 kh.	210 egyén	/24,8 %/
10-	50 "	1.850 "	112 "	/29,8 %/
50-	100 "	920 "	14 "	/14,8 %/
100-	500 "	797 "	5 "	/12,8 %/
500-	1.000 "	1.093 "	2 "	/17,8 %/

Nagybánhegyes nk.

Lakosainak száma: 5.245

Területe: 15.176 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	3.323 kh.	408 egyén	/21,8 %/
10-	50 "	2.415 "	88 "	/15,9 %/
50-	100 "	1.185 "	15 "	/ 7,9 %/
100-	500 "	3.891 "	13 "	/25,7 %/
500-	1.000 "	2.641 "	3 "	/17,4 %/
1.000-	1.500 "	-	-	-
1.500	-	1.721 "	1 "	/11,3 %/

Reformátuskovácsháza nk.

Lakosainak száma: 1.448

Területe: 1.827 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	235 kh.	78 egyén	/12,8 %/
10-	50 "	1.091 "	51 "	/59,8 %/
50-	100 "	501 "	7 "	/27,4 %/

Végegyháza nk.

Lakosainak száma: 1.677

Területe: 1.063 kh.

Birtokmegoszlás:

1-	10 kh-ig	381 kh.	90 egyén	/35,8 %/
10-	50 "	682 "	30 "	/64,2 %/

7. Oltvai Ferenc: Mezőkovácsháza község telepítése és fejlődése 1848

1814-1849. Emlékkönyv Mezőkovácsháza alapításának 150. évfordulójára.

Mezőkovácsháza. 1964. 24. lap

8. U.o.

9. U.o. 26. l.

10. U.o. 27. l.

11. U.o. 29. l.

12. U.o. 30. l.

13. U.o. 36. l.

14. U.o. 37. l.

15. U.o. 38. l.

16. U.o.

17. U.o. 37. l.

18. U.o. 41. l.

19. U.o. 42. l.

20. U.o. 43. l.

21. U.o. 44. l.

22. Eörsi Béla: A magyar földműves szegénység kialakulása. Bp. 1938. 43. l.

23. U.o. 41. l.

24. Battonyai járás Főszolgabirójának iratai 1370/1919

Aratási szerződés

Mely egyrésztől Heimann Dezső úr dombegyházi lakos, mint munkaadó, másrésztől alulirott munkások között a következőkben kötött:

1./ Alulirott munkások az 1898.II.tc-ben foglalt jogok és kötelezettségek mellett. egyetemlegesen elvállaljuk a fent nevezett munkaadó dombegyházi bérletén az 1918-as évben az összes learatásra kerülő őszi és tavaszi gabonák learatását.

2./ A munkások kötelesek az első felszólításra a marokszedőkkel együtt azonnal az aratáshoz hozzáfogni, a munkaadó által megnevezett helyen az aratást úgy végezni, ahogy azt a munkaadó megkívánja, rövid kistarlót hagyni, tisztán felgereblyézni, s a kaparékokat kékbe kötve keresztbe rakni. Ki tisztán nem gereblyéz, vagy hosszú tarlót hagy, jogában áll a munkaadónak utána összegereblyéztetni, úgyszintén a hosszú tarlót újból levágnatni azon arató terhére.

3./ Ha az esőzések miatt a kereszttek beáznának, kötelesek a munkások a munkaadó, vagy annak megbízottjának utasítása szerint széjjelrakni, megszárogatva újból összerakni, mindenkor a keresztteket jól lekötöni. Szél, vihar ha a keresztteket szétszórja, kötelesek azt minden esetben újból összerakni.

4./ Ha a munkaadó úgy kívánja, kötelesek a munkások, avagy csak az a munkás, amelyikez a munkaadó felszólít az aratás végeztével a részcséplés előtt a hordáshoz hozzáfogni, mégpedig a környéken lévő uradalmakban fizetett napszám mellett.

5./ Mivel dohánykertészek is vannak és ezek is aratnak, ami ellen a munkásoknak semmi kifogásuk nem lehet, és ha a munkaadó szükségesnek látja, foglyokkal és cselédekkel is arathat, bármi módon is - ami ellen a munkások kifogással nem élhetnek.

6./ Az aratási munkálatokért kapják a munkások a learatott gabonának minden tizedik keresztjét, aratási konvenció fejében kapnak az aratók páronként 80 kg. búzát, 6 l. főzeléket 5 kg. szalonnát, 3 kg. sót és pálinkapénzt 15 koronát.

7./ Azon esetben, ha a gabona feltűnően meghibásodna úgy végezhetik az aratást/1.200 □-ölet/ 70 kg. búzáért.

8./ Minden arató kap ezen kívül 3 hold 1.100 □-öles tengeriföldet harmadában megmunkálni, a tengerit, valamint a szárat hazaszállítva, azaz igát kapnak a hazaszállításhoz. A szárat tartoznak a földről a kukorica törése után és részélése előtt a kijelölt helyre betakarita-

ni, mind az uradalmit, mind a magukét, és ott, akár kis, akár nagy kúpokba rakni az uradalom megbizottjának utasítása szerint. a munkát ott és akkor kell végezni, amikor arra felszólíttatnak. A tengeri közé cirkot, babot és tököt kell ültetni a munkásoknak. A cirok és a tök harmados, a bab feles. Minden arató 12 napig arathat, vagy pedig 10 kisholdat egy kaszára. A részcséplésnél a marokverőkkel együtt tartoznak jelen lenni az aratók. Ha cs-ak egyik is hiányzik, az húsz koronára büntetendő.

Ezen szerződést megértettük, előttünk felolvastatott, megmagyaráztatott. Aláírásunkkal úgy magunkra, mint a munkaadóra nézve kötelezőnek ismerjük el.

Battonya. 1918. február 3-án

Alulírott munkások:

Munkaadó helyett:

Nyári István

Forgács András gazdatiszt

Bartos János

x Juhász Pál

x Ifj. Juhász András

x Mocsári József

Papp József

x Janovics József

x D. Kiss János

Kiss István

Törőcsik József

x Gyüre István

Mihálik András

Mihálikó György

Vass István

x Tapasztó Péter

x Tapasztó János

x Zsilova György

x /analfabéták. Sz.K./

25. Szabó Ferenc: Dél-Tiszántúli munkásszerződések 1889-1944.
Néprajzi Közlemények. XI. sz. Bp. 1966. 161. l.
26. Az adatokat részletesen lásd: Szabó Ferenc: Mezőkovácsháza környé-
ki részesmunkás szerződések az első világháború előtti évtized-
ből. c. munkája. Emlékönyv Mezőkovácsháza alapításának 150. évfor-
dulójára. Mezőkovácsháza 1964. 99-100. l.
27. Eörsi B. im. 43. l.
28. U.o. 37. l.
29. Földmunkás és szegényparaszt... 379. l.
30. Erdei Ferenc: Parasztok. 120. l.
31. Földmun-kás és szegényparaszt... 379. l.
32. U.o. 498. l.
33. Dr. Kelemen Imre: Az állami ménesbirtokok és csikótelepek törté-
nete a Tanácsköztársaság ideje alatt.
II/1 a
Tagyob. P.I. F.M. jelentések. 200. l.
34. Makói Ujs-ág 1919 január 10. Makó város háborús statisztikája.
35. Szegedi Állami Levéltár. Földeák község iratai 4153/1918
/A továbbiakban a levéltár megjelölését elhagyjuk, mivel adata-
ink túlnyomó része innen származik./
36. Idézi Mészáros Károly: Földmunkás és szegényparaszt...498. l.
37. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabirájának iratai 3978/1918
38. Névtelen feljelentés Nagybánhegyesről.
38. Központi Járás Főszolgabirájának iratai 8014/1918
39. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 21734/1918
40. Battonyai Járás Főszplgabirájának iratai 1918 kih. 193/1
41. Feljelentés Pásku Alexa tornyai lakos ellen
41. U.o. 1918. kih. 180/1 Lukács Is-tván tornyai lakos ellen
42. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 15783/1918
43. Battonyai Járás Főszolgabirájának iratai ~~2511/1918~~ 1918 kih. 194/1
Mezőkovácsházi Járás Főszolgabirájának iratai 2511/1918

44. U.o. 4184/1918
45. U.o. 2850/1918
46. U.o. 3472/1918
47. U.o. 2941/1918
48. Központi Járás Főszolgabírájának iratai 7074/1917
49. U.o. 4993/1918
50. U.o. 5711/1917
51. Csanád Várme-gye Alispánjának iratai 5778/1917
52. Központi Járás Főszolgabírájának iratai 5367/1918
53. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 18832/1917
54. Battonyai Járás Főszolgabírájának iratai 1918 kih. 102/2
55. U.o. 1918 kih. 114/2, 115/4, 118/3, 119/2, 120/1 106/2
Mezőkovácsházi Járás Főszolgabírájának iratai 3431/1918 3441/1918
56. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 360/1918
57. Battonyai Járás Főszolgabírájának iratai 1918 kih 155/2
58. U.o. 1918 kih 183/1
59. U.o. 1918 kih. 104/4
60. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabírájának iratai 4306/1918
61. Központi Járás Főszolgabírájának iratai 7654/1917
62. U.o. 5857/1917
63. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabírájának iratai 3978/1918
64. U.o. 79/1919
65. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 174/1918
66. Hajdu Tibor: Az 1918-as Polgári demokratikus Forradalom •
Bp. 1968. 15.1. / A magyarországi hadisegély az ausztriainak
alig több mint fele, a németországinak negyede/
6 7. Csanád Vármegye Főispánjának iratai/bizalmas/ 2541/1918
68. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabírájának iratai 4263/1918
69. U.o. 3798/1918
70. U.o. 5012/1918
71. U.o. 3488/1918

72. Battonyai Járás Főszolgabirájának iratai 1918 kih. 192/2
151/2, 4171/1918, 4133/1918
73. Központi Járás Főszolgabirájának iratai 7572/1917
74. Makó Város Polgármesterének iratai. 2429/1918
75. Központi Járás Főszolgabirájának iratai 8280/1918
76. Battonyai Járás Főszolgabirájának iratai 4106/1918
4135/1918, 4173/1918, 4193/1918, 4289/1918
- Csanád Vármegye Főispánjának bizalmas iratai 110/1918
- Központi Járás Főszolgabirájának iratai 2253/1918, 2307/1918
- Mezőkovácsházi Járás Főszolgabirájának iratai 3791/1918
77. Battonyai Járás Főszolgabirájának iratai 4173/1918
79. ~~78.~~ Csanádpalota Község iratai 1918/255
- Csanád Vármegye Főispánjának Iratai/bizalmas/ 7/1918.
78. P.I. Tagyob. II./21 ll. 1.
- A makói rendőrkapitány jelentése 1920 dec 18-án

LII. fejezet.

1. Hajdu Tibor im. 65. 1.
2. U.o. 92. 1.
3. Csanád Vármegye Főispánjának bizalmas iratai 255/1919
4. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 35/1921
5. Központi Járás Főszolgabirájának iratai 8203/1918
- Nagymajláth község jegyzőjének távirata 1918 nov. 2-án
6. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabirájának iratai 607/1919
- A nagybánhegyesi csendőrőrs 1919. február 11-i jelentése
7. Tagyob. T.K. Csanád megyei táviratok 606. f.
- A csanádapácai csendőrőrs táviratai a Bp-i Csendőrfelügyelőség-
nek nov. 5-én és 11-én
8. U.o. Csanádpalota előljáróságának távirata nov 4-én Szegedre
karhatalomért.
9. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 514/1919

10. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 1713/1921
11. P.I. Tagyob. T.K. Csanád megyei táviratok 606. f.
A battonyai pénzügyőrség távirata Makóra 1918 nov. 2-án
12. U.o. A makói járás főszolgabírójának távirata a belügyminiszterhez
1918. nov. 8-án.
13. U.o. A csanádapácai őrsparancsnok távirati jelentése a belügyminiszterhez 1918. nov. 5-én.
14. U.o. A battonyai Csendőrőrs távirati jelentése a belügyminiszterhez
1918. nov. 2-án.
15. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 1572/1921
A battonyai főszolgabíró jelentése az 1918-1919-es eseményekről.
16. P.I. Tagyob./~~TxKxxCsanádxmegyeixtáviratok~~/ II./21.
Csanád vármegyei Törvényhatósági Bizottság 1919 május 23-i ülése.
A vármegye alispánjának jelentése.
Csanád Vármegye Alispánjának iratai 2152/1920
Csanád vármegyei Törvényhatósági Bizottság 1919 június 17-i ülése
A vármegye alispánjának jelentése.
17. Apátfalva Község iratai 648/1918
18. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 1897/1921
19. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabírájának iratai 477/1919
20. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 1009/1919
21. Központi Járás Főszolgabírájának iratai 8891/1918
A püspöklelei előljáróság jelentése.
22. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 4936/1921
A mezőhegyesi előljáróság jelentése a forradalmi eseményekről.
25. U.o. 3408/1921
A magyarbánhegyesi előljáróság jelentése.
23. P.I. Tagyob. T.K. Csanád megyei táviratok 606. f.
A méneparancsnökság távirata a földművelésügyi miniszterhez
november 3-án.

- P.I. Tagyob. II~~1~~1.a. F.M. jelentések 206. l.
24. Csanád vármegye Alispánjának iratai 23205/1918
A nagybánhegyesi jegyző jelentése 1918. nov. 11-én
26. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabirájának iratai 7525/1918
27. Központi Járás Főszolgabirájának iratai 9701/1918
A cs. alberti jegyző jelentése 1918 dec. 28-án.
28. A dombegyházi ~~3~~101járóság jelentése a forradalmi eseményekről
Csanád vármegye Alispánjának iratai 1713/1921
29. U.o. 1837/1921
30. P.I. Tagyob. Csanád megyei T.K. táviratok 606. f.
A makói és a falusi memzeti tanácsok táviratai a Magyar Nemzeti Tanácshoz nov. 14-16-án
31. U.o.
32. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 7910/1919
A vármegye alispánjának évnegyedes jelentése. 1919 május 23-án.
33. U.o. 1837/1921.
34. U.o. 3408/1921
35. Központi járás Főszolgabirájának iratai 9701/1918
A csanádalberti jegyző jelentése 1918 dec. 28-án
36. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 17/1921
A közponzi járás főszolgabirájának jelentése a csendőrség működéséről 1921 január 28-án.
37. Kiemelés Hajdu Tibor im. fejezetcím 92. l.
38. U.o. 85.1.
39. Fancsovits György: A polgári demokratikus forradalom sajátosságai Békés megyében.
A Tanácsköztársaság Békés megyében. Békéscsaba. 1969. 92. l.
40. Képviselőtestületi jkv. Reformátuskovácsháza 1918. nov. 2-án.
Idézi: Mészáros Károly im. 27. l.
41. Földmunkás és szegényparaszt... 512.1. II. kötet.

42. Mészáros K. im. 26. l.
43. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 7291/1921, 3408/1921
44. Központi Járás Főszolgabírájának iratai 9701/1918
45. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 3073/1919
47. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabírájának iratai 297/1919
48. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 24.499/1918
Földeák Község iratai 1918/4310
49. Központi Járás Főszolgabírájának iratai 9701/1918
50. Szemere Vera: Az agrárkérdés 1918-1919-ben. 25-27. l.
51. Mészáros Károly im. 30. l.

IV. fejezet.

1. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 3193/1921
2. Népszava 1918. okt. 26. Idézi Szemere Vera im. 35. l.
3. U.o.
4. Mészáros Károly im. 45. l.
5. Hajdu T. im. 383. l.
6. Szeberényi Lajos Zsigmond: A parasztság története 143. l.
7. Mészáros K. im. /Az egyes programok és az tanácskozás elemzésének alapjául M.K. im. és a Földmunkás és szegényparaszt...
M.K. által irt VI. fejezete szolgált./
8. U.o.
9. Hajdu T. im. 383. l.
10. U.o. 385. l.
11. Földmunkás és szegényparaszt... 528. l.
12. Mészáros K. im. 47. l.
13. U.o.
14. U.o. 47. l.
15. U.o. 48. l.

16. Földmunkás és szegényparaszt... 533. 1.
17. Az 1919 évi törvények Gyűjteménye. Magyar Törvények, Grill kiadás 5. kiadás Bp. 1919. Idézi M.K. uo. 540-541. 1.
18. A jószágigazgató felterjesztése az urada~~om~~ főigazgatójához. Mezőhegyes, 1918 december 28-án. Idézi M.K. im. 84. 1.
19. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 1713/1921
20. Központi Járás Főszolgabirájának iratai 8966/1918
21. ~~xxxxx8703/1918~~ Mezőkovácsházi Járás Főszolgabirájának iratai 80/1919
22. P.I. Tagyob. Csanád megyei Tanácsköztársaság táviratok 606. f.
23. U.o. A kevermesi csendőror~~s~~s parancsnokának távirata a Vasuti Nemzetőr~~s~~ség parancsnokságának Aradra 1918. november 17. /18?/
24. U.o. A mezőhegyesi csendőror~~s~~s parancsnokának Zelkó őrnagy távirata a belügyminiszternek 1918 november 18-án
25. A makói 8/20 és a 16/120 pótütegek parancsnokságának távirata a hadügyminiszternek 1918 november 28-án
26. Központi Járás Főszolgabirájának iratai 8966/1918
27. U.O. 8703/1918
28. P.I. Tagyob. Csanád megyei TK. táviratok. 606. f.
A battonyai előljáróság távirata Fabriczius László alezredesnek Csepelre 1918 november 11-én
29. P.I. Tagyob. II/1 a 212. 1.
30. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 4936/1921
31. U.o. 3193/1921
32. U.o. 1837/1921. A kunágotai előljáróság jelentése az 1918-1919. évi forradalmi eseményekről.
33. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabirájának iratai 7535/1918
34. U.o. 237/1919
35. Központi Járás Főszolgabirájának iratai 1307/1919
36. u.o. A püspöklelei előljáróság jelentése.

37. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 276/1919
38. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 1713/1921
39. Csanád Vármegye Főispánjának bizalmas iratai 405/1921
40. Központi Járás Főszolgabírájának iratai 9701/1918
P.I. Tagyob. II/21. 2. l.
41. Központi Járás Főszolgabírájának iratai 9701/1918
42. Csanád Vármegyei Nemzetőr Parancsnokság iratai 173/1918
43. P.I. Tagyob. TK. táviratok 606. f.
44. Hajdu T. im. 277. l.
45. U.o.
46. Mészáros K. im. 9. l.
47. U.o. 15. l.
48. Csanád megyei adatokat lásd: II. fejezet.
49. Mészáros K. im. 82-83. l.
50. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 2078/1921.
A Csanád Vármegyei Gazdasági Egyesület jelentése az
1918 - 1919 évi eseményekről.
51. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 439/1919 / a püspöklelei
parcellázás/
52. Hajdu T. im. 279. l.
38. Makói Ujság 1919 január 1/-
53. P.I. Tagyob. Csanád megyei TK. táviratok 606. f.
A makói Munkástanács és az SZDP. december 3-i távirata
a belügyminiszterhez.
54. U.o. A makói Munkástanács tiltakozó távirata Károlyi Mihály-
hoz 1918. december 13-án
55. U.o. A makói 8/20-as pótüteg parancsnokságának távirata a
hadügyminiszterhez. 1918. november 21-én
56. U.o. A makói Nemzeti Tanács távirata a belügyminiszterhez
1918. december 5-én.

57. P.I. Tagyob. Csanád megyei TK. táviratok. 606. f.

58. Makói Ujság 1919. január 1.

59. P.i. Tagyob. II/21. 3.1.

60. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 259/1919

A mezőkovácsházi főszolgabíró jelentése.

61. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabírájának iratai 204/1919

A főszolgabíró jelentése a főispánnak.

62. U.o. 128/1919

63. U.o. 747/1919

64. U.o. Apor László pénzügyminiszteri főtanácsos feljelntése

1919 február hó 20-án

65. U.o.

66. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabírájának irati 895/1919

A közélélmezési miniszter távirata 1919. március 10-én.

67. U.o. 855/1919. Az Országos Propaganda Bizottság utasítása
a főszolgabírónak. Bp. 1919 február 28-án.

68. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 2319/1921

69. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabírájának iratai 231/1919

70. U.o. 409/1919 január 20.

71. U.o. 631/1919

72. U.o. Montagh Mihály levele 1919 február 17-én a mezőkovács-
házi főszolgabíróhoz.

73. MakóiUjság 1919 február 14-én

74. U.o. január 9-én

75. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 7910/ 1919

76. Tnácsköztársaság Csongrád megyében Szeged. 1919

Makó az őszirózsás forradalom és a proletárdiktatura idején.

/Kiss János/ szerk. Oltvai Ferenc/ A KMP; makói szervezetének
megalakulása c. fejezet.

87. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 18556/1921
78. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabirájának iratai 861/1919
79. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 1579/1921
80. U.o. 4936/1921.
81. P.I. Tagyob. II./21. 3. l.
82. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 4936/1921
83. Makói Ujság 1919 január 19-én. Véres közgyűlés Földeákon.
84. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 253/1919
Kunágota község levele a Népbiztoshoz.
85. Központi Járás Főszolgabirájának iratai 809/1919
86. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabirájának iratai 197/1919
A dombiratosi községi tanácsülés jegyzőkönyve.
87. Csanád Vármegye Főispánjának bizalmas iratai 21/1919
88. A II. sz. Csendőrkerület átirata a kormánybiztoshoz.
88. U.o. 25/1919
89. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabirájának iratai 408/1919
477/1919 A kunágotai csendőrőrs parancsnokának jelentése
a főszolgabiróhoz.
90. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabirájának iratai 288/1919
91. Csanád Vármegye Főispánjának bizalmas iratai 194/1919
Petrovics kormánybiztos körlevele a járási főszolgabirákhoz
1919. január 18-án
91. Hajdu T. im. 279. l.
92. Makói Ujság 1919 január 31.
93. U.o. február 1-én
94. Hajdu T. im. 279. l.
95. Makói Ujság 1919. február 2-án.

V. fejezet.

- k 1. P.I. Arch. Tagyob II/21. 5. 1.
2. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 277/1919
A II. sz. Csendőrkerület átirata a kormánybiztoshoz.
Szeged 1919. február 12-én.
3. U.o. 288/1919 Idézi: Mészáros K. im. 85. 1.
4. Makói Ujság 1919. február 4.
5. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabirájának iratai 977/1919
6. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 2079/1921
7. U.o.
8. Mészáros K. im. 68.1
9. U.o.
10. U.o.
11. Csanád Vármegye Alispánjának iratai. Az alispán énnegyedes
jelentése 1920/181. 1.
12. U.o. 3408/1921
13. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 380/1919
14. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 7910/1919
A törvényhatósági bizottság 1919. június 17-i ülésének
jegyzőkönyve
15. U.o. 7291/1921.
16. P.I. Arch. II./2 a. 243. 1.
17. U.o. 235. 1.
18. Mészáros K. im. 82. 1.
19. U.o. 83. 1.
20. U.o. 84. 1.
21. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 3408/1921

22. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 383/1919
- 23./Mezőkovácsházi Járás Főszolgabirójának iratai/ 288/1919
- 24/ Csanád Vármegye Főispánjának iratai 288/1919
24. U.o.
25. Makói Ujság 1919. január 14.
26. U.o. 1919. február 9.
27. U.o. 1919. február 20.
28. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 220/1919, 383/1919
29. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 2319/1921, 1837/1921
- 30 Csanád Vármegye Főispánjának iratai 232/1919
- A nagylaki főszolgabíró jelentése. Nagylak 1919. március 10
- Idézi Mészáros K. ~~im.~~ Földmunkás és szegényparaszt... 560. l.
31. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 413/1919. 432/1919
- 3 2 Mezőkovácskási Járás Főszolgabirójának iratai 977/1919
- március 11.
33. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 7910/1919
34. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 315/1919
- A Makói Mezőgazdasági Részvénytársaság levele a kormánybiztoshoz 1919. március 1-én
35. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 439/1919.
- A püspöki uradalom megbízottjának levele a kormánybiztoshoz
36. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 292/1919
- A dombegyházi Nemzeti Tanács és Montagh Sándor között lefolytatott tárgyalás jegyzőkönyve.
37. Mészáros Károly im. 85.1. / v.ö. A mezőhegyesi ménesbirtok jószágigazgatójának jelentése a Tanácsköztársaság bukása után kelet nélkül. P.I. Tagyob 5/2/
- P.I. Arch. Tagyob II/1a. 221-222. l.
38. P.I. Arch. Tagyob, II/2a. 243. l.
39. U.o. 235. l.

40. Makói Ujság 1919. március 20.
41. Mészáros K. im. 85. l.
42. Lásd: Mészáros K. im. A somogyi földfoglaló mozgalom. c. fej.
43. A Mezőkovácsházi Járás Főszolgabirájának iratai 1236/1919.
Csanád Vármegye Főispánjának iratai. 366/1919
44. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 1713/1921
A dombegyházi előljáróság jelentése a Tanácsköztársaság bukása után.
45. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 7910/1919
46. U.o. 1579/1921.
47. Központi Járás Főszolgabirájának iratai 1160/1919
48. Csanád Vármegye Főispánjának iratai 421/1919
49. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 1579/1921.
50. U.o. 7910/1919
51. U.o. 7291/1921
52. P.I. Arch. Tagyob II./21. 6. l.
53. Makói Ujság 1919. február 2.
54. P.I. Tagyob. II./21. 6. l.
55. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 3193/1921
56. Tanácsköztársaság Csongrád megyében. 149. l.
57. Fancsovits György: A proletárforradalom sajátosságai Békés megyében. A Tanácsköztársaság Békés megyében. 137. l.
58. V.ö. Mészáros K. im. 103-106. l.
59. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 1837/1921
60. U.o. 2319/1921.
61. U.o. 1713/1921
62. Nagybánhegyes Község iratai 1004/1919.
Békés megye 1918 - 1919-ben . Válogatott dokumentumok.
Békéscsaba 1968. 73. l.

63. Fancsovits György im. 155. l.
64. P.I. Arch. Tagyog, II/21. 13. l.
65. Békés megye 1918 -1919. Válogatott dokumentumok. 101. l.
66. Csanád Vármegye alispánjának iratai 3193/1921.
67. A Tanácsköztársaság Csongrád megyében. 156. l. Szeged. 1959.
68. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 8073/1919, 1837/1921,
1579/1921.
69. T.K. Csongrád megyében. 155. l.
70. U.o. 156. l.
71. Csanád Vármegye Alispánjának iratai. 8216/1919.
72. Mezőkovácsházi Járás Főszolgabírájának iratai. 1593/1919
1995/1919.
73. Csanád Vármegye Alispánjának iratai. 2162/1920.
74. U.o. 1579/1921. A battonyai főszolgabíró jelentése a Tanács-
köztársaság bukása után.
75. Csanád Vármegye Alispánjának iratai 1837/1921.
A kunágotai előljáróság jelentése a román hadsereg kivonulá-
sa után.
76. Csanád Vármegye alispánjának iratai 2246/1920
Danó János plébános jelentése az 1919. június 23-i apátfalvi
vérengzésről.
77. T.K. Csongrád megyében. 156. l.
78. Csanád Vármegye Alispánjának iratai. 1837/1921